

Sorunda kyrka

III:1

ROBERT BENNETT

INGER WADSTRÖM

INGEBORG WILCKE-LINDQVIST

SVERIGES KYRKOR

SÖDERMANLAND

Sorunda kyrka

Sorunda kyrka

SOTHOLMS HÄRAD,

SÖDERMANLAND BAND III:1

Av ROBERT BENNETT, INGER WADSTRÖM
och INGEBORG WILCKE-LINDQVIST

VOLYM 146 AV SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

GRUNDAT AV SIGURD CURMAN OCH JOHNNY ROOSVAL

PÅ UPPDRAG AV KUNGL. VITTERHETS HISTORIE OCH ANTIKVITETS AKADEMIEN

UTGIVET AV STEN KARLING, ARMIN TUULSE OCH PER-OLOF WESTLUND

Almqvist & Wiksell Stockholm 1972

UTGIVET MED ANSLAG FRÅN
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

FOTO SÖREN HALLGREN 1971
GRAFISK FORMGIVNING VIDAR FORSBERG

Beskrivningen av Sorunda kyrka avslutades i december 1971. Manuskriptet har granskats av A Tuulse och S Karling. Excerperingen i ULA har utförts av fil lic Ingeborg Wilcke-Lindqvist och kompletterats av fil stud Carin Olsson. Översättning till engelska av bildtexter och sammanfattning har utförts av Albert Read. Fotos, negativ, anteckningar och excerpter förvaras i ATA.

Omslagsbilden återger en detalj av figurbroderierna på en senmedeltida korkåpa (fig 98). De avbildade helgonen är S Katarina av Alexandria samt S Laurentius, kyrkans skyddspatron.

På omstående sida Sotholms härads sigill (Ständernas beslut och försäkringar N6-1569-N2, RA).

Våren 1914 företog konsthistoriska seminariet vid Stockholms högskola under ledning av dåvarande docenten Johnny Roosval en exkursion till några kyrkor i Södertörn, bl a Sorunda. Protokollet vid undersökningen fördes av dåvarande fil kand Ingeborg Wilcke, sedermera gift Lindqvist. Senare fick deltagarna i seminariet till uppgift att beskriva de besökta kyrkorna för verket Sveriges Kyrkors räkning eller åtminstone efter det i Sveriges Kyrkor använda schemat. Sorunda föll därvid på Ingeborg Wilckes lott och hon lämnade manuskript 1916. Eftersom vid denna tid flera kyrkor, gärna ett helt härads, brukade publiceras i samma häfte blev Sorundabeskrivningen tills vidare liggande i väntan på att flera manuskript skulle komma in. Den blev åter aktuell år 1925. Prosten Axel Quist hade då till Sveriges Kyrkors redaktion inlämnat en beskrivning över Ösmo kyrka. Fru Wilcke-Lindqvist fick i uppdrag att tillsammans med prosten Quist genomgå Ösmobeskrivningen och samtidigt revidera Sorundamanuskriptet. Uppmåtningsritningar av Sorunda kyrka hade utförts 1917 av G W Widmark och E Engell. Det reviderade manuskriptet till Sorundabeskrivningen färdigställdes 1926. Under tiden hade emellertid planerna för Sveriges Kyrkors utgivning ändrats. Södermanlands kyrkor skulle få vänta i avvaktan på att den pågående undersökningen av Strängnäs domkyrka — som betytt så mycket för landskyrkornas utformning i landskapet — skulle kunna slutföras. Väntan blev lång och det dröjde fram till 1964 innan den första volymen rörande en Sörmlandskyrka kom att publiceras. Detta år utkom en beskrivning av Strängnäs domkyrkas medeltida byggnadshistoria (Sö I: 1), författad av dåvarande antikvarien, fil dr Erik Bohrn, förutvarande riksantikvarien Sigurd Curman samt undertecknad Tuulse. Den kompletterades 1968 med en beskrivning av domkyrkans byggnadshistoria under nyare tiden (Sö I: 2) författad av Erik Bohrn. För närvarande pågår förarbeten för publiceringen av domkyrkans inredning och inventarier.

Det är en stor glädje för verket Sveriges Kyrkor att efter mer än femtiofem års dröjsmål nu kunna påbörja beskrivningen av Södermanlands många intressanta landskyrkor.

Föreliggande volym bygger på originalmanuskriptet från 1926 som har omarbetats och kompletterats. Stora delar av beskrivningen har nyskrivits. Arbetet har utförts av antikvarien, fil lic Robert Bennett (byggnadsbeskrivning, orgel, ljusredskap, sammanfattning) och fil kand Inger Wadström (övriga delar av beskrivningen). Det omarbetade manuskriptet har granskats av Ingeborg Wilcke-Lindqvist och redigerats av Robert Bennett. För undersökningen av kyrkans byggnadshistoria har fil dr Iwar Anderson ställt sin sakkunskap till författarnas förfogande. Vid beskrivningen av vissa inventarier har olika specialister medverkat som granskare, nämligen: förste intendenten, fil lic Kersti Holmquist (silver), antikvarien, fil lic Rune Norberg (kalkmålningar, träskulptur), antikvarien, fil dr R Axel Unnerbäck (orgel), statsheraldiker

Gunnar Scheffer (vapen m m), fil dr Hans Gillingstam (genealogi) samt domkyrkosysslomannen Lars Magnus Holmbäck (klockor). Kapitlet om kyrkans textilier har granskats av Riksantikvarieämbetets textilkonservering. Släkttavlan över medlemmar av familjerna Bååt och Fleming har utarbetats av Ingeborg Wilcke-Lindqvist och granskats av antikvarien, fil mag Hilda Kauri.

Till samtliga ovan nämnda medarbetare och medhjälpare önskar undertecknade utgivare härmed framföra sitt varma tack. Ett tack skall här ytterligare riktas till en rad personer och institutioner som på olika sätt har varit Sveriges Kyrkor behjälpliga under arbetet. Främst riktas detta tack till kyrkovaktmästaren i Sorunda, Göran Larsson, som med aldrig svikande hjälpsamhet och intresse följt undersökningsarbetet, och som med sin långa tjänstgöringstid i församlingen varit författarna till mycket stor hjälp vid beskrivningen av kyrkans historia under 1900-talet. Ett varmt tack riktas också till förre kyrkoherden Allan Roland, som lämnat värdefulla upplysningar rörande kyrkans äldre och nyare historia, samt till församlingens nuvarande kyrkoherde Lennart Melin. Slutligen återstår det oss att till kyrkorådet i Sorunda rikta ett värdsamt tack för visat tillmötesgående vid undersökningsarbeten i samband med yttre reparation av kyrkan hösten 1971 och för det anslag om 3 000 kronor som gjort det möjligt att berika volymen med två färgbilder.

Beskrivningen av Ösmo kyrka — grundad på det ovan nämnda manuskriptet från 1926 — kommer att publiceras i en kommande volym, som beräknas föreligga under 1973.

Stockholm i april 1972.

Sten Karling

Per-Olof Westlund

Armin Tuulse

Innehåll

SORUNDA KYRKA

<i>Inledning</i>	9
<i>Kyrkogården</i>	11
<i>Kyrkobyggnaden</i>	15
<i>Byggnadshistoria</i>	34
<i>Glasmålningar</i>	41
<i>Kalkmålningar</i>	41
<i>Inredning och inventarier</i>	56
NOTER	110
BILAGOR	114
<i>I. Släktsambandet mellan de i kyrko- beskrivningen nämnda medlemmarna av ätterna Bååt och Fleming</i>	114
<i>II. Inskriptionen på gravmonumen- tet över riksrådet Erik Fleming</i>	115
KÄLLOR OCH LITTERATUR	117
FÖRKORTNINGAR	119
SUMMARY	120

SORUNDA KYRKA

Södermanlands län, Sotholms härad, Strängnäs stift, Södertälje kontrakt

Inledning

Sorunda socken är belägen i sydvästra delen av Södertörn och upptar en förhållandevis stor areal (omkr 170 km²). Den har i våra dagar omkr 2 700 invånare och bildar tillsammans med Nynäshamns kommun och Ösmo kommun ett kommunblock. Det centrala partiet av socknen utgörs av jordbruksbygd medan återstoden är skogtäckt och delvis bergig. Att trakten tidigt varit bebodd visas av ett stort antal fornlämningar, bl a stenåldersboplatser med rikhaltigt fyndmaterial, omfattande järnåldersgravfält samt ett tiotal runstenar.

Socknens båda storgods, Fituna och Fällnäs, är båda kända sedan medeltiden. Fituna ägdes vid 1500-talets början av ätten Bååt och sedermera av ätterna Fleming och Bonde, vilka alla genom frikostiga donationer betytt mycket för kyrkan. Under 1900-talet har Fituna varit i släkten von Rosens ägo. Fällnäs förvärvades i slutet av 1530-talet genom giftermål av ätten Bååt och förblev i

dess ägo till dess den dog ut i mitten av 1600-talet. Efter att en kortare tid ha varit i Kronans händer kom egendomen i början av 1700-talet åter i enskild ägo och blev 1778 fideikommiss inom släkten Bonde.

Sorunda socken nämns för första gången i ett stadfästelsebrev av år 1281 — »in parochia sorundum» (DS 712). 1292 testamenterade Magnus Johansson till kyrkan — »Ecclesie Sorundi» — sin gård i Fors (DS 1737). 1382 beseglades där — »apud ecclesiam Sorund» — ett köp mellan Sigge Brun och biskop Tord i Strängnäs.¹ Att det redan långt före dessa skriftliga omnämningen funnits en kyrka i Sorunda omvittnas dels av en bevarad 1100-talsgravsten från kyrkogården (nu i SHM), dels av några i den nu stående kyrkan bevarade rester av en föregångare. Kyrkan har sannolikt varit helgad åt S Lars, vars bild bl a förekommer i altarskåpet (se nedan).

Fig 1. Madonnaskåp, troligen utfört i Lübeckmästaren Hermen Rodes verkstad på 1480-talet. Foto 1971.

Virgin shrine, probably executed in the workshop of Hermen Rode, at Lübeck, 15th century.

Fig 2. Sorunda kyrka i landskapet, från norr. Foto 1971.

Sorunda Church and surroundings, from N.

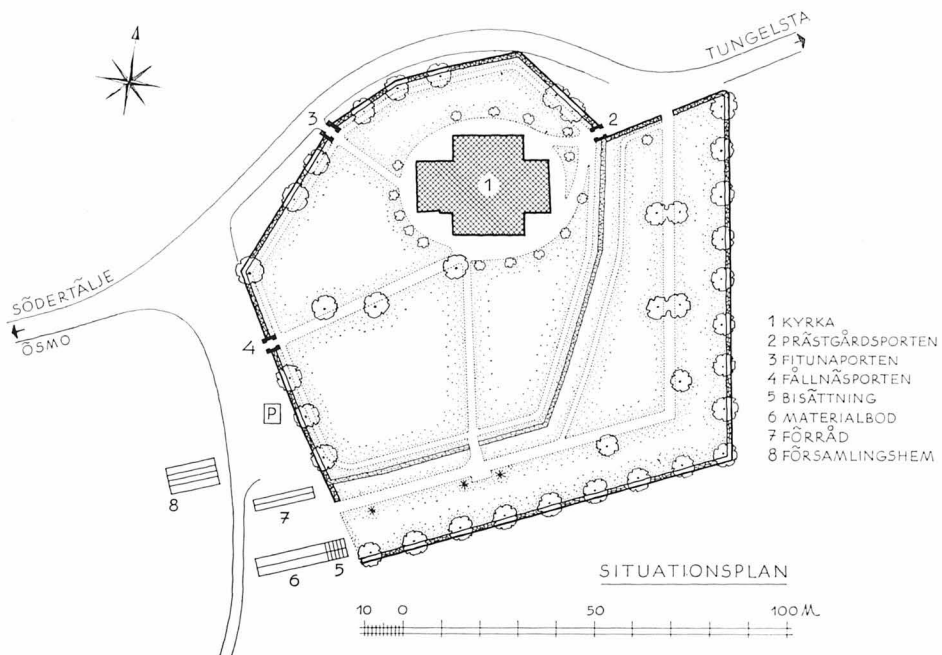

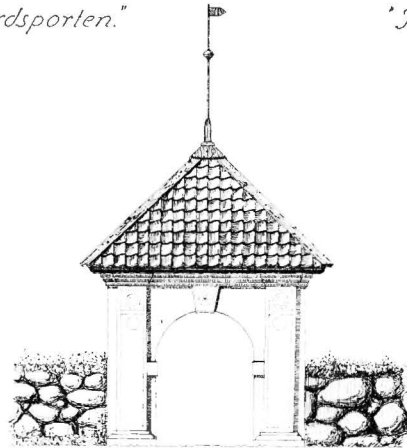
Fig 3. Situationsplan, 1:2 000. Uppm J Söderberg 1971.

General plan.

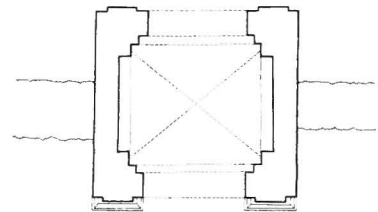
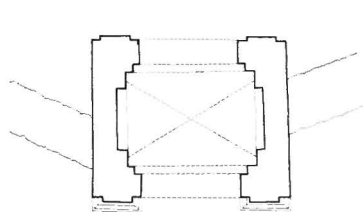
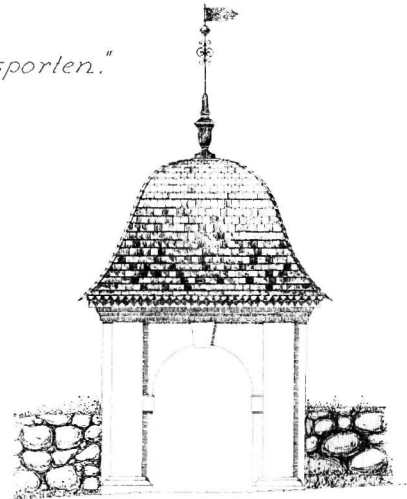
Fig 4. Prästgårdsporten och Fällnäsporten. Plan och fasad av den nordöstra och den sydvästra stigluckan, 1 : 150. Uppm G W Widmark och E Engell 1917.

Vicarage gate and Fällnäs gate. Plans and fronts of the NE and SW lich-gates.

"Prästgårdsporten."

"Fällnäsporten."

Kyrkogården

Sorunda kyrka är centralt belägen i socknen vid den nordsydgående landsvägen mellan Södertälje och södra Södertörn. Kyrkan har placerats på en ås som på ömse sidor omges av dalgångar och får på så sätt en naturlig monumentalitet, som också understryks av dess betydande storlek (fig 2). Strax sydväst om kyrkogården ligger socknens största gravhög² och mellan denna och kyrkogården några byggnader — församlingshemmet (uppfört 1925) och två kyrkbodar (tillkomna omkr 1930). De sistnämnda ersätter en äldre bod och ett kyrk-stall, båda knuttimrade, vilka revs på 1920-talet. Några hundra meter nordöst om kyrkogården ligger prästgården.

Kyrkogården vars nuvarande utsträckning framgår av situationsplanen (fig 3), omges av en mur

av stora gråstensblock mellan vilka kan iaktas rester av murbruk. Muren är på insidan ca 100–140 cm hög, på utsidan upp till 160 cm hög samt 110–120 cm bred. Kyrkogården har under början av 1900-talet utvidgats dels åt söder, dels åt öster. Den nya kyrkogården var färdig omkr 1916 och invigdes 1922. En mur kring den östra kyrkogården lades åren 1931–34.

I öppningen i södra kyrkogårdsmuren fanns en kort tid fram till 1930 ett par 1600-talsgrindar i järnsmide (se nedan). Den äldre bogårdsmuren har tidigare varit vitlimmad och försedd med spånklädd avtäckning. Enligt »Rannsakingar»³ vitlimmades den 1686–87 och 1688 inköptes spån till murens översida som var mycket förfallen (st prot). 1730 uppdelades muren mellan de olika gårdarna i försam-

"Fitunaporten"

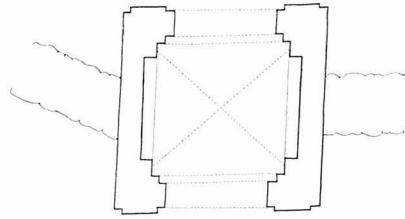
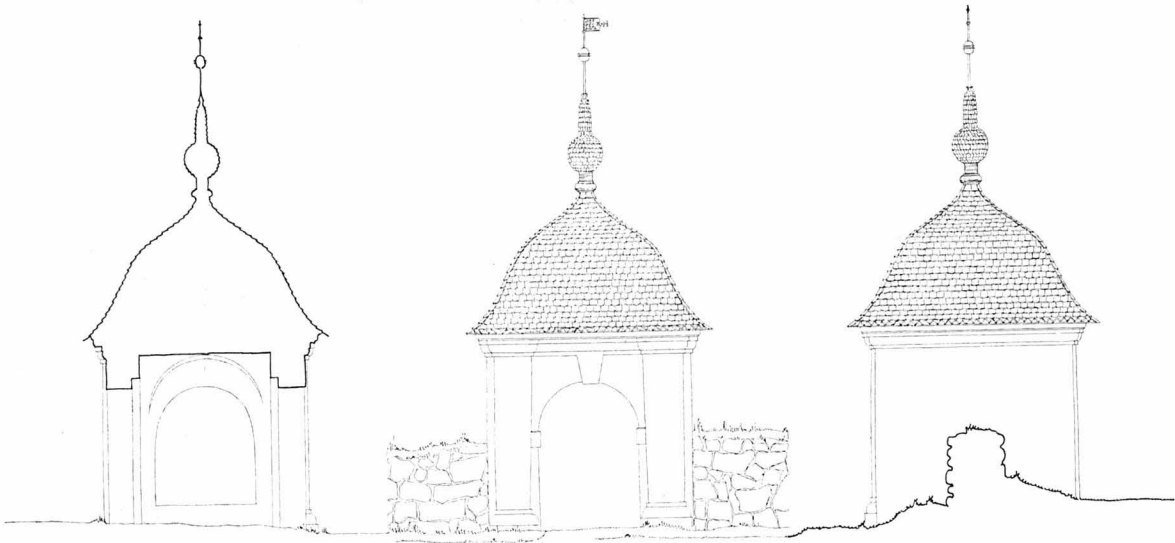

Fig 6. Nedan t v. Sydvästra stigluckan (Fällnäsporten). Foto 1971.

Below left. The SW lich-gate (Fällnäs gate).

Fig 7. Nedan. Nordöstra stigluckan (prästgårdsporten). Foto 1971.

Below. The NE lich-gate (Vicarage gate).

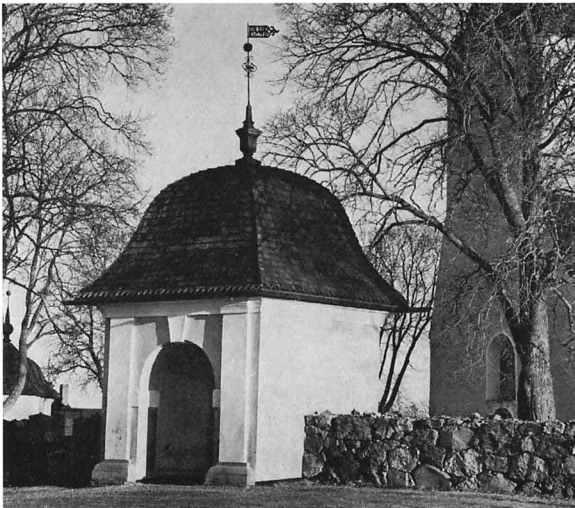

Fig 8. Gravmonument av gjutjärn över Carl Henric Anckarsvärd (d 1865) och över Carl Göran Bonde (d 1840). Foto 1971.

Wrought-iron grave monuments in memory of Carl Henric Anckarsvärd († 1865) and Carl Göran Bonde († 1840).

Fig 5. T v. Fitunaporten. Plan, sektion och fasader av den nordvästra stigluckan, 1 : 150. Uppm G W Widmark och E Engell 1917.

Left. Fituna gate. Plan, section and front of the NW lich-gate,

lingen så att varje gård fick en del att underhålla (st prot). På 1790-talet behövde muren åter iståndsättas. En plan att på gemensam bekostnad täcka den med taktegel strandade på några sockenbors motstånd, vilka fann detta »mera kostsamt än nyttigt». Man beslöt i stället att ta bort den förfallna spånåvteckningen, iståndsätta muren och täcka den med torv.

Stigluckor

Kyrkogårdsmuren hade fram till år 1806 fyra stigluckor. I samband med en reparation av muren rev man detta år den södra stigluckan — den s k Ristomtaporten⁴ (st prot). De tre övriga — prästgårdsporten (i nordöst), Fällnäsporten (i sydväst) och Fitunaporten (i nordväst) — kvarstår alltjämt.

Stigluckorna (fig 4–7) är uppförda av tegel och putsade. De har portvalv täckta av enkla kryssvalv. Portöppningarna är rundbågiga med markerade anfangs- och slutstenar samt flankerade av pilastrar, som står vita mot den i övrigt gula putsen. Fituna- och Fällnäsportarna har karnisformigt

svängda spånhuvar med spira och flöjel. Den förstnämndas flöjel bär årtalet 1674 samt initialerna HEF FCC (=Herr Erik Fleming — Fru Christina Cruus),⁵ den senares 1671 och SB MSB (=Seved Bååt — Magdalena StenBock).⁶ Prästgårdsporten har pyramidformig tegelhuv samt en flöjel med IHS och årtalet 1949.

En sägen i trakten⁷ berättar att de tre bröderna Erland, Björn och Johan Pedersson Bååt, av vilka Johan bodde på Fituna, Björn på Fällnäs och Erland var socknens pastor och som alla tre har sina gravstenar i Sorunda kyrka, skulle ha bekostat stigluckorna. Säggen kan emellertid knappast vara sann beträffande de nuvarande stigluckorna, då de av formen att döma härstammar från 1600-talet medan de tre bröderna levde på 1500-talet. Troligen har äldre stigluckor legat på de nuvarandes plats.

Om prästgårdsporten uppger Erland Dryselius⁸ följande: »Anno 1684 lät iagh ... nedrifva den gamla kyrkiogårdsporten och i dess ställe uppförtia en ny port aff tegel, medh skönt spåntaak.»

Samtidiga sockenstämmoprotokoll omtalar att

Fig 9. Klockstapeln på en höjd nordöst om kyrkan, sedd från sydväst. Foto 1971.

Bell-tower, on a hill NE of the church, from SW.

de två övriga portarna underhölls av herrskapen på Fituna och Fållnäs. 1769 försågs portarna med järngaller »att ej Swin och andra Creatur måtte besynnerligen under de offentliga Gudstjänsterna ohyggeligen trampa och ofreda de dödas grifter» (st prot). I stigluckorna finns ännu tappar för grindar och i kyrkans bod förvaras såväl stora, svartjärade träportar som gallergrindar av trä.

Gravminnen på kyrkogården

Bland gravminnena på kyrkogården kan nämnas vårdar över den bekante politikern Carl Henric Anckarsvärd (d 1865)⁹ och över friherre Carl Göran Bonde (d 1840),¹⁰ båda av gjutjärn i gotiserande

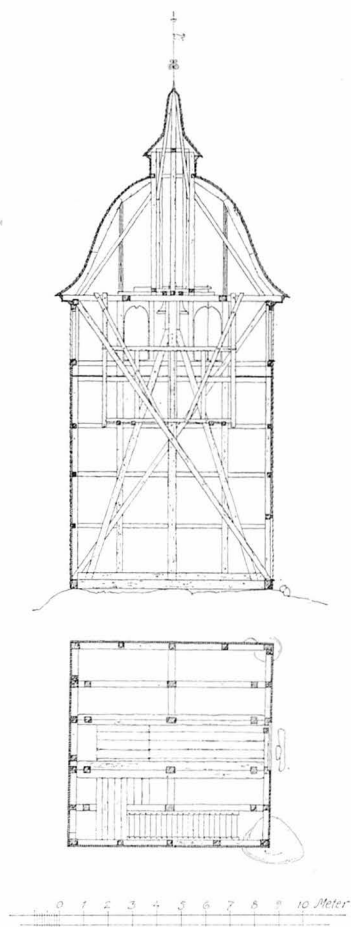

Fig 10. Plan och sektion av klockstapel, 1:300. Uppm G W Widmark och E Engell 1917.

Scale drawing of bell-tower.

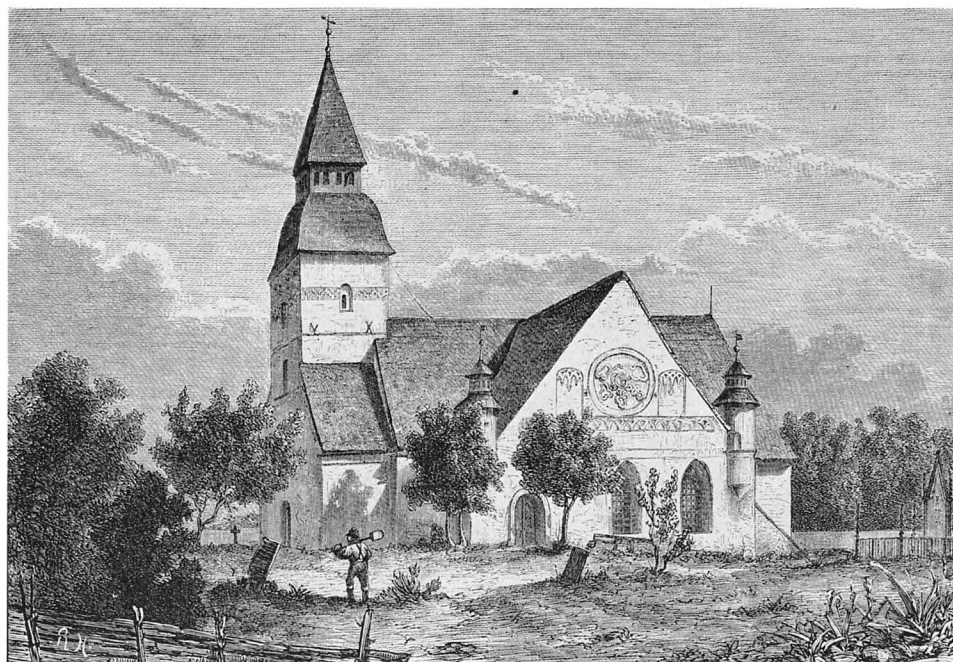
stil (fig 8). Strax bredvid dem ligger en enkel häll över karolinen Per Nilsson Frimodig, om vilken bl a berättas att han red in i kyrkan under gudstjänsten.¹¹ I vinkeln mellan Bååtska gravkoret och koret ligger två hällar från början av 1800-talet, den ena över fabrikören J F Hoffman, den andra över kyrkoherden Gustaf Westbäck.¹²

Klockstapel

Klockstapel (fig 9–10) har bockkonstruktion och är belägen på en höjd nordöst om kyrkan. Den är helt inbyggd och spånklädd. Nuvarande spåntäckning härrör från 1961–62. På varje sida av stapeln finns tre rundbågiga ljudluckor med droppe

Fig 11. Sorunda kyrka från söder. Träsnitt av R Haglund 1870.

Sorunda church from S. Woodcut by R Haglund 1870.

i bågens hjassa. Klockstapelns kröns av en karnisformigt svängd huv med lanternin och flöjel.

En inbräddad klockstapel fanns redan 1682 då klockaren förmanades att noga ge akt på klockstapelns luckor, »att de måtte wäl hållas widh macht» och på att de hölls stängda (st prot). Denna stapel — den ännu stående — var sannolikt under byggnad 1672, då luckor beställdes av Erich Olofsson i Eneby (st prot). 1730 klagas i st prot över att »Klockstapelns behöfwer äfwen nödig reparation med botten, port och luckor, samt spån, spik och tiära, som elliest förfaller, och kan ej sedan blifwa så inbygder och spånslagen, som han nu är.» Dessa reparationer utfördes 1741

(st prot). 1792 omtalar protokollen att nämndemannen Eric Magnusson »nedtagit det rankiga tornet på klockstapelns och upsatt ett mindre, samt gjort foten på swigtande stapeln så fast, som möjligen kunnat ske, ehuru till befarande är, att detta arbetet icke äger framtida bestånd, utan fastare grundläggning.» Stapeln har sålunda tidigare haft en hög och smal spira. Ställningen till denna är troligen den ännu stående, som är onödigt stark för den nuvarande lanterninen.

Vid kyrkans restaurering åren 1898–1901 avsåg man att flytta klockorna till kyrktornet. Detta visade sig emellertid för svagt för att bära dem och de fick därför stanna på sin gamla plats.

Kyrkobyggnaden

Plan och material

Sorunda kyrka består av ett rektangulärt långhus med rakslutet kor av samma bredd, ett torn i väster samt korsarmar i norr och söder (fig 12–15). Den norra korsarmen är sammansatt av sakristian och det Flemingska gravkoret, den södra av vapenhuset

och det Bååtska gravkoret. Tornet (fig 16) har på södra sidan ett utbygge som gör att dess plan blir rektangulär med största utsträckning i norr–söder.

Delar av tornet och en del av långhusets nordmur utgör rester av en romansk kyrka medan

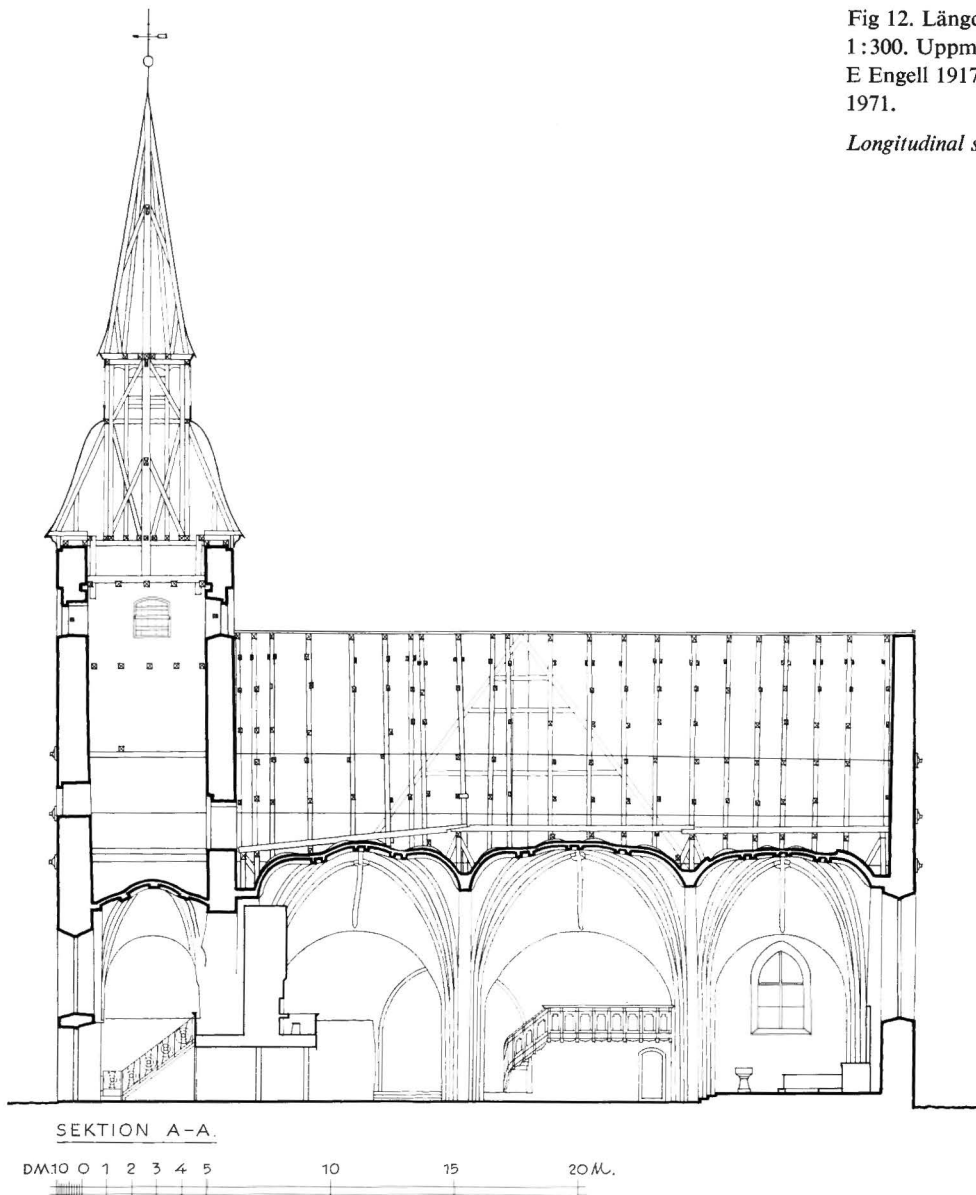

Fig 12. Längdsektion mot norr, 1:300. Uppm G W Widmark och E Engell 1917, ändrad av J Söderberg 1971.

Longitudinal section, looking N.

kyrkans övriga delar tillkommit under den senare medeltiden, troligen också delvis under 1500-talet.

Kyrkan är uppförd av vald och delvis kliven gråsten av varierande storlek. I sakristian och vapenhuset samt på flera håll i tornet är skolstenen blandad med något tegel. För övrigt är tegel använt i valv och murpelare, fönster- och dörrromfattningar, norra och södra gavelröstena med deras små hängtorn (fig 17, 25) samt i tornets övre del. Murarna är utvändigt spritputsade med

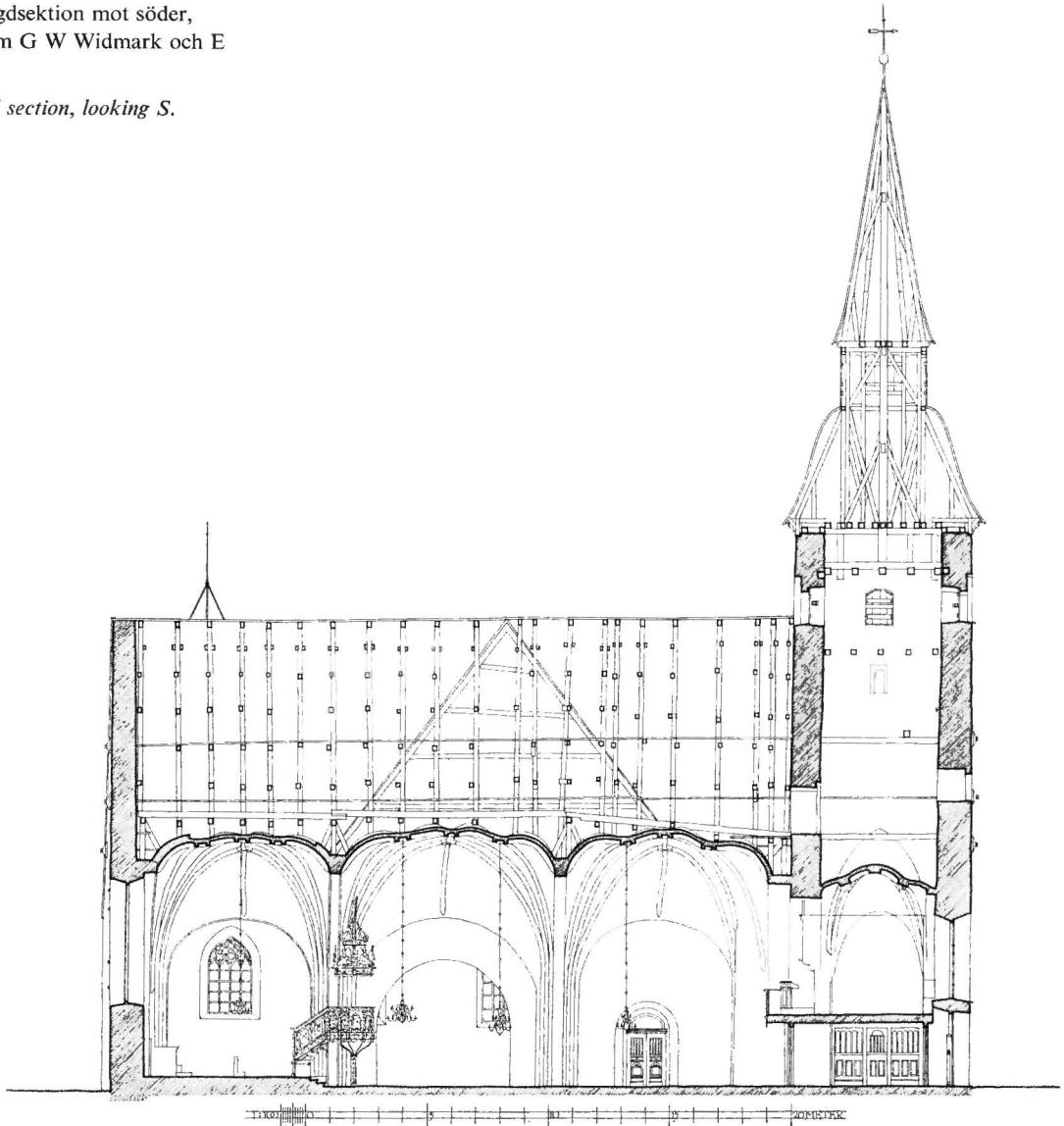
slätputsade blindingar och omfattningar, allt i gulvit färg. Putsen på tornet och det Bååtska gravkoret förnyades delvis hösten 1971. Rester av svagt skäraktig puts syns från kyrkvinden på några håll på tidigare yttermurar. Kyrkan saknar sockel.

Ingångar

Kyrkan har två ingångar, en åt söder genom vapenhuset och en åt väster genom tornet. Den västra är rundbågig, har markerad slutsten och härrör

Fig 13. Längdsektion mot söder,
1:300. Uppm G W Widmark och E
Engell 1917.

Longitudinal section, looking S.

antagligen från 1600-talet. Den nuvarande dörren tillkom vid en restaurering 1898–1901 men blev något omgjord 1963–64.

Ingången mellan vapenhuset och långhuset är rundbågig. Den har någon gång under senare tid murats om och flyttats en dryg halvmeter längre åt öster. Dörrarna fick sitt nuvarande utseende vid restaureringen 1963–64.

Från vapenhusvinden är översta delen av omfattningen till den ursprungliga ingången synlig (fig 19–20). Den är spetsbågig med två språng av ca

10 cm bredd, och omfattar en grund, rundbågig, ca 80 cm bred nisch, som tycks ha befunnit sig omedelbart ovanför dörröppningen. Hela anordningen bär spår av att ha varit putsad. Ursprungligen kan den dock ha saknat puts, då ett par stenar i den yttre spetsbågen har svart glasyr.

Fönster

Fönsteröppningarna är alla spetsbågiga och snedsmygiga men för övrigt varierande till form och storlek. Med undantag för Bååtska gravkorets

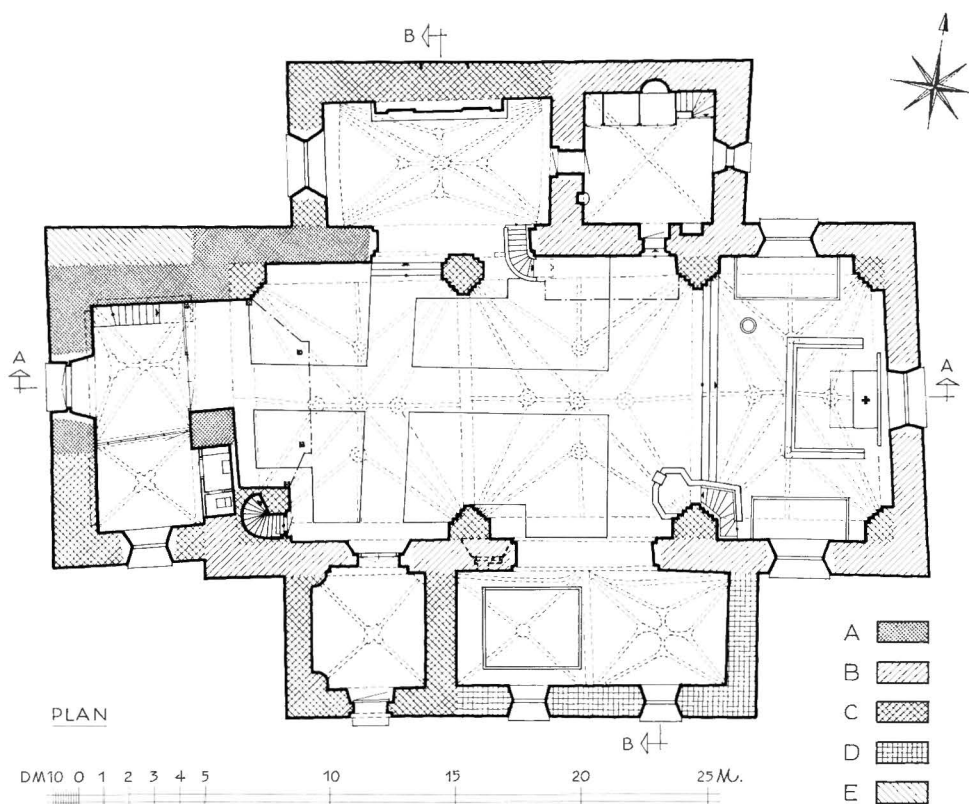

Fig 14. Plan, 1:300.
Uppm G W Widmark och E Engell
1917, ändrad av J
Söderberg 1971.

Plan.

fönster tycks de alla vara upptagna eller utvidgade i senare tid.¹³ St prot 1679 talar om »de store fönstergalornen», som smiddes för kyrkans räkning i Stockholm. Det norra korfönstret togs upp 1779 för att göra koret ljusare (st prot). Fönstret på tornets utbygge upptogs vid restaureringen 1898–1901. Korets östra fönster är försett med en glas-målning (se nedan).

I muren mellan långhuset och Bååtska gravkoret finns väster om bågöppningen en rest av ett av långhusets ursprungliga fönster. Konturerna av den yttre spetsbågens smyg syns markerad i putsen och är inkomponerad i gravkorets målningar (fig 47).

Också ett hörn av solbänken är synligt ca 2,3 m över golvet. Fönstrets dageröppning kan studeras från ett hålrum i muren, tillgängligt genom en liten rektangulär glugg, vettande mot gravkoret.¹⁴ Ett stort stycke av fönstrets ursprungliga kalkstensspröjsverk sitter alltså kvar och visar att fönstret varit indelat i tre lansetter samt att dageröppningen har haft en bredd av ca 110 cm (fig 21–22).

Yttertak

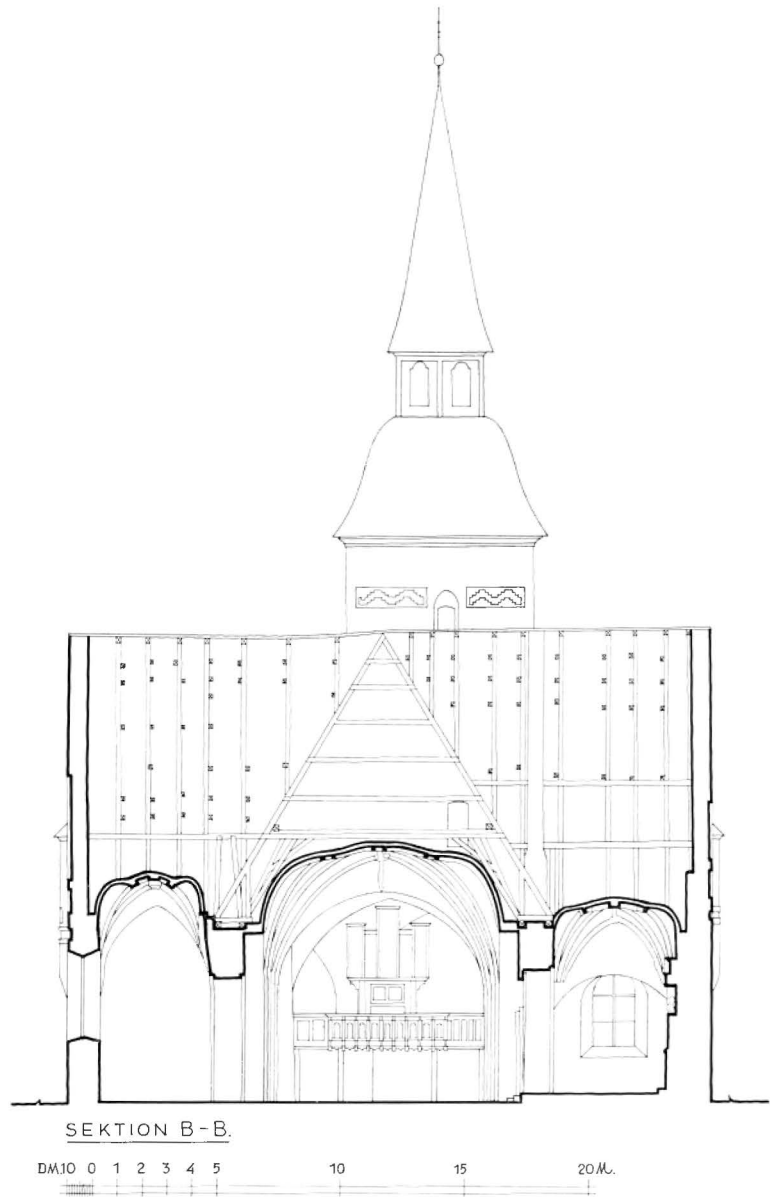
Hela kyrkan har spåntak, senast omlagt sommaren och hösten 1971. Kyrkans äldre arkivalier innehåller ett flertal uppgifter om spåntäckningar. Takstolen är flera gånger omgjord och reparerad, särskilt på 1680-talet och efter en omfattande brand år 1689 (st prot).¹⁵ De små hängtornen på södra och norra gavlarna är alla försedda med järnflöjlar med årtal 1840.

Torn

Tornet (fig 16) rider på långhusets västra gavelröste. Det är i sin övre del av nästan kvadratisk plan, men har i den nedre delen på norra sidan ett slags strävmur, tillkommen i slutet av 1600-talet, och på södra sidan ett utbygge som tillsammans gör planen rektangulär. Utbygget ligger i ett konstgjort förband med själva tornet (se nedan). Det har troligen från början tjänstgjort som ett separat kapell, eftersom det innan tornets västingång togs upp måste ha utgjort en mer avskild del av kyrkan än nu.

Fig 15. Tvärsektion mot väster, 1:300.
Uppm G W Widmark och E Engell
1917, ändrad av J Söderberg 1971.

Cross section, looking W.

Tornets bottenvåning och utbygget öppnar sig med var sin spetsbåge mot kyrkans långhus. Utanför dem och skärande dem ligger långhusvalvets sköldbåge. Som framgår av planen (fig 14) är pelaren mellan bågarna orienterad snett i förhållande till kyrkans längdaxel. Utbygget och tornet kommunicerar också sinsemellan genom en spetsbågig öppning. De är välvda med var sitt valv, som sätter an direkt endast från muren i söder, men i övrigt vilar på spetsiga sköldbågar i öster

och på djupa rund- eller spetsbågiga nischer i norr och väster. Det södra valvet är fyrdelat med halvstensribbor, det norra ett förenklat stjärnvalv av senmedeltida typ med i valvhjässan avfasade halvstensribbor.

Ovan valven genombryts muren mellan tornet och utbygget av en hög, öppen, tegelskodd spetsbåge, som utgör avlastningsbåge för den undre, valven stödjande spetsbågen. I gavelmuren mot långhuset är inmurad en avlastningsbåge (fig 23),

Fig 16. Sorunda kyrka från sydväst. Foto 1971.
Sorunda Church from SW.

Fig 17. Kyrkan från söder. Foto 1971.
The church from S.

Fig 18. Kyrkan från nordöst. Foto 1971.

The church from NE.

som börjar i jämnhöjd med södra sträckmurens överkant ca en meter från hörnet och sträcker sig över gaveln. Under bågen syns segment av ytterligare en i sten och en i tegel slagen avlastningsbåge över den norra tornbågen, vilken försvinner under valvet.

Tornet som ovan valvet endast är tillgängligt från långhusets vind, är där genom bjälklag delat i fyra våningar. I första våningen finns i väster en hög och smal ljuslugg (115 × 20 cm). I andra våningen finns i söder en djup, rektangulär nisch (höjd 120, bredd 75 cm), som omfattar en smalare, stickbågig (höjd 80, bredd 40 cm). I tredje våningen finns ljudgluggarna. Fjärde och femte bjälklagen uppbär spirans ställning.

Ljudgluggarna, som är stickbågiga i spetsbågig omfattning och försedda med bomhål samt inpassade i tornets medeltida tegelornering, är ursprungliga. Den norra är bredare än de övriga. Tornets medeltida tegelparti är på utsidan prytt

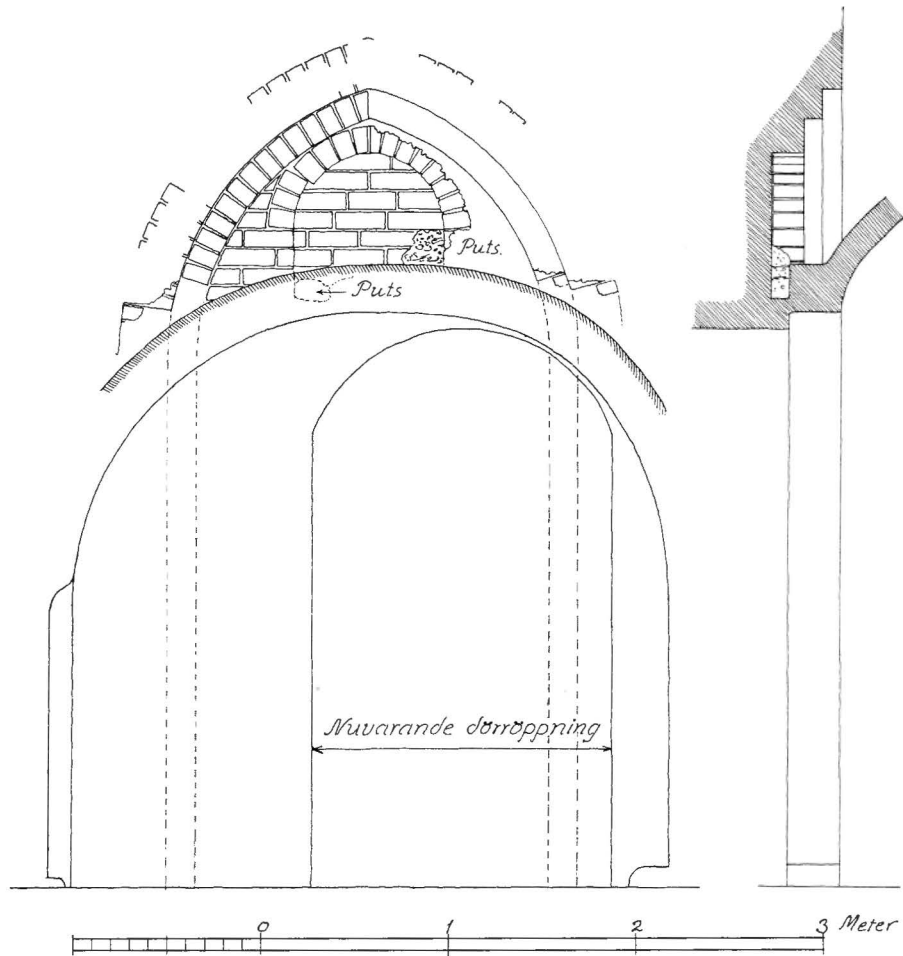
med blindingar i form av insänkta trappstegsfriser (fig 16). Ovanpå tornets murkrön av tegel i munkförband, i vilket ljudgluggarna har infogats, ligger några skift gråsten, blandad med tegel, troligen tillkomna i samband med bygget av tornhuvu i början av 1700-talet. Räk 1727 omtalar en utbetalning till »murmästaren Johan Beckman och dess giesäller för giordt arbete på muren under tornet». Huvu är karnisformigt svängd och tillkom vid reparation efter en svår eldsvåda 1689. Inte förrän 1730 var reparationen i det närmaste färdig (st prot). Detta omvittnas också av årtal 1727 i ankarslut på tornets västra sida. Huvu kröns av en spira med kula och pil.

Sakristia

Sakristian är medeltida och äldre än det bredvidliggande Flemingska gravkoret. Dess gråstensgavel syns från vinden inbakad i den gemensamma tegelgaveln. Östra muren har höjts då sakristian lades

Fig 19. Långhusets sydportal samt rester av den ursprungliga sydportalen, synliga från vapenhusvinden, 1:40. Uppm G W Widmark 1917.

S portal of the nave and remains of the original S portal, visible from the porch attic.

under samma tak som gravkoret. Om den i sitt nedre parti ligger i förband med långhusmuren går för närvarande inte att säkert konstatera, då ingen putsavknackning har företagits. Däremot blottades vid en yttre avknackning år 1958 sakristians nordvästra hörn vilket var försett med en hörnkedja (fig 24).¹⁶ Sakristian är med undantag av valvet uppförd helt i gråsten.

Ingången från långhuset till sakristian har stickbågig omfattning och tillkom vid restaureringen 1898–1901. Dörren är tillverkad av stående furupanel och har järnbeslagen insida. Före restaureringen 1898–1901 fanns inte ingången från långhuset utan endast en ännu existerande dörröppning, rundbågig i rektangulär omfattning, som vetter mot Flemingska gravkoret. Fastän denna anordning inte medförde alltför stora olägenheter så

länge predikstolen var placerad vid pelaren framför detta gravkor — som fallet var 1738–1898 — kan den inte ha varit ursprunglig, allra helst som denna ingång måste ha lett ut i det fria då sakristian byggdes. Man får därför anta att en portal mellan sakristian och långhuset blivit förbyggd med en murpelare då långhusvalven slogs in. En rektangulär nisch (höjd 100, bredd 94 cm) — numera utgörande skåp för elcentral — befinner sig på denna ingångs plats. I norra muren finns en större halvrund och rundbågig nisch som utgjort plats för en eldstad. Inv 1830 uppger om sakristian att »en Kakelugn för några år sedan skänkt af Öfversten RSO Friherre C H Anckarswärd på Fällnäs är här uppsatt, men kan för rök vid vissa väder icke eldas.»

Ett fönster i öster har stickbågig omfattning och är försett med järngaller och en lucka av järn på

Fig 20. Rester av långhusets ursprungliga sydportal, sedda från vapenhusvinden. Foto 1971.

Remains of original S portal of nave, seen from the porch attic.

Fig 21. Kalkstensomfattning till ett ursprungligt långhusfönster, nu belägen i ett hålrum i muren, tillgängligt från Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Limestone surround of an original nave window, now in a cavity in the wall, but accessible from the Bååt burial chapel.

Fig 22. Rester av ursprungligt fönster i långhusets södra mur, 1:100. Uppm J Söderberg 1971.

Remains of an original window in the S wall of the nave.

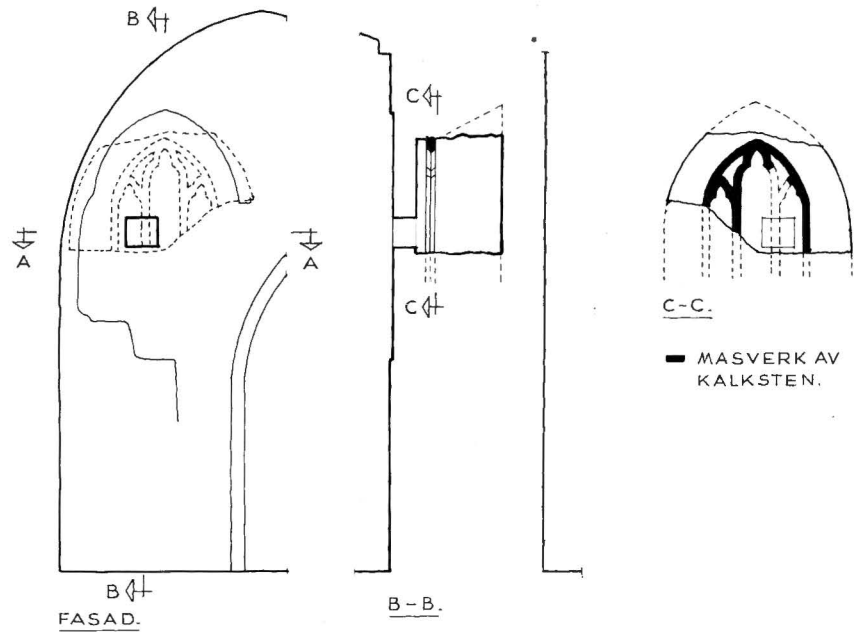
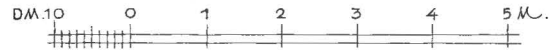
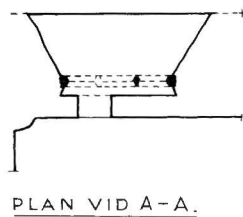

Fig 23. Nedan t h. Avlastningsbågar i långhusets västgavel, 1:300. Uppm J Söderberg 1971.

Below right. Relieving arches in the W gable of the nave.

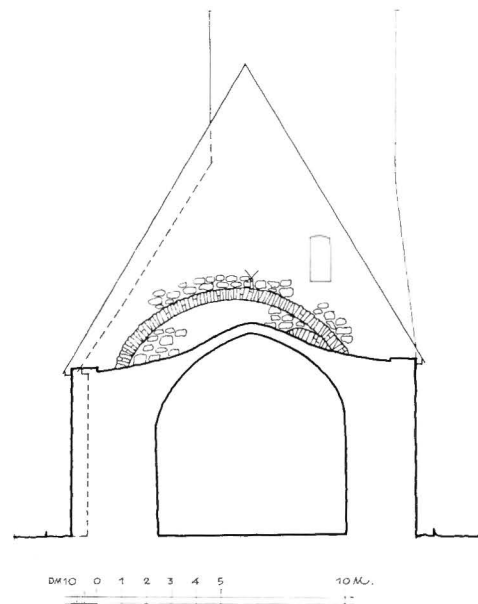

insidan. Räk 1724 omtalar att järn inköpts till »nya Sacristiefenstret» och upptar även utbetalningar till glasmästare, murare och smed. Fönstret har sannolikt utvidgats detta år. Rummet, som är putsat, täcks av ett ursprungligt, fyrdelat valv med spetsprofilerade ribbor, vilka utan tydlig gräns övergår i valvet. Denna valvform är vanlig under senmedeltiden.¹⁷

Vid sakristians södra vägg finns ett mindre altare av trä. Höjd 106, bredd 100, djup 61 cm. I västra väggen har inmurats en piscina av kalksten, tillkommen vid restaureringen 1963-64 och tillverkad vid Södertälje stenhuggeri.

Flemingska gravkoret

Flemingska gravkoret har av allt att döma uppförts innan långhuset välldes. För detta talar de ovan berörda förhållandena med sakristiangången och

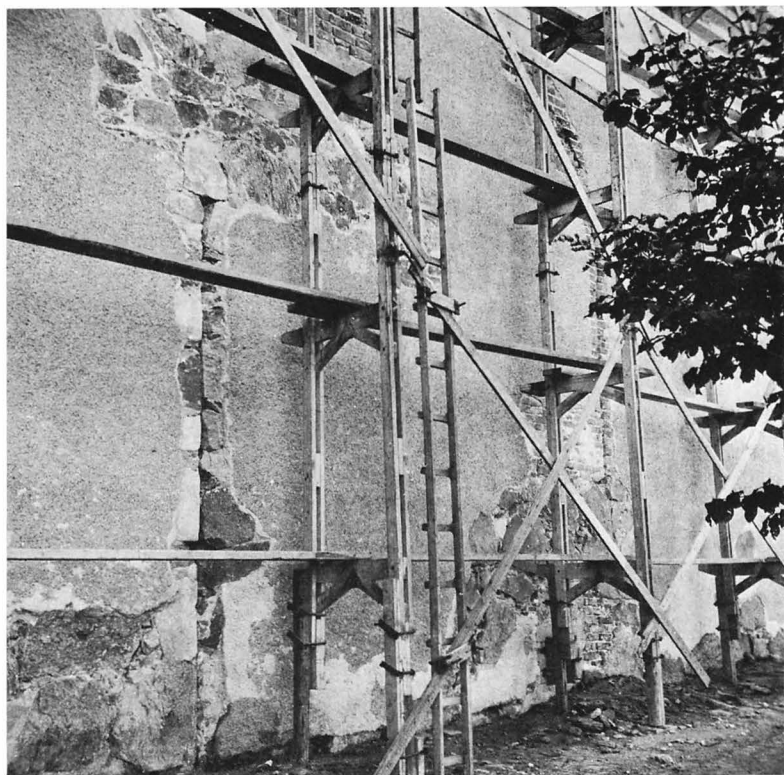

Fig 24. Skarven mellan sakristian och Flemingska gravkoret. Foto E Hofrén 1958.

The joint between the vestry and the Fleming burial chapel.

att murpelaren i bågöppningen mellan långhus och gravkor är profilerad även på norra sidan. Tillbyggnaden lades senare under samma tak som sakristian och fick ett med denna gemensamt tegelröste i munkförband, prytt med blindingar. Dessa har säkerligen från början varit putsade, men i övrigt stod teglet i såväl detta röste som i det södra sannolikt oputsat från takfots höjd. Blindingarna (fig 25) består av ett band med varandra skärande rundbågar och därovanför en rosönsterblinding med en av cirklar sammansatt passform. Senmedeltida rundblindingar av liknande typ finns på några håll i Uppland, där också de varandra skärande rundbågarna är vanliga. I Rasbo k:a¹⁸ finns båda slagen blindingar på den del av kyrkan som Peringskiöld — antagligen med rätta — tillskriver Jakob Ulfssons tid. Stora Tuna kyrkas västfasad från 1400-talets senare hälft framvisar samma motiv. Flera exempel skulle kunna anföras.

Det norra gavelröstet (fig 25) är möjligen tillkommet tidigare än det södra. De små hängtornen bör i så fall ha tillfogats först i samband med södra gavelns bygge. Det är svårt att avgöra om de ligger

i förband med själva röstet, då muren vid det östra är mycket lagad och det västra är överdraget med ett tjockt lager bruk. Det västra tornet ligger ovanpå västmurens inre remstycke. Se vidare nedan.

Gravkorets valv är ursprungligt. Det är ett stjärnvalv av vanlig senmedeltida typ och vilar i öster och väster men däremot inte i norr och söder på sköldbågar. Långhusets sträckmur tycks sålunda ha huggits ur eller delvis rivits för att valvet skulle få fäste där.¹⁹ Just i själva valvanfanget, väster om bågen mot kyrkan, befinner sig en rundbåge av 13 centimeters djup och under denna en sköld i låg relief, utförd i puts och målad rödbrun samt försedd med en i putsen ristad labyrinth — en s k trojeborg (fig 26). Sköldens form hänför sig till tiden omkr 1500, vilket stämmer väl med den datering man kan ge gravkorets valv. Liknande labyrinthristningar är kända på några andra håll i Sverige, bl a på Gotland.¹⁹ Det är ovisst om labyrinthen är ursprunglig eller tillkommen i samband med att familjen Bååt på Fituna anordnat koret till gravkor — något som bör ha skett omkr 1600.²⁰ Vid samma tid försågs väggarna och valvet med kalkmålningar

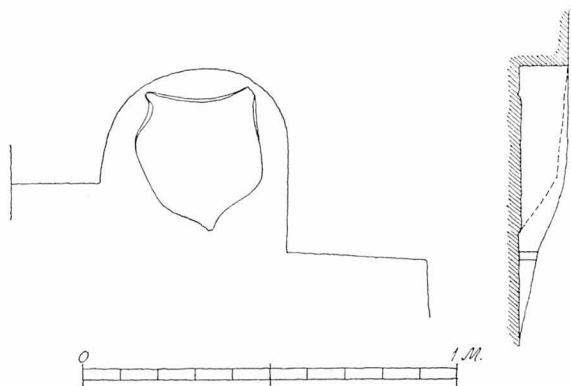
Fig 25. Norra korsarmens gavlröste.
Foto 1971.

Gable of N transept.

Fig 26. Sköld med inristad labyrint i Flemingska gravkorets valv, 1:5, samt sköldens placering i valvet, 1:20. Uppm G W Widmark 1917.

Shield with inscribed maze in the vaulting of the Fleming burial chapel, 1:5, and the position of the shield in the vault, 1:20.

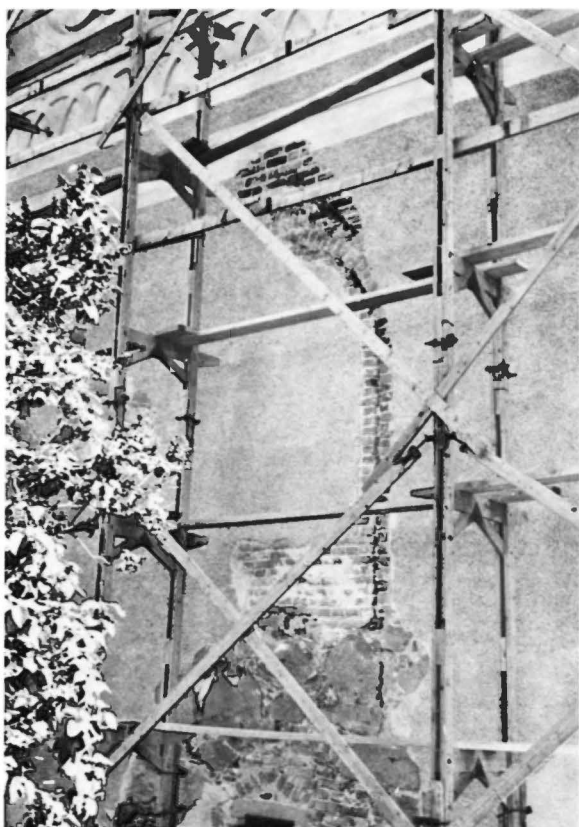

Fig 27. Igenmurat fönster i Flemingska gravkorets norra mur. Foto E Hofrén 1958.

Blocked-up window in the N wall of the Fleming burial chapel.

(se nedan). Koret utgjorde dessförinnan sannolikt ett helgonkapell (se vidare nedan). Gravkoret upplyses av ett brett, spetsbågigt fönster i väster. Det torde vara tillkommet i samband med att det stora marmorepitafiet över riksrådet Erik Fleming (fig 114) uppställdes mot korets norra mur och kom att skymma ett ursprungligt, spetsbågigt fönster. Fönstrets yttre omfattning (fig 27) frilades vid en putsavknackning 1958, men har sedermera åter putsats över.²¹ Ovanför omfattningens spetsbåge syntes en skarv i murverket, utvisande att fönstret förstörats och ursprungligen varit högre och smalare.

Golvet i gravkoret höjdes i samband med den underliggande gravkammarens tillkomst och ligger nu 38 cm över långhusgolvet till vilket en trappa leder ner. Nedanför trappan finns nedgången till gravkammaren. Den täcks av en stor järnlucka (230 × 183 cm) vilken är prydd med lejonhuvuden med ringar i munnen.

Gravkoret stängdes tidigare mot kyrkan med

ett dekorativt utformat järngaller av vilket större delen är bevarat (se nedan).

Vapenhus

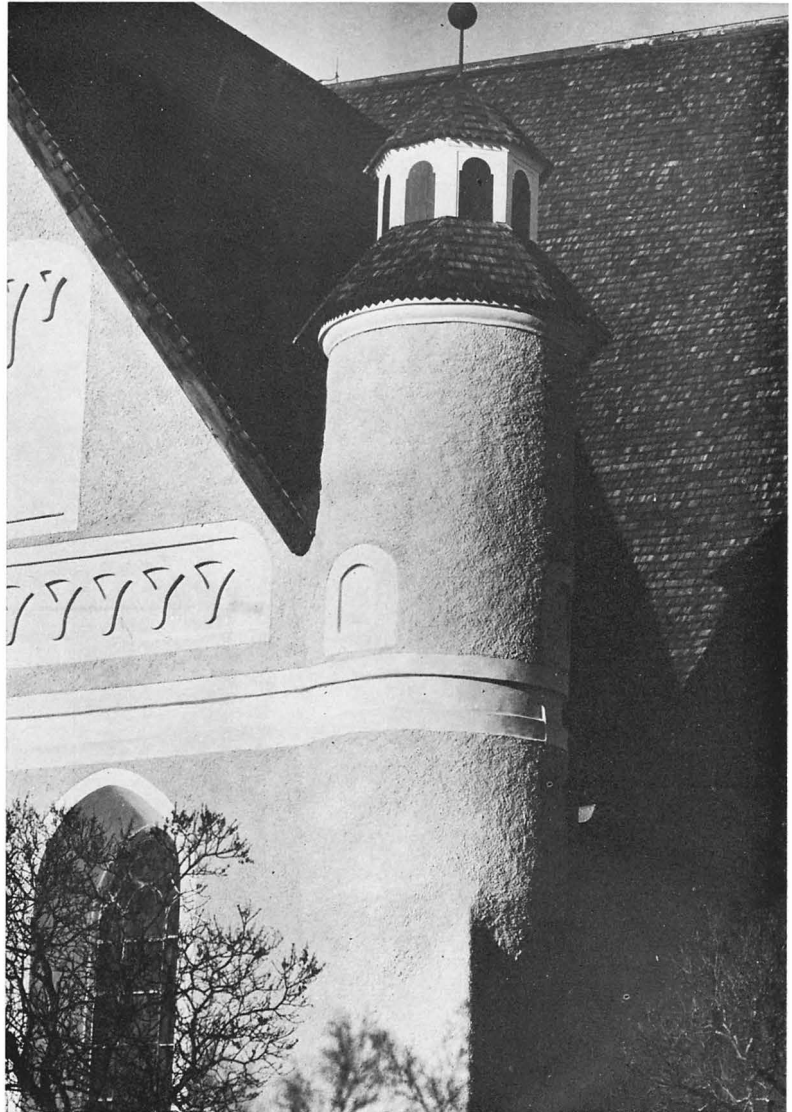
Vapenhuset i sydväst är frånsett valvet uppfört i gråsten. Det är yngre än långhuset, men däremot äldre än det bredvidliggande Bååtska gravkoret. Gråstensgaveln syns nämligen inbakad i södra korsarmens tegelgavel på samma sätt som sakristians i den norra. I gaveln befinner sig en rektangulär öppning till vapenhusvinden (höjd 80, bredd 43 cm) som på insidan omfattas av en likaledes rektangulär nisch (höjd 140, bredd 85 cm).

Ingången från kyrkogården är omgjord i senare tid. Den har putsad, rundbågig tegelomfattning med yttre rätvinklig smyg med ett språng samt inre sned smyg. Dörren har sniderier i renässansstil och tillkom vid restaureringen 1898–1901.

Rummet täcks av ett enkelt fyrdelat valv med avfasade halvstensribbor. Det vilar med sköldbåge endast mot långhusets mur och bör sålunda vara

Fig 28. Hängtorn på kyrkans södra korsarm. Foto 1971.

Hanging tower on the S transept of the church.

ursprungligt. I de båda västra hörnen stöds det av kraftiga inre strävpelare.

Bååtska gravkoret

Det södra gravkoret har möjligen liksom det norra uppförts som kapell under senmedeltiden — och i så fall senare försetts med gravkammaren under golvet — men kan också ha tillkommit på 1540-talet och då redan från början varit inrättat till gravkor. Gavelröstet av tegel i munkförband (fig 17) är ornerat med blindingar i anslutning till norra sidans gavel men med viktiga olikheter. Över bandet med de varandra skärande rundbågarna finns en rundblinding

som här är större än på norra sidan och i stället för dennas geometriskt relativt regelbundna mönster har den försetts med ett oregelbundet bandmönster, möjligen en vapenkartusch.²² Dessutom har två fönsterliknande blindingar tillkommit, stickbågiga med enkelt masverk. I synnerhet den egendomliga rundblindingen gör intryck av att vara tillkommen vid en tid då denna form av utsmyckning egentligen var omodern, men i ett enstaka fall kunde tillämpas som medveten arkaism. De små hängtornen (fig 28), vilka väl måste betraktas enbart som prydnader, är mycket ovanliga på en kyrka. De hör snarare ihop med den profana arkitekturen, där hängtorn

Fig 29. Interiör mot öster år 1921. Foto C J Lamm. ATA.
Interior looking E in 1921.

i större format på några håll förekommer under 1500-talet. Så är t ex fallet på Penningby, Viks och Örbyhus slott i Uppland, sådana som de avbildas i Dahlbergs Suecia. Tornen har tidigare haft vardera två ljusgluggar med stickbågig betäckning och raka smyggar (höjd ca 60, bredd ca 40 cm). Dessa är numera igenmurade med tegel. Rummet är putsat och försett med två ursprungliga valv, vilande på sköldbågar endast mot långhusets sträckmur. Det östliga är ett vanligt senmedeltida stjärnvalv (fig 40) medan det västliga är ett enkelt fyrdelat valv, båda med halvstensribbor. Från gravkoret syns på norra väggen väster om bågen mot kyrkan rester av ett ursprungligt långhusfönster (se ovan). Den äldsta gravstenen i Bååtska

gravkoret är Peder Erlandssons (Bååt) till Fituna (d 1540). Målningarna i gravkoret är bekostade av dennes son, Johan Pedersson och hans hustru. Vid faderns död har alltså barnen för att ge honom en värdig gravplats låtit inreda ett gravkapell vid sockenkyrkan — något som skett antingen genom ombyggnad av ett befintligt helgonkapell eller genom nybyggnad.

Nedgången till gravkammaren under golvet är belägen strax utanför bågen mot långhuset och täcks av en skiva av rödaktig kalksten med järnringar i hörnen (159 × 83 cm). Om själva gravkammaren, se under gravminnen. Beträffande det järngaller som tidigare stängt koret mot kyrkan se nedan.

Fig 30. Interiör mot väster år 1943. Foto I Schnell. ATA.
Interior looking W in 1943.

Interiör och valv

Kyrkans interiör (fig 29–33) är relativt mörk genom att endast koret har direkt belysning. Långhuset får sitt ljus från de båda gravkoren. Interiören domineras av de tre mäktiga stjärnvalven, vilka

vilar på sköldbågar mellan kraftiga, profilerade murpelare (fig 60). Valven är alla sk ringvalv — en valvtyp som allmänt dateras till tiden kort före och omkring 1500, men också förekommer i grannkyrkan Ösmo, vars valv är försedda med kalk-

Fig 31. Interiör mot öster. Foto 1971.
Interior looking E.

Fig 32. Interiör mot väster. Foto 1971.
Interior looking W.

målningar från sannolikt 1460-talet. Ringvalv från medeltidens slut finns representerade i ett flertal kyrkor i Mellansverige och Finland.²³

På vardera murpelaren närmast koret finns ett i putsen markerat invigningskors. De har inkomponerats i den målade dekoration med vilken kyrkan försågs vid restaureringen 1898–1901. I långhusets sydvästra hörn leder en i tegel murad trappa upp till kyrkvinden (fig 32). Trappan upplyses av en mot öster vänd, rektangulär ljusglugg. Höjd 45, bredd 25 cm.

Golv

Kyrkans golv är numera i långhusets bänkkvarter belagt med brädor, medan gångarna och koren,

vapenhuset och tornet har kalkstensplattor. Stengolvet i Bååtska gravkoret och en del av högkoret inlades i stället för trägolv vid restaureringen 1963–64. I st prot 1739 uppges att sakristians golv av »täljosten» skulle utbytas mot brädgolv och den överblivna stenen användas till gångarnas reparation ute i själva kyrkan.

Omedelbart ovanför trappan till Flemingska gravkoret ligger i golvet en medeltida altarskiva av grå kalksten med hålkälad framkant och fem ristade kors. Mått: 157 × 82 cm.

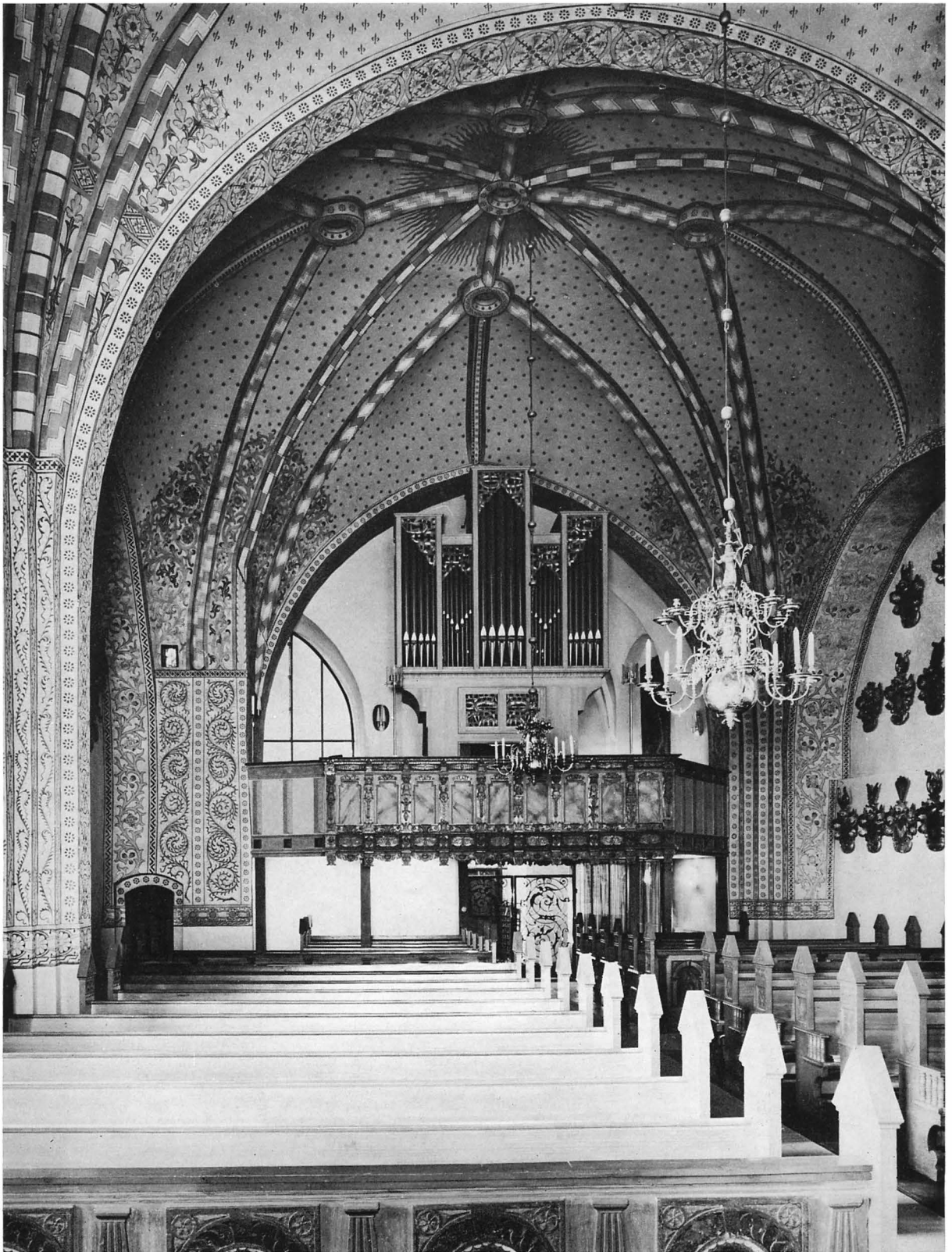

Fig 33. Interiör mot Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Interior, looking towards the Bååtska burial chapel.

Byggnadshistoria

Sorunda kyrka är i sin nuvarande gestalt resultatet av en lång och komplicerad byggnadsverksamhet, som utan omfattande byggnadsarkeologiska undersökningar inte går att utreda i detalj.

Att det redan under 1100-talet funnits en kyrka på platsen omvittnas av en kistformad gravsten, som tidigare befann sig på kyrkogården (fig 105). En rest av denna kyrka är säkerligen den kvader av vit, kornig kalksten, som är infälld i långhusets sydvästra hörn ca 70 cm över marken (fig 34). På stenen syns ett människohuvud i hög relief, som biter över (eller vars hals utmynnar i) en bevingad drake. Själva huvudet är hugget i betydligt högre relief än djuret. Det är starkt vittrat, men man kan ännu urskilja hur håret rullar upp sig i lockar över öronen. Stenens synliga yta är 45 cm hög och 62 cm bred. Det underliggande blocket (överputsat) synes vara av samma material och är även det slåthugget. Relieffen kan dateras till 1100-talets senare del eller

omkring år 1200. Dess innebörd är oklar liksom stenarnas ursprungliga placering. Troligen har de tillhört en portalomfattning.

I långhusets norra mur är insatt en sten (fig 35), som måhända utgör ännu en rest av den äldre kyrkan (stenen är synlig från sakristians vind). Det är en kvader (ur fönsterpost?), något avslagen i hörnen, av vit, kornig kalksten. Ena kanten utgörs av en vulst. Parallellt med denna löper två grunda refflor med en rundstav emellan, vilka slutar ca 10 cm från stenens kant. Stenens mått: 45 × 45 cm.

Enligt den senast publicerade översikten över kyrkans byggnadshistoria²⁴ skulle tornets norra nedre delar, murpelaren mellan tornbågarna samt den västligaste delen av långhusets nordmur häröra från den romanska kyrkan. De aktuella yttermurarna har på insidan en avsats på omkr 3,5 meters höjd över golvet. Murpelaren mellan bågarna skulle ha lämnats kvar, då man under sen-

Fig 34. Romansk stenrelief, inmurad i långhusets sydvästra hörn. Foto 1971.

Romanesque stone relief, built into the SW corner of the nave.

medeltiden rev tornets södra mur för att bredda det. Antagandet att kyrkans nordvästligaste delar skulle härstamma från romansk tid framförs redan i första upplagan av beskrivningen för Sörmländska kyrkor.²⁵ Detta antagande besannades år 1958, då en partiell putsavknackning företogs på kyrkans norra sida.²⁶ Härvid blev det romanska långhusets nordvästra hörn synligt (fig 36). Det var försett med en slåthuggen hörnkedja av kalksten, som sträckte sig nästan ända upp till takfoten. I samband med yttre reparationsarbeten hade författarna (R Bennett och I Wadström) möjlighet att i september 1971 företa en liknande undersökning på tornets västsida.²⁷ Putsen avlägsnades längs ett stycke av skarven mellan det nordvästra tornhörnet och den på 1670-talet tillkomna »stråvmuren» varvid en hörnkedja, liknande den på långhuset, fri-lades (fig 37). Hörnkedjan slutade ca 4,35 meter över marken. Ovanför denna nivå bestod tornhörnet av gråsten och låg ställvis i förband med »stråvmuren», vilket visar att muren lappats kraftigt vid reparationsarbetena. Det är sålunda inte möjligt att dra några helt säkra slutsatser beträffande till

Fig 35. Bearbetad kalksten i muren mellan sakristian och långhuset. Foto 1971.

Tooled limestone in the wall between the vestry and the nave.

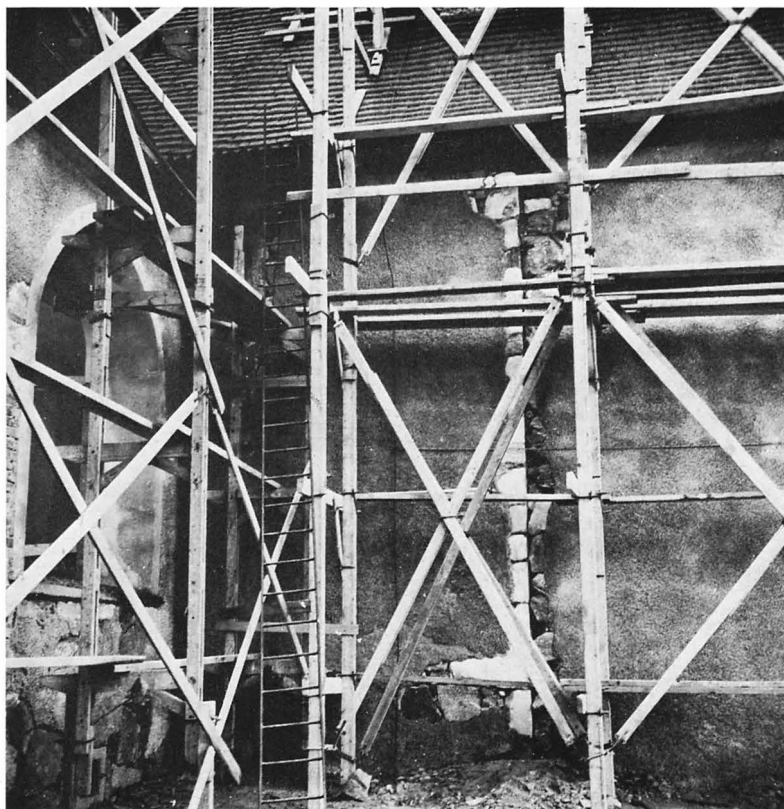

Fig 36. Skarven mellan långhusets nordvästra hörn och en år 1679 tillkommen »stråvmur» på tornets norra sida. Foto E Hofrén 1958.

Joint between the NW corner of the nave and a buttress on the N side of the tower, built in 1679.

vilken höjd det ursprungliga tornet rivits då det breddades och förhöjdes i slutet av 1400-talet. Vid denna ombyggnad — som kan dateras genom de båda valven och genom tornets tegelornering — har man helt rivit det romanska tornets södra mur. För att kunna konstatera detta avlägsnades i september 1971 putsen längs delar av skarven mellan tornet och det södra utbygget, vilka visade sig ligga i ett konstgjort förband utan synlig stötfog, åstadkommet genom att tornets sydvästra hörnkedja bortbrutits.

De bevarade murpartierna visar att det romanska tornet haft en yttre bredd av ca 7,5 m och att långhusets yttre bredd varit ca 10,5 m. Långhuset bör i analogi med andra bevarade romanska kyrkor i landskapet ha varit ca 15 m långt. I öster har funnits ett smalare kor — troligen rakslutet.

1674 författade prosten Johannes Netzeli²⁸ en böneskrift till socknens herrskaper att ekonomiskt bidra till den förfallna kyrkans reparation. I denna skrift berättar han om kyrkans tillkomst: »... Sorunda kyrckia, som både af sina förnembliche

fundatoribus och patronis, sampt några hundrade räckelige åhr tillbaka, noog berömmelig åhr. Ty man otwifwelachtligen håller så före, att denne kyrckia ähr en ibland dee äldste i Rijcket, och bygder af dee gamla och namnkunnige Folckungar, som på Fålkungnääs, heller nu kortteligen uthnämpt Fållnääs,²⁹ hafwa warit boandes: hwilcka i foorna tijder, strax widh den christelige lärans i Rijcket inplantande, hafwa warit i stoort anseende, och medh Sweriges konungar i swåger- och blodzförwandskap förbundne, som fäderneslandzens historiescribenter om deem nogsampt betyga. Men såsom ingen ting i werdenne kan på en tijdh begynnas och wäll til ände fööras, sampt wällbelmede Folckungar hafwa warit martialiske och myckit haft skaffa medh krijg och örligh, ähr händt att kyrkiobyggnaden i mångh styckin haar studsat, och inthet för ähr fullbordat, än tu hundrade åhr effter genom en Johan Holwaldtson benämbdh, hwilcken åhr efter Christi bördh 1410 hafwer alle tree Sanct Larses Choren, hwilcka fuller förr ähre begynte, alldeles fullbordat, som af gamle

documenter i Högh Choret tydligen uthsages. Men seedan dee goda herrar Bååtar ähro arftagande til Fällnääs hafwa dee buurit ett synnerligit nijt om samma kyrckias wällständh, att icke allenast kyrckian medh all behöör skulle ståå oprätt och wäll bygdh, utan ock gudztiensten hafwa sin tilbörliga framgång.»

Det är tydligen ur denna källa, och inte från de »gode och ehrlige Sochnemän», med vilka Dryselius sammanträdde för att på uppdrag av höga vederbörande utforska socknens fornminnen, som den sistnämnde hämtat sitt i Rannsakingar (1685) framlagda vetande. Han följer sin sagesman delvis ordagrant och hans egna tillägg inskränker sig egentligen till två: kyrkan skall ha stått under byggnad för 400 år sedan och de »3 s:^{ti} laurentij choren» identifieras med »sacristijen», »sahl:herars Båtarnes graf» och »Sahl: her Erick Flemingz graf».

Båda dessa tillägg kan misstänkas bero på slutsatser, som Dryselius på egen hand dragit av sin företrädares uttalanden. Däremot kan man knappast neka Netzelius tilltro i det fall han stöder sig på de nämnda »gamble documenter i Högh Choret». Det är emellertid knappast troligt att kyrkan kan ha haft tre särskilda kor helgade åt S Lars,³⁰ och det är också svårt att acceptera en så tidig datering som 1410 för de båda gravkoren, vilkas av allt att döma ursprungliga valv hör hemma i senmedeltiden. Sannolikare är att Netzelius på något sätt missuppfattat sin källa, och att årtalet 1410 (om detta inte är en felläsning) hänför sig till den omfattande utvidgning av den romanska kyrkan som ägt rum någon gång under högmedeltiden.

Vid denna utvidgning bibehöll man tornet och norra långhusmuren. Långhuset förlängdes åt öster till dubbel längd och den yttre bredden ökades till 14 meter. Troligen tillkom på samma gång sakristian. Den bevarade resten av långhusets sydportal (fig 20) och det igenmurade fönster som kan studeras från Bååtska gravkoret kan, liksom sakristivalvet, mycket väl ges en datering till början av 1400-talet men knappast till slutet av 1200-talet — den tidpunkt man kommer fram till med utgångspunkt från Dryselii ovan nämnda uppgift om att kyrkan skulle ha stått under byggnad 400 år tidigare. Portalformen med en nisch ovan dörr-

Fig 37. Hörnkedja i det romanska tornets nordvästra hörn. Foto R Bennett 1971.

Quoins in the NW corner of the Romanesque tower.

öppningen hör hemma i Tyska ordens byggnadskonst och förekommer både under 1300- och 1400-talen.³¹

Nästa fas i kyrkans byggnadshistoria tycks infalla vid 1400-talets slut eller omkr år 1500. Något tidigare kan möjligen vapenhuset ha byggts. Den senmedeltida byggnadsetappen har omfattat utvidgning och förhöjning av tornet, Flemingska och kanske också Bååtska gravkorets uppförande — ännu helgonkor — samt något senare långhusets välvning. Vid utbyggnaden av tornet har man rivit den södra muren helt och de övriga till en höjd av sannolikt drygt 4 meter. Långhusets västgavel togs ned till takfotshöjd (den i samband med tornet nämnda avlastningsbågen löper obruten över hela

gaveln). Västra murens nedre del bröts igenom mot det södra utbygget och en kraftig murpelare lämnades kvar för att stödja gaveln och den nya tornbyggnaden.

De tre ringvalven i långhuset är genom paralleller på andra håll i Mellansverige relativt säkert daterbara till tiden omkr 1500. Av skäl som ovan berörts bör Flemingska gravkoret ha funnits före långhusvälvningen, medan Bååtska gravkoret eventuellt har uppförts först på 1540-talet som gravplats för Peder Erlandsson (Bååt), därmed ett av de första gravkoren i landet. Valven i tornet och de båda gravkoren förefaller alla vara ursprungliga och är av senmedeltida typ.

Dateringen av de norra och södra gavelröstena med sina blindingar och egendomliga hängtorn är likaså osäker. Eventuellt har det norra gravkoret redan från början lagts under samma tak som sakristian. Blindingarna på det norra röstet kan inordnas i ett senmedeltida sammanhang, medan de fyra hängtornen och det södra röstets blindingar har en karaktär av arkaism som det skulle vara lättare att förklara under 1500-talets senare del — med det då rådande intresset för äldre arkitektur — än under senmedeltiden eller Gustaf Vasas regering. Göran Lindahl har antagit ett samband med de influenser från Polen och länderna i sydöstra Östersjöområdet som gör sig gällande i svensk kyrko- och slottsarkitektur under 1500-talets senare hälft och början av 1600-talet.³² Inte osannolikt har denna utsmyckning kommit till först åren 1574–75, då socknens bönder supplikerade för kyrkan, vars tak var platt fördärvat och kyrkan stod under byggning. De erhöll två pund resp åtta tunnor spannmål till kyrkan.³² Det förtjänar i sammanhanget påpekas att Johan Pedersson (Bååt) — donator av gravkorets kalkmålningar — avlidit i januari månad 1574 och att det av denna anledning bör ha varit aktuellt med förbättringar av gravkoret.

Senare förändringar

Anno 1672, från vilket år de äldsta bevarade sockenstämmoprotokollen härstammar, tycks kyrkan ha varit ganska förfallen. Bl a hade ett torn på Fällnaskoret slagits ned av ett håftigt oväder. Man tycks emellertid ha nöjt sig med de nödvändigaste

reparationerna ty 1678, då Erland Dryselius blev kyrkoherde, förehöll han på sin första sockenstämma församlingen hur nödvändigt det var att kyrkan reparerades både in- och utvändigt. Något senare omtalas att riksrådet Erik Fleming på Fituna anställt en »ingenieur», »som afritat kyrckian och efter hans Excellences högvisa disposition wisat huru kyrckian böhr omlagas med gångh, döhr, fönster och stehnlägningh etc.». En »muremästare», Mårten Hack³³ (el Hacker) hämtades från Stockholm, för att församlingen med honom skulle överlägga om bästa sättet att bevara kyrkans östra gavel »ifrån ruin och kullfallande», liksom om norra tornmuren och annat som rörde kyrkans reparation.

Murmästarens förslag tycks ha gått ut på att riva hela östra gavelröstet intill taklaget och bygga ett nytt samt att stödja koret med en strävpelare av gråsten. Häremot protesterade emellertid bönderna, som fann det besvärligt att bryta och köra fram så mycket sten, och de stod trots kyrkoherdens övertalningsförsök fast vid sitt beslut »att de ingalunda wille samtyckia till pelarne». Istället beslöt man att försöka fästa gaveln med starka bjälkar, sedan pinna, rappa och vitlimma kyrkan, synnerligen remnorna i gaveln, och så pröva på ett år eller par, om icke detta skulle hjälpa.

1679 började reparationen. Socknen hade då erhållit befrielse från bl a »gästningh och gierders uthgiörande», dock med undantag för »den stora magazinsgerden». Vid detta tillfälle tillkom »strävmuren» på tornets norra sida och antagligen även västra ingången. Vidare reparerades kyrkans takstol och taket spåntäcktes och tjärades. Kyrkan vitlimmades utan och innan med undantag för norra och södra gavlarna. Den sistnämnda uppgiften tyder på att gavelröstena då ännu saknade rappning. Det gick ganska långsamt med arbetet. Oupphörligt måste de tredskande och försuflige förmanas och bestraffas även om det medgavs att »mäste dehlen gjorde sine dagswärcken flitigt, så ock utan försuflelse framförde de materialier, som dem pålades att framföra». 1684 var reparationen färdig.

Kyrkan fick inte stå länge i sitt nyreparerade skick. 1689, den 12 maj, samma dag som kyrkoherden Jonas Loeth³⁴ installerades, antändes tornet av åskeld varvid dess översta del brann ned och även

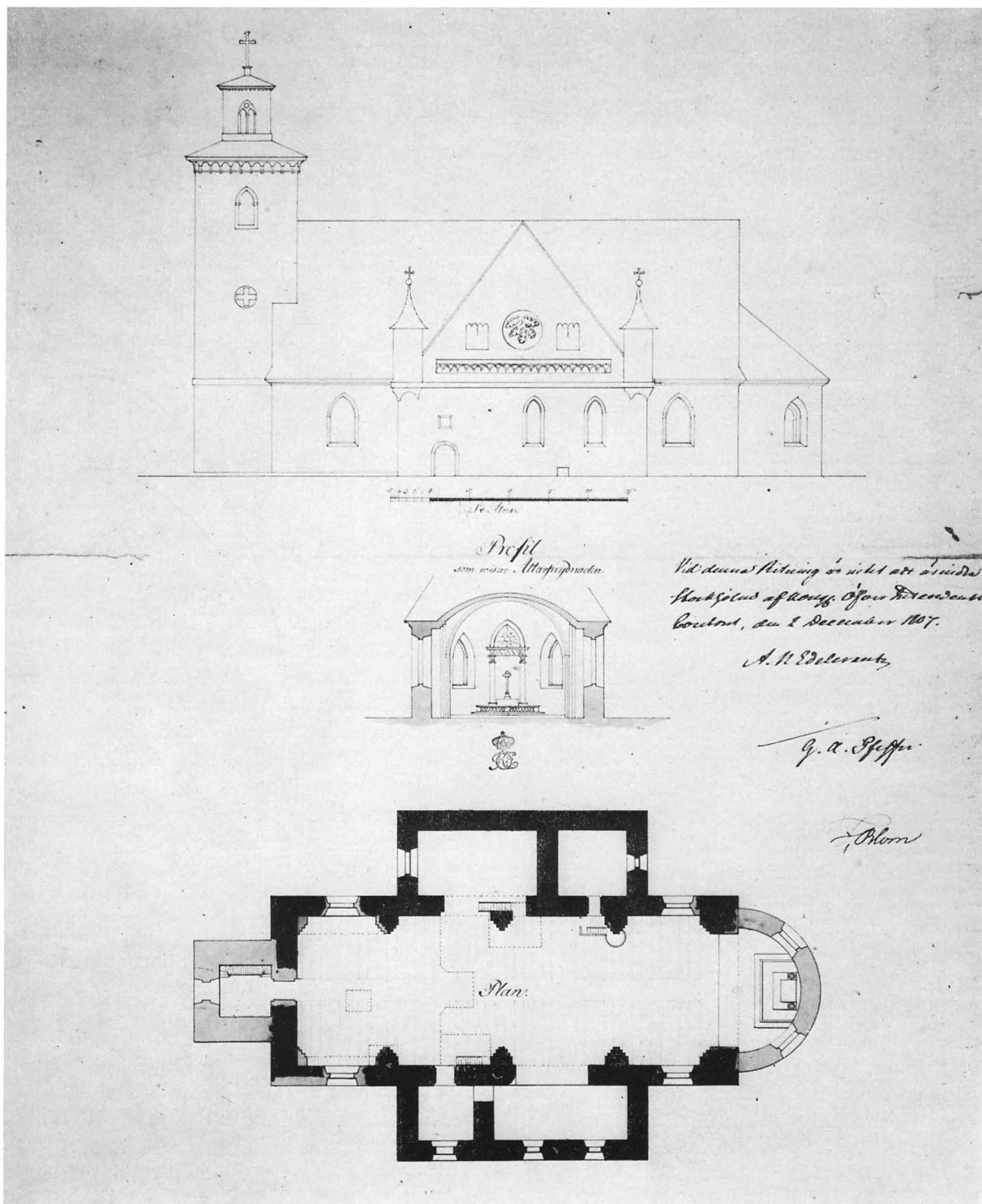

Fig 38. Förslag till ombyggnad av kyrkan, signerat F Blom 1807. RA.
 Proposal for a rebuilding of the church, signed F Blom, 1807.

taket i övrigt blev mycket skadat. Från denna tid saknas protokoll, men Rhyzelius berättar att »tå blef taket med alla the sköna tornen mechta illa skadat, at också eld kom in uti kyrkion och förtärde alt hennes innandöme». Så illa förhöll det sig dock knappast, eftersom en stor del av kyrkans äldre inventarier ännu finns i behåll. Ett annat skriftligt vittnesbörd³⁵ berättar att »alt innanrede uti kyrkjan, såsom predikstol, altaretafla, orgor, ljuskronor och bänkar af det hastiga nederbrytande och utbärande, som skedde af fruktan, att elden skulle komma neder i kyrkjan, stor skada fingo, hwalfwet jemwäl på ett ställe mycket skadadt af en bjelkes nederfallande uti kyrkjan».

Församlingen fick K Majts tillstånd att uppta kollekt i stiftet med anledning av denna brand och kyrkan iståndsattes så småningom. 1712 reparerade byggmästaren Jonas Oloffsson Falck hörntornen över sakristian och vapenhuset och erhöll i betalning 13 daler för vardera men »höll sig sielff kost». På 1740-talet fick de nya huvar. 1730 omnämns att »tornet som H Pastor låtit upbygga» (=reparera) »... är ännu icke aldehles färdigt, som det wara böör ...».

Reparationen innebar en svår ekonomisk påfrestning för församlingen, som var tvungen att sätta sig i skuld för att kunna slutföra den. 1746 hade »tornmuren på västra sidan, derest han tilförene warit sprucken, nu begynt at ansenligen skiuta sig ut och ... hota med fall». Tornet ankrades och omgavs med dubbla järnringar år 1747.

Samma år donerade greve C G Spens³⁶ och hans maka Bååtska gravkoret till kyrkan jämte ett hemman om 1/4 mantal till dess underhåll, dock med förbehåll att gravvalvet under koret inte på något vis skulle få ändras. Trots denna donation, som gjorde det möjligt att väsentligt öka antalet sittplatser i kyrkan, var denna väl trång för den stora församlingen. Det järngaller som tidigare stängt gravkoret mot kyrkan borttogs och flyttades senare till Sköldinge kyrka, där det nu är placerat framför det s k Holbonäskoret över Nils Ryning (d 1631).

Ett år 1807 upprättat förslag (signerat F Blom, fig 38)³⁷ till ombyggnad av kyrkan kom aldrig till utförande. 1842 företogs en större reparation på initiativ av C H Anckarsvärd och efter ritning av C G Brunius,³⁸ då nya glasfönster och järnspröjsar insattes, altarskranket gjordes om i gotiserande mönster och kyrkan invändigt avfärgades.

Åren 1898–1901 restaurerades kyrkan under ledning av Gustaf Pettersson.³⁹ Restaureringen berodde närmast på ett ras i högkorsvalvet år 1897. Ny förstärkningsgrund lades under koret, gavelmuren drogs in med tillhjälp av järnstänger, som ovan valven löper längs med hela kyrkan, murarna omputsades utvändigt och invändigt. Valven i långhuset och högkoret fick en målad dekoration och på väggarna målades schablonmönster. En del ändringar med den fasta inredningen vidtogs (se vidare nedan). Kalkmålningarna i Bååtska och Flemingska gravkoren framtogs och restaurerades.

Elektrisk belysning installerades 1936. Yttre reparationer av kyrkan företogs 1958 och 1971.

1963–64 restaurerades kyrkans interiör efter ett förslag av arkitekt Claes Laurent.⁴⁰ Långhusväggarnas schablonmönster målades över i vit färg. Den fasta inredningen ommålades och undergick smärre förändringar. Orgelläktaren byggdes om och ett nytt bänkkvarter i Bååtska gravkoret tillkom. Befintligt trägolv i en del av långhuset (mellan bänkkvarteren och trappan upp till koret) samt i Bååtska gravkoret utbyttes mot stengolv. I bågen mellan långhuset och södra tornutbygget inbyggdes ett toaletterum. Två grindar i dekorativt järnsmide, vilka ursprungligen tillhört Flemingska gravkoret, insattes i norra tornbågen. Mellan tornets båda rum insattes en glasvägg. Ny orgel tillkom 1965.

Uppvärmning

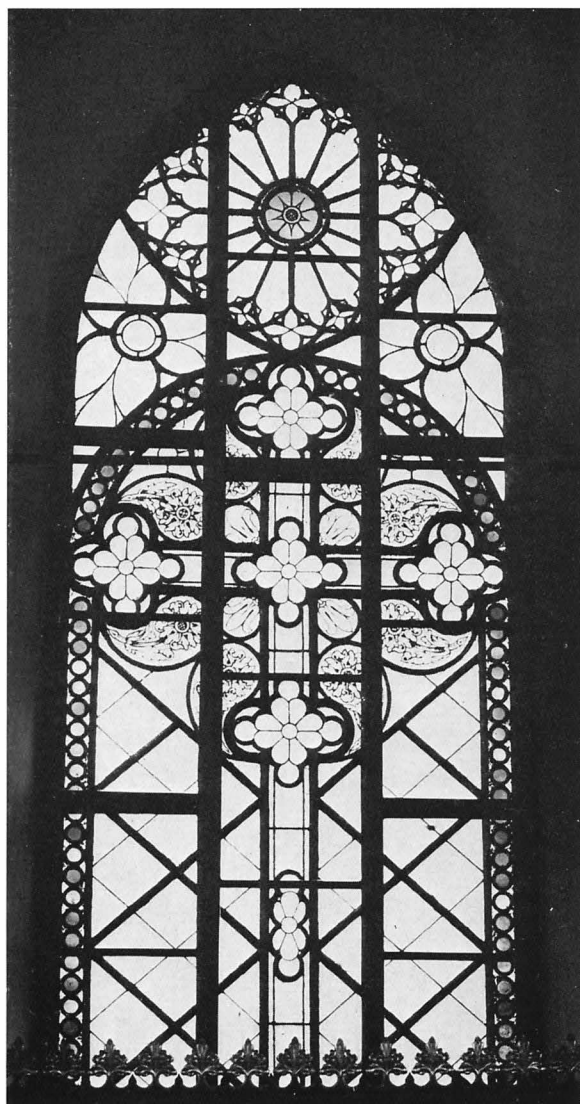
Vid restaureringen 1898–1901 erhöll kyrkan centraluppvärmning genom ett varmluftssystem med värmekammare under sakristian. Delar av denna anordning finns alltjämt kvar. Den var i bruk till 1951 då elektrisk uppvärmning installerades.

Glasmålningar

Högekorets östra fönster är spetsbågigt med glasmålningar och masverk av järn från 1839 enligt förslag av C G Brunius (fig 39). Dominerande motiv är ett kors under rundbåge. I vinklarna mellan korsarmarna samt ovanför rundbågen finns blommor. Brunius beskriver själv fönstret enligt följande: »Korset, som till sitt inre är genombrutet, bör till sina cirkelprydnader omfatta röda, och till sina aflånga öppningar deremot blå glasskifvor. De rosknoppar, som omfatta korsets midtskärning, böra förses med gula glasrutor, och den rundslutna båge, hvilken omfattar korsets hufvudparti, bör prydas med en grön perlstaf och hvita svicklar. Rosen som omgifves af nyssnämnda båge och fönsteröppningens spets, bör till hjert- och kantrosor siras med gula glasskifvor. Knopparne i de trebladige rosor, som utgöra svicklar mellan båda dessa hufvudpartier böra äfven vara gula. Det grundparti, hvarpå korset hvilar, bör till sine inre fyrbladige rosor få bruna glasskifvor och de minste dithörande svicklarne få likfärgade rutor. Alla öfriga partier kunna, för beredning af en passande färgbrytning och en tillräcklig belysning göras af hvitt glas.»⁴¹ I februari år 1898 skänktes enligt st prot 1 200 kronor till glasmålning i koret. Det är möjligt att Brunius' fönster skadats vid korvalvets ras 1897 och därför behövde repareras.

Fig 39. Glasmålning från 1839 i korets östfönster. Efter förslag av C G Brunius. Foto 1971.

Stained glass, dating from 1839, in the E window of the chancel. After a design by C G Brunius.

Kalkmålningar

Kyrkan har kalkmålningar från tre olika tidsperioder. De äldsta målningarna, som är daterade till 1549, finns i det Bååtska gravkoret. I det Flemingska gravkoret finns målningar från 1600-

talets början och i långhusets, korets och tornrummens valv finns dekorationer från restaureringen 1898–1901.

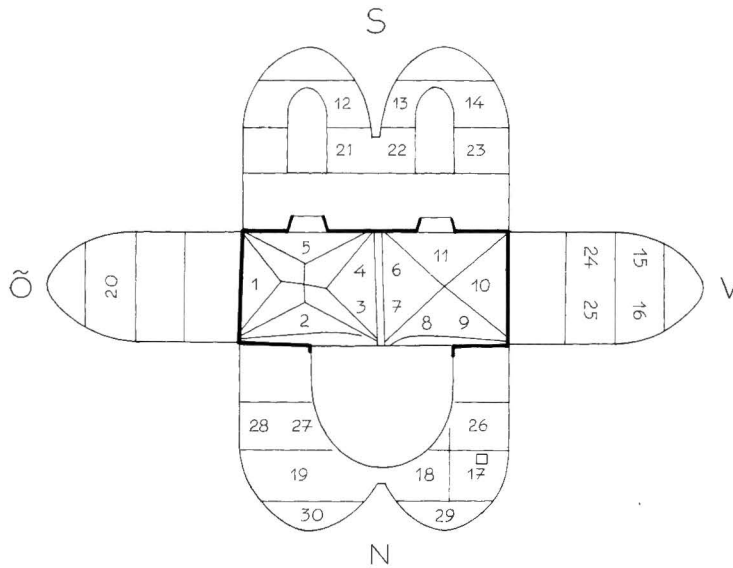

Fig 40. Schema över kalkmålningar från 1549 i Bååtska gravkoret. J Söderberg 1971.

Identification of murals dating from 1549 in the Bååtska burial chapel.

BÅÅTSKA GRAVKORET

De äldsta målningarna i Sorunda kyrka finns i det Bååtska gravkoret och är enligt inskrift daterade till år 1549. Även mästarens namn finns bevarat i inskriften på norra väggens östra del: »üriän. olofson. den/ne.kor målat./hafüer./boman.i.üå/le. härade». Därunder står invid en bild av Livshjulet: »verden.hon .../r.hon.vender.honom. .../er. röter. hon.tagher.från./honom.både.silüer.och./gül.hon.lägher./honom.i.süarte/mül.hon.tagher/från.honom.alla/dagha.och syn/derne.är.hans./fölies lahga/: 1.5.4.9.»

Målningarna, som täcker både valv och väggar i gravkoret, upptäcktes år 1897. Följande år beslöt församlingen att anhålla om understöd av allmänna medel till framtagning och renovering (st prot), och målningarna undersöktes därvid av Gustaf Upmark j:r och Sune Ambrosiani. Det yttre puts-lagret avlägsnades enligt Upmark »medelst försiktig knackning och skrapning». ⁴² Man gjorde även kalkeringar av en del av målningarna vilka förvaras i ATA. Målningarna ger intryck av att vara hårt restaurerade. Upmark, som gjort en beskrivning över målningarna, anser att dessa har en bestämd medeltidskaraktär trots den sena dateringen, och att detta är bevis för hur länge medeltidskonsten levat kvar i Sverige. ⁴³ Sven Brandel har påpekat likheten mellan målningarna i Sorunda och de i

Danderyd kyrka i Uppland. ⁴⁴ Målningar från Vasatiden är relativt sällsynta, och de i Sorunda är därför mycket intressanta.

Stiliserade landskap utgör bakgrund till de flesta scenerna, vilka på väggarna är indelade i två ovanför varandra placerade rader av fält, begränsade av bårder. Under varje fält, innanför bården, finns dessutom en stiliserad murräcka. Väggarnas nedre del pryds av målade draperier. Figurerna är enkla med skarpa konturer. Dräkterna är, utom i framställningar av Kristus och lärjungarna, tidsenliga 1500-tals klädnader, även hattarna är tidens. Kristus och lärjungarna bär långa raka klädnader. Motiven är hämtade från gamla och nya testamentet, däremot ej, vilket är naturligt efter reformationen, från helgonlegender. Kristus omges emellertid vid Yttersta domen av Maria och Johannes (den förra på kalkeringen från 1898 med gloria, som ej återfinns på den restaurerade målningen). Inskrifterna (med minuskler) är dels på latin, dock ej ur Versio vulgata utan ett slags rubriker, dels på svenska och då tydligen hämtade ur 1541 års bibelöversättning, mer eller mindre fritt återgiven. Några av inskrifterna, som varit skadade vid framtagningen, har kompletterats, vilket framgår då man jämför med kalkeringarna från restaureringen. Bilderna på den norra väggen är komponerade med hänsyn till murens ojämnhet, orsakad av en äldre fönsterrom-

Fig 41. Kalkmålningar i Bååtska gravkoret. Östra valvet. Foto 1971.

Murals in the Bååt burial chapel, E vault.

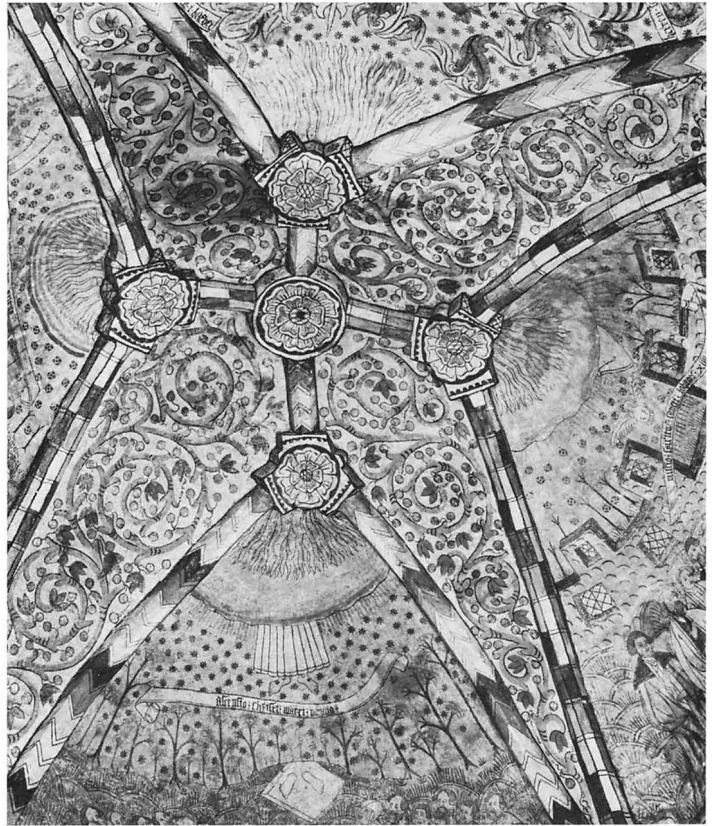
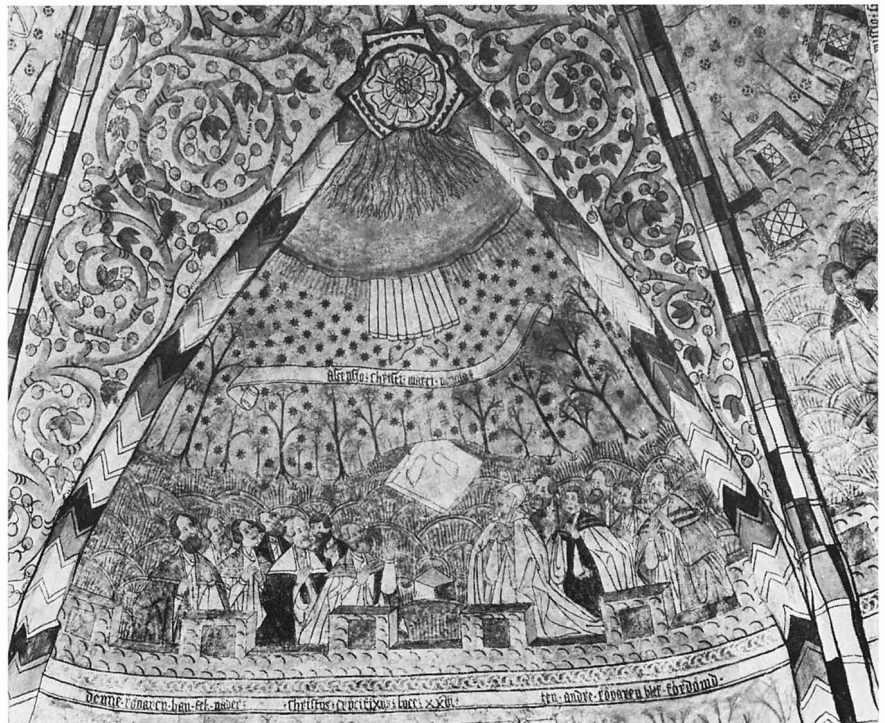

Fig 42. Kristi himmelsfärd. Målning i Bååtska gravkoret, östra valvets östra kapp. Foto 1971.

The Ascension of Christ. Painting in the Bååt burial chapel, E cell of the E vault.

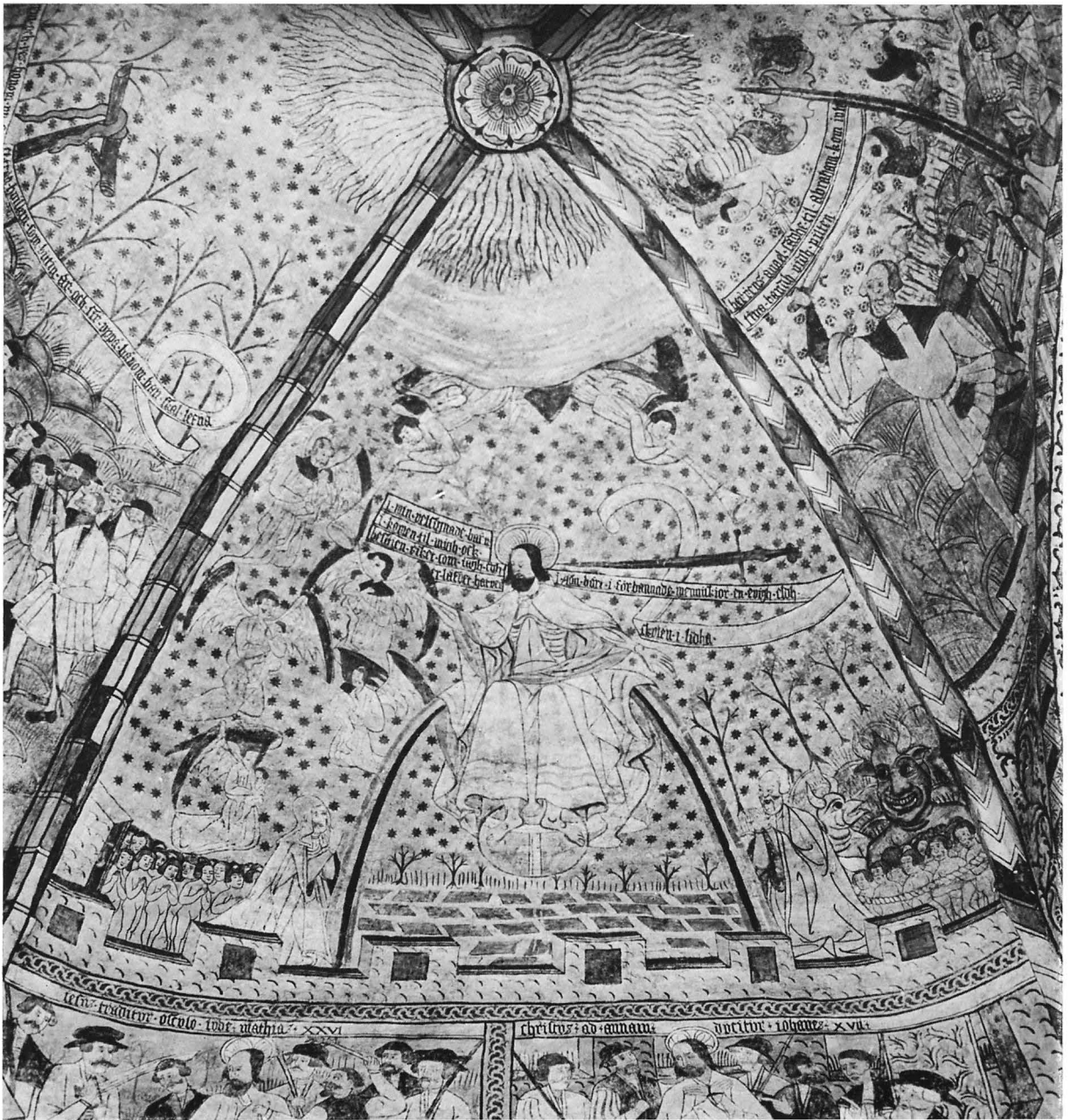

Fig 43. Yttersta domnen. Målning i Bååtska gravkoret, västra valvets västra kapp. Foto 1971.
The Last Judgement. Painting in the Bååt burial chapel, W cell of the W vault.

Fig 44. Kopparormen. Målning i Bååtska gravkoret, västra valvets södra kapp. Foto taget före restaureringen 1898–1901. ATA.

The Brass Serpent. Painting in the Bååt burial chapel, S cell of the W vault.

fattning. Färgerna utgörs nu av i huvudsak grönt, rödbrunt, vitt, svart och i någon mån blått. Ornamentiken är gjord i grönt och brunt.

I valven framställs följande motiv (se fig 40): *Östra valvet*: östra kappan — 1. Kristi himmelsfärd med inskriften: »ascensio · christi · marci · ultimo · (fig 42); norra kappan — 2. Kains och Abels offer. Bakom männen två kvinnor vilka möjligen skall vara deras hustrur: »här · brenne · adams · sönn · der(a)s · tiend · »; västra kappan — 3. Profeterna Hosea (mot norr) och — 4. Jeremia (mot söder): »herren · sadhe · til · ieremia · iach · utkårade · tigh · til / en profete · för · än · tu · föd · var; hosea · men · talet · uppå · israels · barn · skal · vara · lika · sām · sanden · i · hafvet»; södra kappan — 5. Pingstundret: »missio · spiritus · sancti · iohanes · xiiii».

Västra valvet: östra kappan — 6. Profeterna Habackuk (mot söder) och — 7. Sakarja (mot norr): »habacuc · här · står · (i)ach · på · min · vakt · ock · stigher · på · mit · f(este); sacharia · herren · hafver · vredh · varit · uppå · edhra · fädher»; norra kappan — 8. Isak bär ved till bålet (mot öster) och — 9. Abrahams offer (mot väster): »herrens · ängel · sadhe · til · abraham · kom · inte / tina · hand · vidh · pilten · » (fig 43); västra kappan — 10. Yttersta domen med inskrift på Kristi vänstra sida: »i · gån · bårt · i · förbannade · men · niskior · en · evigh · eldh · / skolen · i · lidha · »; på den högra sidan: »i · min · velsignade · barn / i ·

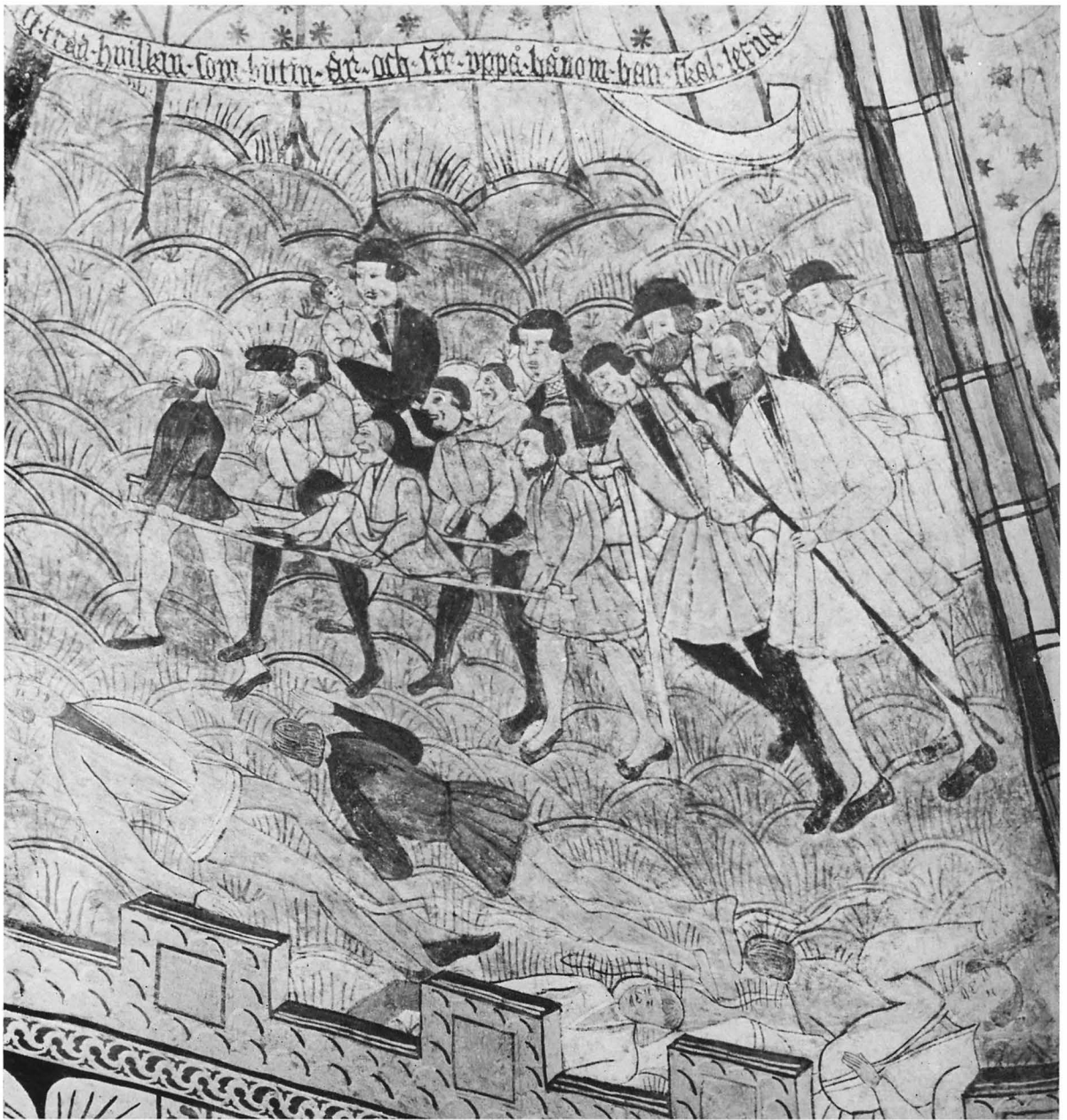
komen · til · migh · ock · / besitten · riket · som · iagh · edh / er · låfvet · hafver» (fig 43); södra kappan — 11. Kopparormen: »herren · sadhe · til · mose · gör · tigh · en · koparorm · och · res · honom · up · för · et · träd · hvilkin · som · bittin · är · och · sir · uppå · hånom · han · skal · lefva» (fig 44, 46).

På väggarna skildras i den övre raden med början i sydöst Kristi lidande, i den nedre Kristi underverk.

Fig 45. Helvetet. Detalj av fig 47. Foto 1971.

Hell, detail from fig 47.

Den första scenen i den övre raden faller emellertid ur schemat och skildrar utdrivandet av en ond ande.

Motiven är följande: *Övre raden*: södra väggen från öster — ett grönt stiliserat landskap inleder, därpå följer — 12. Kristus utdriver en oren ande med inskriften: »iesus · iiecit · spiritum · immundum · lvece · xi»; — 13. Kristus gråter över Jerusalem: »christus · flevit · super · ierusalem · lvece · xix · »; —

14. Kristus i Getsemane: »iesus · orat · ad · maie-statem · mat · xxvi»; västra väggen — 15. Tillfångatagandet: »iesus · traditur · oscvlo · iude · mathias · xxvi»; — 16. Kristus inför Hannas: »christvs · ad · annam · dvcitvr · iohanes · xvii»; norra väggen mot väster — 17. Gisslandet: »chris-tvs · flagellatvr · math · xxvii» (fig 47); — 18. Törnekröningen: »iesus · coruntur · math · xxvii»

Fig 47. Helvetet, Gisslandet, Törnekroningen samt Kristus botar en kvinna för blodgång. Målningar i Bååtska gravkoret, norra väggens västra del. Foto 1971.

Hell, The Flagellation, Christ crowned with Thorns, and Christ curing a Woman of Bleeding. Paintings in the Bååtska burial chapel, chapel, W part of the N wall.

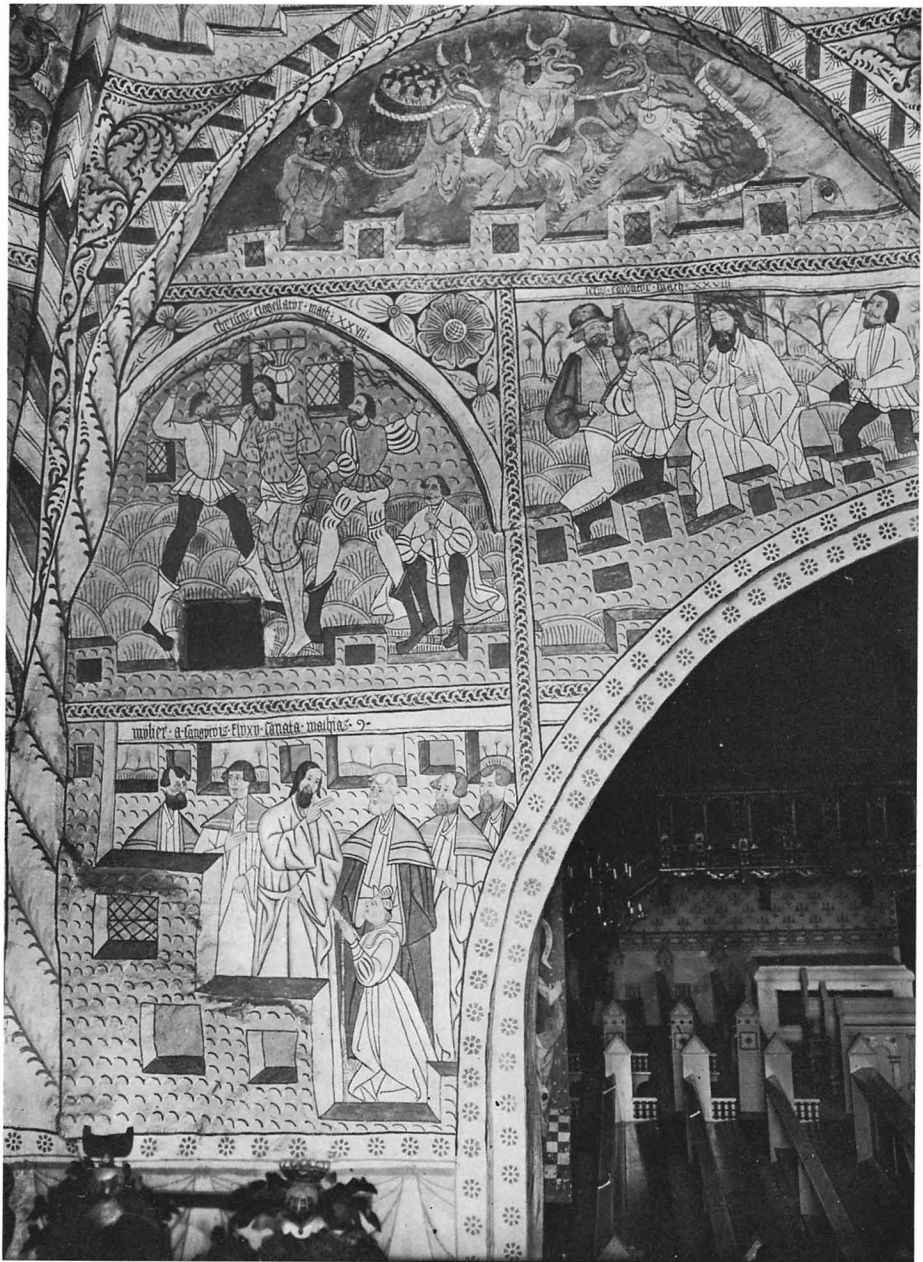

Fig 46. T v. Kopparormen. Detalj av fig 44. Foto 1971.

Left. The Brass Serpent. Detail from fig 44.

(fig 47); mot öster — 19. Korsbärandet; östra väggen — 20. Korsfästelsen med de båda rövarna: »denne · rövaren · han · fek · nåder; christus crvcifixv̄s · lve · xxiii ·; ten · andre · rövaren blef · fördömd » (fig 50).

Nedre raden: södra väggen — ett fält med stilerat landskap i grönt inleder även här; — 21. Kristus botar tio spetälska: »decem · laeprosi ·

mündantv̄r · lve · xvii»; — 22. Kristus uppväcker änkans son i Nain: » ... matris · a · mårtv̄r · suscitāt · iesus · lve · (vii)»; — 23. Jesus botar en lam på sabbaten: »paraliticv̄s · sanatv̄r · sabbatho · lve · xviii»; västra väggen — 24. Kristus talar till sina lärjungar: »christus · loqv̄itv̄r · discipylis · lve · xviii»; — 25. Kristus botar den kananeiska kvinnans dotter: »filia · mülieris ·

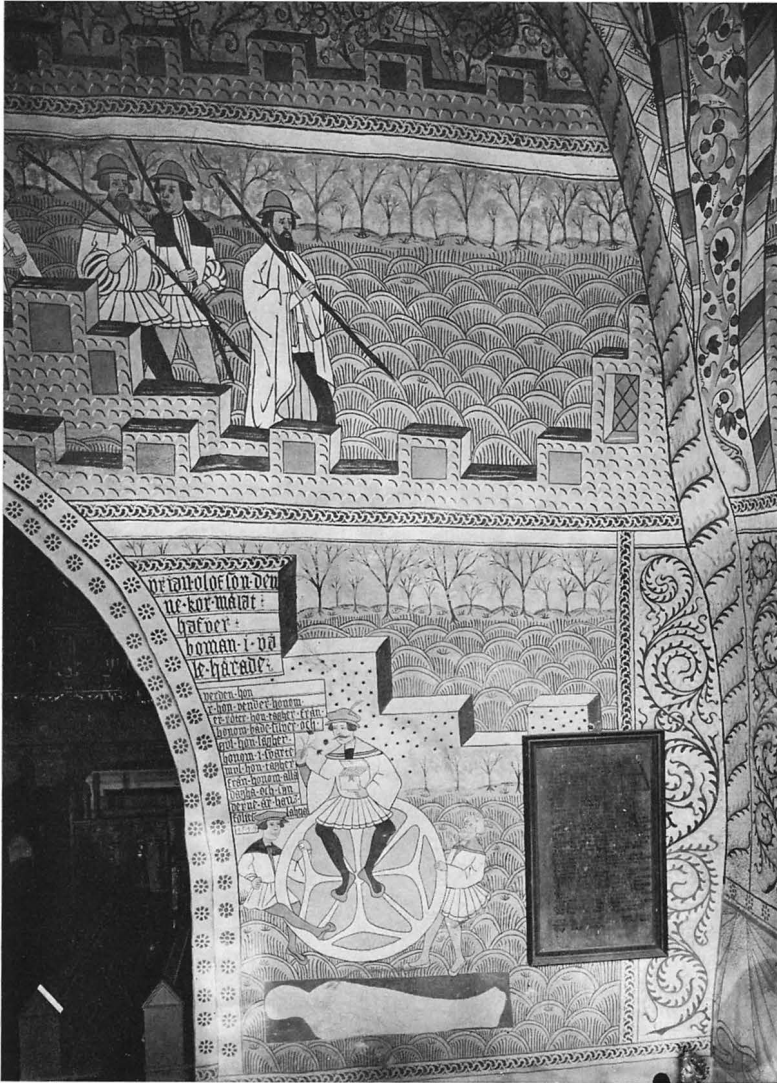

Fig 48. Livshjulet. Över versen till vänster målarens namn, Örjan Olofson. Målning i Bååtska gravkoret, norra väggens östra del. Foto 1971.

The Wheel of Life. Above the verse is the painter's name Örjan Olofson. Painting in the Bååtska burial chapel, E part of the N wall.

chananee · c̄vratv̄r · mathias · xv»; norra väggen — 26. Kristus botar en kvinna för blodgång: »m̄vlier · a · sangv̄inis · fl̄vxii · sanata · mathias · 9 » (fig 47); på den östra delen av norra väggen syns — 27. den ovan nämnda signaturen och versen, vilken avslutas med årtalet 1549. Intill detta finns en framställning av — 28. Livshjulet (fig 48, 49), den enda profana scenen i gravkoret. I bågegmentet över Gisslandet och Törnekröningen på den norra väggen syns — 29. en framställning av helvetets gap med djävlar och osaliga (fig 45, 47) — i segmentet över Korsbärandet finns en scen, som tycks framställa — 30. det

himmelska Jerusalem. På den östra väggen syns i den nedre raden endast vertikalt ställda rankor på var sida om ett fält, vilket återger ett mycket stiliserat landskap. Detta framtoogs ej vid restaureringen 1898 och tycks vara senare ditmålat.⁴⁵

Ribbornas dekoration är dels utförd i sicksackmönster, dels i rutmönster. Färgerna är övervägande grönt, vitt och rödbrunt. På bågen mellan de två valven och i de två fönstrens nischer finns rankverk. I hjässan av den stora valvbågen i gravkorets norra vägg kan läsas: mot öster — »tetta.är.iåhan.persons.föraner»; mot väster — »tetta.är.fru.kirstins.firaner»; därunder finns deras anvapen med fyra på

Fig 49. Livshjulet. Detalj av fig 48.
Foto 1971.
The Wheel of Life. Detail from fig 48.

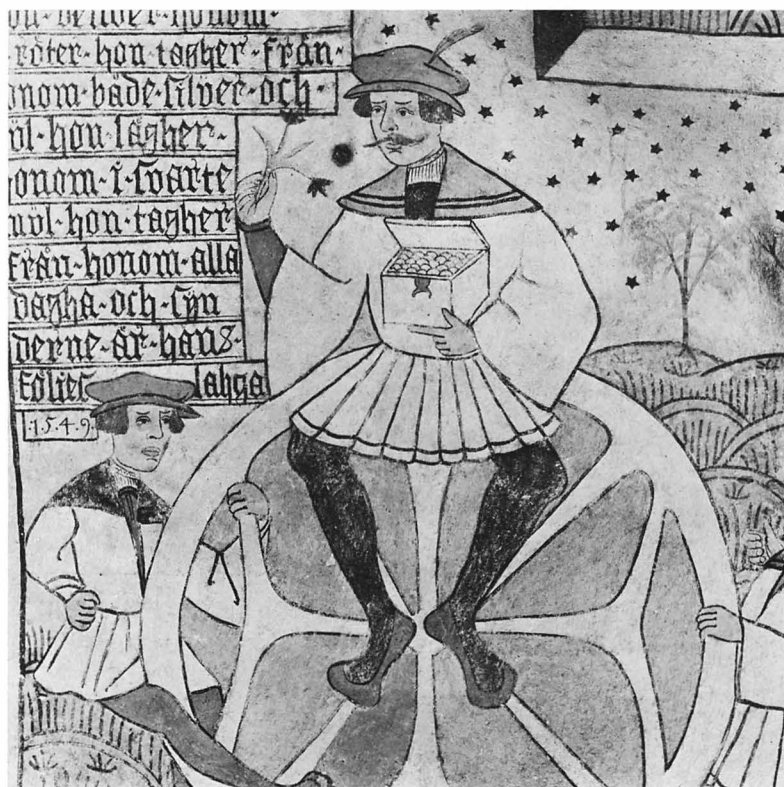

Fig 50. Korsfästelsen. Målning i
Bååtska gravkoret, östra väggen.
Foto 1971.
*The Crucifixion. Painting in the Bååt
burial chapel, E wall.*

Fig 51. Tottska vapnet. Målning i bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

The Tott coat-of-arms. Painting on the arch between the Bååt burial chapel and the nave.

Fig 52. Vapen för släkten Tre rosor, målat i bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

Coat-of-arms of the Tre rosor family, painted on the arch between the Bååt burial chapel and the nave.

Fig 53. Bååtska vapnet. Målning i bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

Coat-of-arms of the Bååt family. Painting on the arch between the Bååt burial chapel and the nave.

Fig 54. »Vildman» med påk. Målning i östra delen av bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

“Wild Man” with cudgel. Painting on the E part of the arch between the Bååtska burial chapel and the nave.

Fig 56. Vapen för släkten Hård, målat i bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Målningen är troligen felrestaurerad, eftersom anvapnet borde vara för släkten Oxenstierna, dvs en oxpanna. Foto 1971.

Coat-of-arms of the Hård family, painted on the arch between the Bååtska burial chapel and the nave. The painting has probably been wrongly restored, for the ancestral coat-of-arms should be that of the Oxenstierna family, i.e. an ox’s forehead.

Fig 55. Vapen för släkten Ulf (tillbakaseende), målat i bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

Coat-of-arms of the Ulf family (retrospective), painted on the arch between the Bååtska burial chapel and the nave.

var sida. Mot öster vapnen Bååt (fig 53), Två vingar, Banér⁴⁶ och Tre rosor (fig 52) — mot väster Tott (fig 51), Ulf (tillbakaseende) (fig 55), Hård⁴⁷ (fig 56) och Posse⁴⁸ (fig 57). Riksrådet Johan Pedersson (Bååt) och hans maka Kerstin Tott⁴⁹ skulle alltså vara de som bekostat målningarna i gravkoret. Längst ned på valvbågens östra sida finns en man med påk (fig 56), som dessutom håller bågens dekorativa ranka, och på den västra sidan finns ännu en man (fig 54) som håller rankans andra ände. Dessa kan vara en motsvarighet till de vildmän som är vanliga som vapenhållare vid denna tid bl a i den svenska typografien.

FLEMINGSKA GRAVKORET

Även målningarna i det Flemingska gravkoret upptäcktes 1897 och framtoogs vid restaureringen 1898–1901. De dateras av Rune Norberg till början av 1600-talet.⁵⁰ I jämförelse med svenska målningar från samma tid har dessa en kontinental prägel.⁵¹ Målningarna täcker valv och väggar och består av ett kraftigt rankverk, delvis med frukter.

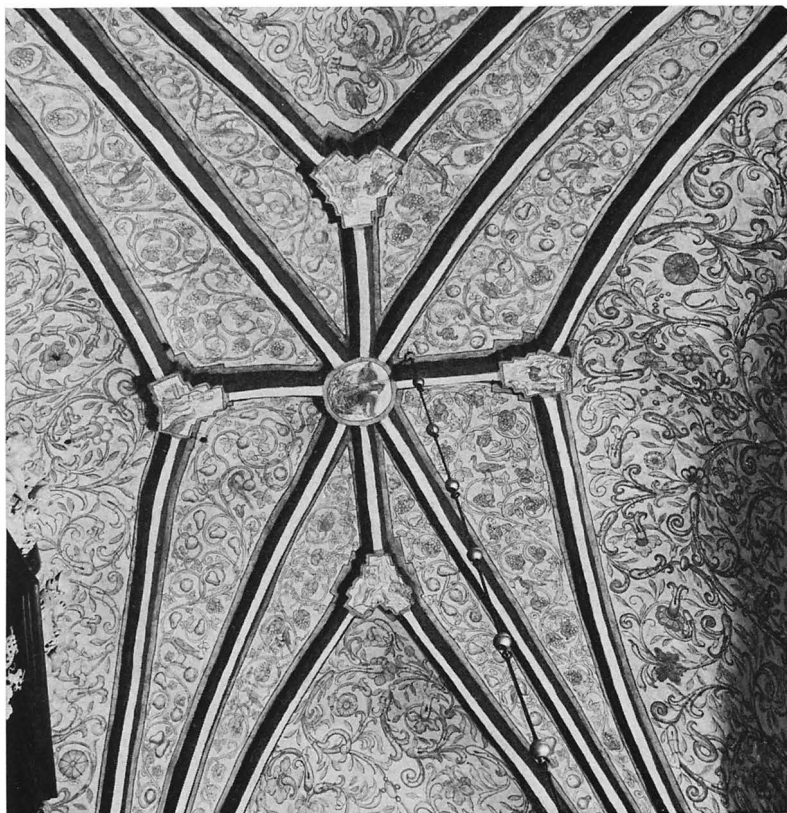

Fig 57. Possevapnet och »vildman». Målning i västra delen av bågen mellan Bååtska gravkoret och långhuset. Foto 1971.

The Posse coat-of-arms and a "wild man". Painting on the W part of the arch between the Bååt burial chapel and the nave.

Fig 58. Kalkmålningar från 1600-talets början i Flemingska gravkorets valv. Foto 1971.

Early 17th century paintings on the vaulting of the Fleming burial chapel.

I valvets övre del är i rankverket infogat enstaka fåglar. I valvets stora östkappa syns ett sittande lejon med svärd (fig 58). De fem slutstenarna har målade figurala scener: i valvets topp Fågel Fenix och på de övriga fyra stenarna evangelisterna med attribut; mot öster Lukas (fig 59), mot söder Matteus, mot väster Markus och mot norr Johannes. Målningarna är huvudsakligen utförda i färgerna rödbrunt, gråblått, grönt och gult.

På den södra väggen något öster om valvbågen i höjd med valvanfanget finns en vapensköld med inrstad labyrint. Den är placerad under en utskjutande rundbåge (se ovan).

På pelaren framför bågöppningen i söder finns följande inskription i versaler: »THET ÄR TIG SAGT MENNISKA HWAD GOT ÄR OCH / HWAD HERREN AF TIG ÄSKAR. / NEMBELIGA ATT HOLLA GUDS / ORD OCH BRUKA KÄRLEKEN / OCH WARA ÖDMIVK / FÖR DINOM

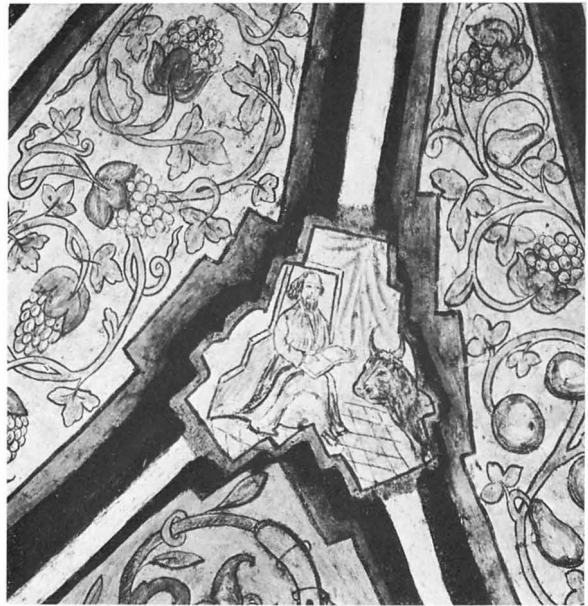

Fig 59. Evangelisten Lukas. Målning på slutsten i Flemingska gravkorets valv. Foto 1971.

St Luke. Painting on a keystone in the vaulting of the Fleming burial chapel.

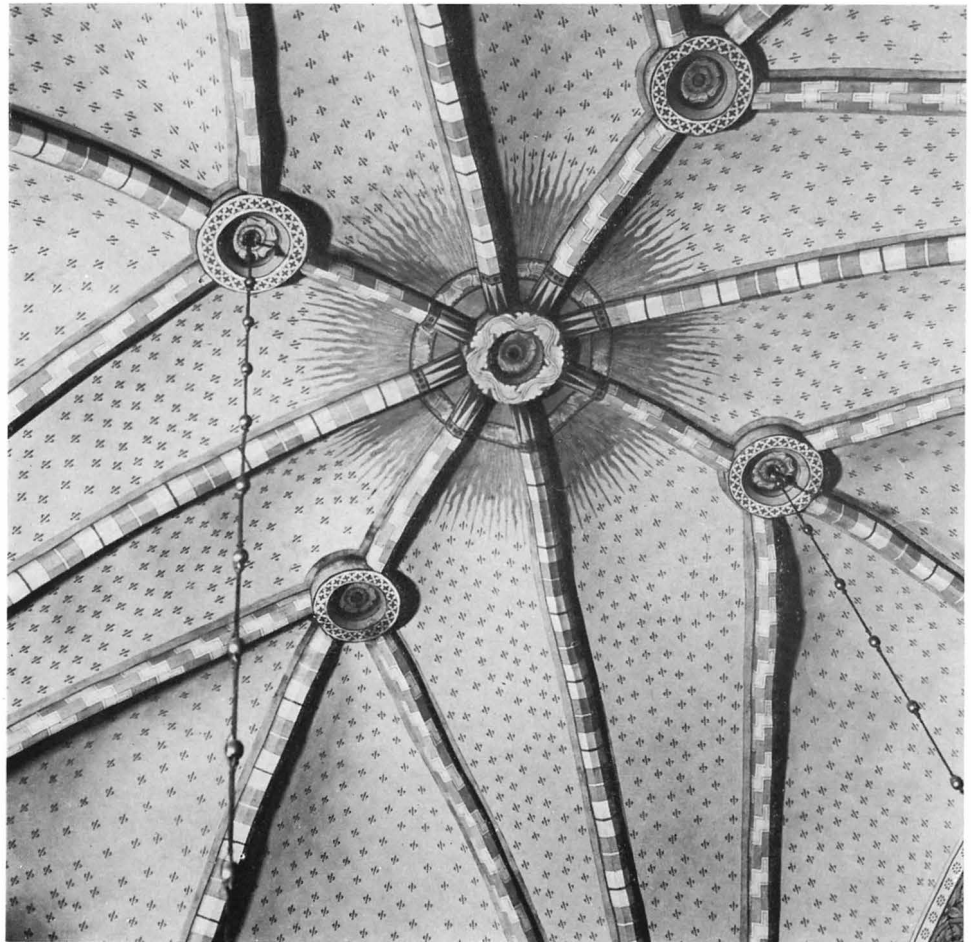

Fig 60. Långhusets östra valv med målade dekorationer från restaureringen 1898–1901. Foto 1971.

E vault of the nave, with painted decoration dating from the restoration of 1898–1901.

GUDH / .MICHA 6: 8». (Följer ordagrant men ej i stavning 1541 års bibelöversättning).

MÅLNINGAR I LÅNGHUS, KOR OCH TORN

Målningarna i långhuset och koret tillkom vid restaureringen 1898–1901. De är till största delen dekorativa, men i koret finns även några figurala scener. Schablonmålningar, som funnits på väggarna, övermålades vid restaureringen 1963–64. De kvarvarande målningarna finns i valven, på valvpilastrar och valvbågar och på slutstenarna i tornets båda valv. År 1898 nämns hur artisten Bergendorff beviljas tvåhundra femtio kronor för extra arbete med rikare dekorer och »målning av åtskilliga figurer i korkupan» (st prot).⁵²

På slutstenarna i tornrummets valv syns mot väster Pelikanen med sina ungar och en växtranka, mot öster »AD 1899» och även där en ornamentalkranka. I valvhjässan fylls slutstenen av en blomma. I valvet i tornets sidorum finns också en blomma

med omgivande rankor på slutstenen. De två valven i långhuset har i valvhjässan strålande solar, och valven i övrigt har schablonmålade liljor och stjärnor (fig 60). I svicklarna, sköld- och gördelbågarna och på pilastrarna finns rankverk i grönt, rödbrunt och gult.

Korets målningar: på norra och södra pilastrarna mellan kor och långhus finns medeltida invigningskors modellerade i putsen. Dessa har infogats i målningarna. Valvets östra kappan — två änglar med språkband: mot norr »Helig.Helig.Helig.är.Herren.Sebaot.Es.6: 3.»; mot söder »Hela.Jorden.är.full.av.hans.härlighet.Es.6: 3» På sköldbågen mot öster (under änglarna): »Jesus.Kristus.är.densamme.i.går.och.i.dag.och.i.evighet.Ebr. 13: 8» (fig 61). Södra kappan — mot öster evangelisten Lukas, i svickeln mot norr rankverk och språkband: »Menniskosonen.har.kommit.för.att.uppsöka.och.frälsa.det.förtappade Luk 19: 10»; mot väster Johannes (fig 62) och i svickeln mot väster rankverk

Fig 62. Evangelisten Johannes. Målning från restaureringen 1898–1901 i korvalvets södra kapp. Foto 1971.

St John the Evangelist. Painting dating from the restoration of 1898–1901 in the S cell of the chancel vault.

Fig 61. T.v. Korets valv, sett mot öster, med målade dekorationer från restaureringen 1898–1901. Foto 1971.

Left. Chancel vaulting, looking E, with painted decoration dating from the restoration of 1898–1901.

Fig 63. Nedan t.h. Ängel med språkband. Målning från restaureringen 1898–1901 i korvalvets västra kapp. Foto 1971.

Below right. Angel with scroll. Painting dating from the restoration of 1898–1901 in the W cell of the chancel vault.

och språkband: »Joh 15:9 Förblifven.i.min kärlek; Se.jag.kommer.snart.Uppbb. 22: 7».

Västra kappan — mot söder ängel med språkband: »Ps. 34: 8 Herrens.engel.lägrar.sig.omkring.dem som.frukta.Honom»; mot norr ängel med språkband: »Frukten.Gud.och.gifven.Honom.ära. Upp. 14: 7» (fig 63). Norra kappan — mot väster Matteus, i svickeln ranka och språkband: »Himmelen.och iorden.skola.förgås.mina.ord.skola.icke förgås. Math. 24: 3»; mot öster Markus och i svickeln ranka och språkband: »Gören.bättring.och.tron evangelium. Marc. 1: 15».

Inredning och inventarier

Altaranordning

Altarbordet är av gråmålat trä och på sidorna klätt med väv. Det är placerat i korets östra del och har måtten: höjd 120, djup 110 och bredd 230 cm. Det nuvarande altaret tillkom 1842. Det var från början brunmålat och efter förslag av C G Brunius utsirat med de fyra evangelistsymbolerna.⁵³ Från ett medeltida altare finns en altarskiva bevarad. Den är nu placerad i golvet i den västra delen av trappan till det Flemingska gravkoret. Se ovan.

Altarskåpet är tillverkat av ek med skulpterade och målade figurer (fig 64–66). Det består av corpus och två flyglar. Flyglarnas utsidor har nu inga spår av målningar. I corpus framställs i

mitten — 1. Pingstundret, där Maria syns sittande med apostlarna, sex på var sida. Över dem svävar Gud Fader och Kristus omgivna av musicerande änglar (fig 65). — 2. S Martin och — 3. S Laurentius. Under dessa i halvfigur — 4. profeten Amos och — 5. profeten Jona. Ytterligare två profeter i betydligt mindre format och med otydbara namn flankerar nr 2 och 3. Den vänstra flygeln innehåller följande skulpterade figurer: överst från vänster — 6. S Olof, — 7. Johannes döparen och — 8. S Anna med Maria och Jesusbarnet (Anna själv tredje) — 9. En helig abbot (S David?), — 10. S Barbara och — 11. S Erik. I den högra flygeln (fig 66) står överst till vänster — 12. S Katarina av Alexandria, — 13. S Eskil, — 14. Maria Magdalena —

Fig 64. Altarskåp från 1400-talets slut med en framställning av Pingstundret i corpus. Foto 1971.

Triptych, end of 15th century, with a representation of the Pentecostal miracle in the centre panel.

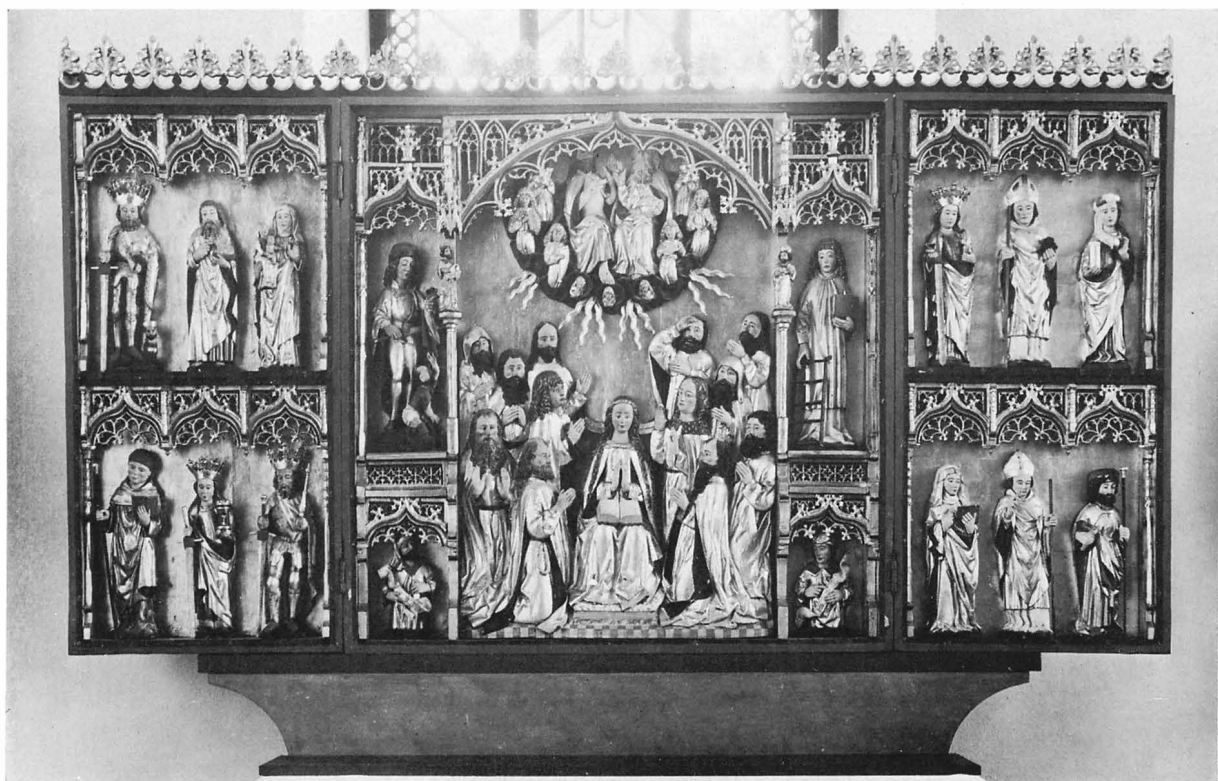

Fig 65. Pingstundret. Detalj av fig 64. Foto M Bratt-Gustafsson 1968. ATA.
The Pentecostal miracle. Detail from fig 64.

nederst — 15. S Birgitta, — 16. En helig biskop (S Henrik?) och — 17. S Botvid.

Färgerna är rött, blått, guld, silver och dessutom till ögonbryn, hår och skägg mörkbrunt, grått och svart. Bakgrunden, som förgylldes vid restaureringen 1963–64 då altarskåpet renoverades av konservator Gösta Lindström, var tidigare övermålad i

gråblått. Färgerna är förnyade i senare tid och helgonens attribut, t ex svärd, är mestadels nygjorda. På flyglarnas ramar finns en hålkål, målad i blått, som pryds av små förgyllda rosetter av tenn. Flyglarna är på baksidan målade med gulaktig oljefärg. Predellan är nygjord.

Skåpet har tidigare tillskrivits dels Bernt Notkes

Fig 66. Altarskåpets högra flygel.
Detalj av fig 64. Foto M Bratt-
Gustafsson 1968 ATA.

*Right panel of the triptych. Detail
from fig 64.*

verkstad, dels Bertil Målares verkstad i Stockholm.⁵⁴ Tydligt är att flera händer varit verksamma vid skåpets tillkomst. Kvaliteten hos figurerna varierar mycket. Skåpet är enligt Rune Norberg tillverkat i Lübeck omkring 1495, då en motsvarighet finns i en altarskåpsrelief i Lübeck levererad år 1493 eller 1494 av Martin Radeleff, som omtalas i Lübeck från år 1465 till hans dödsår 1498.⁵⁵

Flygelfigurernas höjd är ca 60 cm, fotplattan inberäknad. De flankerande figurerna i corpus är något större, ca 70 cm. Skåpets mått: höjd med predella 230 cm, utan predella 200 cm, corpus bredd 188 cm och flyglarnas bredd 93 cm.

Altarprydnad är ett kors av silver med drivna reliefer (fig 67). Det är tillverkat av silversmeden Ture Jerkeman och skänkt till minne av Anna Catharina och Nils Nilsson Västerby år 1948 enligt inskrift. Höjd 63 cm.

Altarringen är av trä med sniderier och förgyllningar. På framsidan en baldakinrad med kölbågar, delvis förgylld, och knäfallspall klädd med blått ylletyg. Höjd 80 cm. Denna altarring tillkom vid restaureringen 1898–1901. En tidigare altarring i gjutjärn i gotiserande stil var utförd 1842 efter ritning av C G Brunius. Denna förvaras nu i kyrkans bod. I snabbinav av år 1921 nämns en altarring från 1700-talet.

Madonnaskåp

Ett madonnaskåp av ek med skulpterat mittparti och målade dörrar är nu placerat i det Bååtska gravkoret mot södra väggen (fig 1). Det har troligen anskaffats för ett altare i ett särskilt Mariakapell.

I skåpet framställs den stående Maria med barnet (fig 1, 69, 70). Bakgrundsfärg är blått med guldstjärnor och mot detta står Maria i gyllene dräkt och krona och med manteln mönstrad i rött. På dörrarnas utsidor framställs Bebådelsen med Maria till vänster och ängeln till höger (fig 68). Bakgrunden är röd med guldstjärnor. Maria bär en blågrön klädnad och rosafodrad mantel, och hon står på ett rutat golv. Ängeln bär vit klädnad och en grön mantel, som är fodrad i violett och har guldräm. Den nedre delen av denna scen är skadad. På inskriftsbanden står: (AVE) MARI(A) (GRACIA) PLENA (DOMINUS) (TEC)UM och ECCE ANCILLA DOMINI

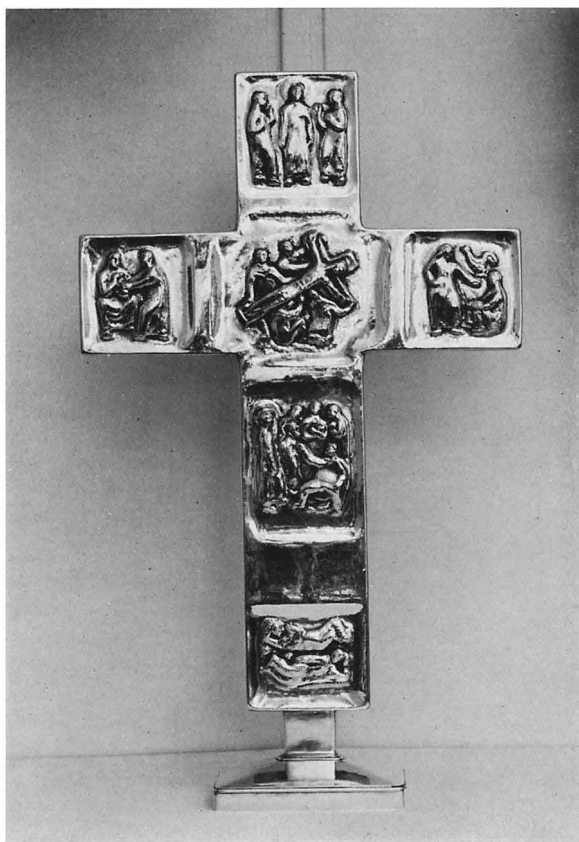

Fig 67. Altarkors av silver, tillverkat av Ture Jerkeman, Stockholm, och skänkt 1948. Foto 1971.

Silver altar crucifix, made by Ture Jerkeman, Stockholm, and donated in 1948.

FIAT MYCHI SECUNDUM VERBUM TUUM. (=Hell dig du högtbenådade, Herren är med dig — Se jag är Herrens tjänarinna; ske mig såsom du har sagt.) Dörrarnas insidor bär målningar med överst till vänster S Katarina av Alexandria (fig 72) och under henne S Margareta — till höger S Barbara (fig 71) och S Dorotea. Alla har sina respektive attribut och de tre sistnämnda bär palmkvistar till tecken på sin martyrdöd. De fyra jungfrurnas mantlar är målade i färgerna rött, grönt, gråvitt respektive blågrönt, de har gyllene mönstrade klädnader och står mot landskapsbakgrund.

Dörrarna bär på båda sidor spår av ljuslågor från den tid då skåpet var uppställt över ett särskilt altare. I inv från år 1830 beskrivs Mariaskåpet på följande sätt: »I ett skåp i choret är en Jungfru Mariabild med Barnet. Bilden är af trä,

Fig 68. Bebådelsen.
Målning från 1480-
talet på utsidan av
dörrarna till ma-
donnaskåp, till-
skrivet Hermen
Rodes verkstad.
Foto 1971.

*The Annunciation.
Painting dating from
the 1480's on the
outside of the doors
of the Virgin shrine,
attributed to the
workshop of Hermen
Rode.*

Fig 69. Mariabild. Detalj av fig 1, madonnaskåp från 1480-talet. Foto 1971.

The Virgin. Detail from fig 1, a Virgin shrine dating from the 1480's.

Fig 70. Mariabild.
Detalj av fig 1.
Foto 1971.

*The Virgin. Detail
from fig 1.*

hvitmålad, med förgylld krona på hufvudet. På skåpdörrarna äro bilder målade med öfverskrift af gammal munkstil.»

Skåpet tillskrivs Lübeckmästaren Hermen Rodes verkstad och är troligen utfört på 1480-talet.⁵⁶ Det restaurerades 1933 av konservator A Nilsson.⁵⁷ Skåpets mått 90 × 225 cm, madonnafiguren 162 × 47 cm, dörrarna 198 × 52 cm.

Triumfkrucifix

Kyrkans medeltida triumfkrucifix förvaras sedan år 1963 i Statens historiska museum (inv nr 27217) (fig 73, 74). Det är utfört i lövträ och är skulpterat även på ryggsidan. Korset saknas. Kredering och målning delvis bibehållna. Karnationen är gråvit med målade blodspår och ådror. Hår och skägg är

svartbruna, höftklädet rött och törnekronan, som är något skadad, är grön. Under den har varit fästade gråsvart tagel som hår. Kristi huvud lutar rakt framåt, munnen är öppen och händerna och de korslagda fötterna är fästade med tre spikar. Utformningen av bröstparti och ben är ornamentalt men samtidigt expressivt stiliserad. Ländklädet är draperat med skarpt brutna veck, och en lång flik blåser ut på Kristi vänstra sida. Skulpturen är ett svenskt, starkt realistiskt arbete, sannolikt från tiden 1500–1525. Ett liknande krucifix där även korset är bevarat finns nu i Marienö kapell i Ekerö socken i Uppland.⁵⁸ Det fanns tidigare i Ekerö kyrka. Höjd ca 190 cm, bredd mellan händerna ca 190 cm. Krucifixet konserverades 1953 av konservator Sven Dalén.⁵⁹

Fig 71. S Barbara. Målning på insidan av madonnaskåpets högra dörr. Foto 1971.

Saint Barbara. Painting on the inside of the right door of the Virgin shrine.

Korskrank

Rannsakingar⁶⁰ (den odaterade, endast av Gillius Persson och sockenmännen undertecknade berättelsen) omnämner »en hoop runska skrifwen öfwer dörarna utj Kyrkia i Höghkooret». Antagligen åsyftas dörarna till ett korskrank med run-

Fig 72. S Katarina av Alexandria. Målning på insidan av madonnaskåpets vänstra dörr. Foto 1971.

Saint Catherine of Alexandria. Painting on the inside of the left door of the Virgin shrine.

(eller minuskel-?) inskrift. Möjligen har inskriften innehållit den av Netzeliuss återgivna uppgiften om att de tre »Sanct Larses Choren» fullbordats år 1410 av Johan Holwaldtson (se ovan). Korskranket förstördes sannolikt vid branden i kyrkan 1689, då det ingenstans i arkivalierna talas om dess nedtagande.

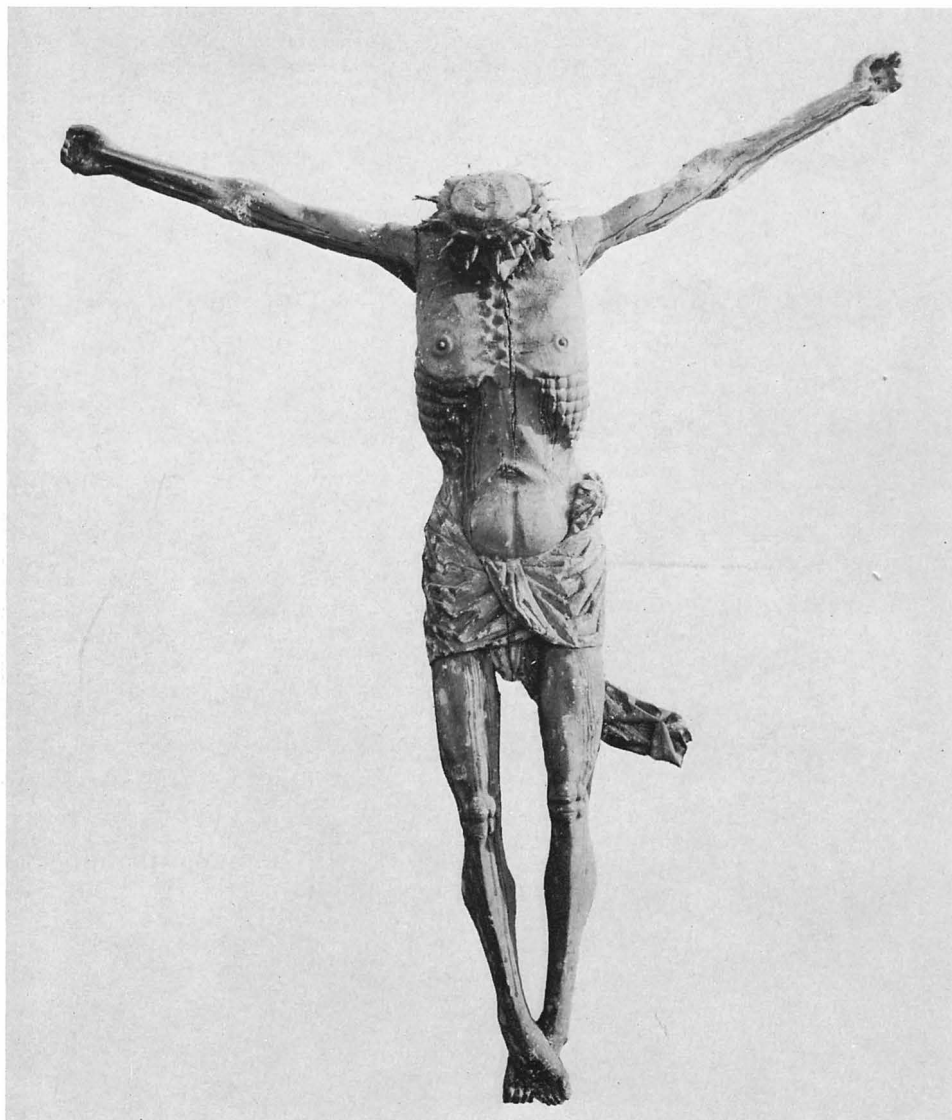

Fig 73. Triumfkrucifix från 1500-talets första fjärdedel. Nu i SHM. Foto H Faith-Ell 1925.

Rood, dating from the first quarter of the 16th century.

Fig 74. Detalj av fig 73. Foto H Faith-Ell 1925.

Detail from fig 73.

Predikstol

Predikstol av snidat, målat och förgyllt trä (fig 75, 76). Korgen är bruten i sex fält i vilkas nischer är framställda Kristus och Petrus (fig 77) jämte de fyra evangelisterna i hög relief, nästan rundskulptur. Under dessa respektive namn och under Kristus »Salvator». Fälten skiljs av spiralvridna kolonner med vinrankor; därunder bröstbilder av omväxlande mans- och kvinnofigurer samt under dessa druvklasar. Små huvuden har anbringats på över- och understyckenas förkroppningar och under fälten finns keruber. Ljudtaket är tvåvångigt och har

frontoner med bibeltexter och det Flemingska vapnet. På den övre delen av taket står en ängel med kors och på den nedre delen änglar med Kristi övriga pinoredskap. Trappans bröstvärn pryds av kerubhuvuden, hermer och samma rika broskornamentik som korgen. Den stängs av en rikt skulpterad dörr, vars överstycke bär följande inskrift: »Denna predickostol / hafwer den högedle / och wälborne fru, f. Helena / Flemming, frijherrinna til / Herrlunda, fru til Fåld / nåäs och Djursnåäs etc; / gifwit til Guds nampns / ähra, Sorunda kyrkios / prydning, och sin salige / herre den

högedle och / wälborne herre, h: / Nils Bååt, friherre til / herlvnda, herre til / Fålnääs och Djvrsnääs / Generalmajor Öfverin / fanterije gyverneur u / thi, Riga. Til testament.»⁶¹ Ovanför dörren står ANNO 1667. Överstycket var fram till restaureringen 1964 placerat på korets södra vägg. Marmoreringen är huvudsakligen gråblå och färgerna i övrigt rött, brunt och grönt med förgyllningar, vilka påbättrades 1901.⁶²

Predikstolen, som är placerad på korets södra vägg vid bågen mot långhuset, skänktes till kyrkan 1667 av friherrinnan Helena Fleming. Före 1898–

1901 års restaurering var den placerad på norra väggen i långhuset intill det Flemingska gravkoret. Dit hade den enligt beslut 1738 flyttats från syd-sidan (st prot).

Trappan till predikstolen nygjordes 1898–1901. Predikstolen har av H Rabén förmodats vara ett arbete av Claes Hebel,⁶³ troligen son och lärjunge till Markus Hebel.⁶⁴

På predikstolen står ett timglas för fyra glas med fodral av mässingsplåt. Timglasets hålles av en i trä skulpterad förgylld ängel. Från 1700-talets mitt. Höjd 62 cm, fotstället inberäknat.

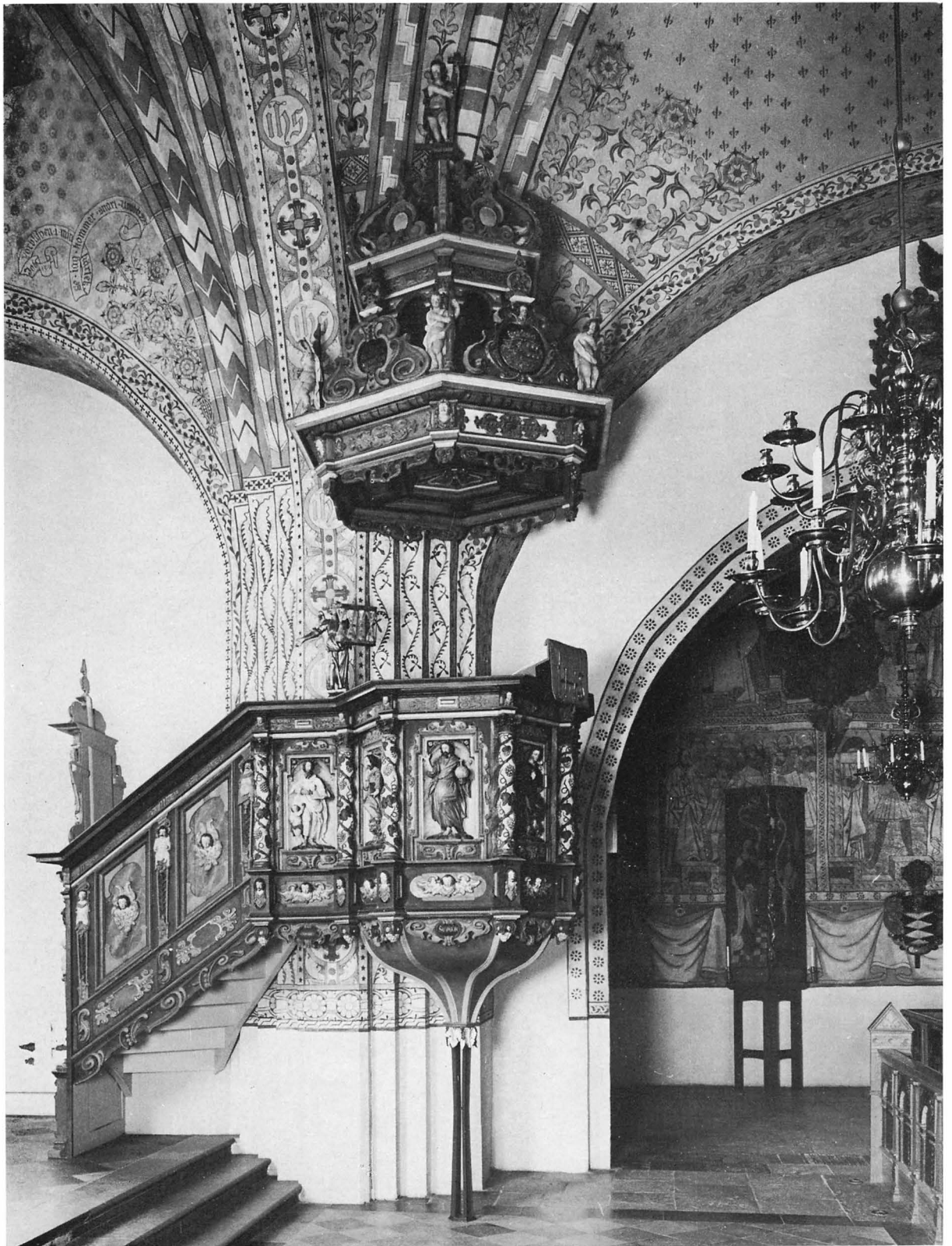

Fig 75. Predikstol från 1667, troligen ett arbete av Claes Hebel. Foto 1971.

Pulpit, 1667, probably executed by Claes Hebel.

Fig 76. Detalj av predikstolen med timglas från 1700-talets mitt. Foto 1971.

Detail of pulpit, with hour-glass dating from the middle of the 18th century.

Bänkinredning

Bänkinredningen är i långhuset öppen och indelad i fyra kvarter (fig 78). Den är nu huvudsakligen målad i en ljus grågrön färg och har sniderier i renässansstil, på skärmarna i grågrönt och bruna nyanser, på gavlarna i grågrönt. Fjorton bänkar står på var sida om mittgången. Bänkarna tillkom vid restaureringen 1898–1901 och tillverkades av en snickare Kjellberg i Norr Eneby.⁶⁵ Vid restaureringen 1963–64 ommålades de i den nuvarande färgen. Några av de gamla dörrar, som funnits i tidigare använda slutna bänkkvarter, infogades vid tillverkningen i de främsta bänkskärmarna. Ytterligare tre av de äldre dörrarna kom att användas till

panel hos greve R Stenbock på Korsnäs i Grödinge. Dessa återlämnades till kyrkan år 1964 av dir Curt Bohlin och inarbetades, tillsammans med ytterligare några som nygjorts för panelen, i dörrar till ett nytt slutet bänkkvarter i det Bååtska gravkoret. Bänkarnas höjd i gravkoret 93 cm, bredd för dörr plus gavel 98,5 cm. Bänkgavlarnas höjd i långhuset 130 cm. År 1718 talas i räkenskaperna om ett omfattande snickeriarbete med bänkar i långhuset och 1720 har dessa målats.

År 1747 donerade greve Carl Gustaf Spens och hans hustru, grevinnan Beata Jacquetta Ribbing, bland annat Bååtska gravkoret till kyrkan (st prot).³⁶ Följande år inreddes koret med bänkar och

järngrindarna in mot kyrkan bortfördes (inv 1830 se ovan). År 1749 målades dessa nya bänkar (st prot).

Korbänkarna är slutna och står två på var sida mot korets norra och södra väggar. De har sniderier i renässansstil och är målade i grå nyanser. Bänkarna tillkom vid restaureringen 1898–1901. År 1898 donerade fideikommissarien Hans von Horn⁶⁶ till Fällnäs 600 kronor till kyrkans restaurering mot rätt för Fällnäs och Fituna gårdar att för all framtid få disponera korbänkarna (st prot). Ryggstyckets höjd 265 cm, gavelhöjden 120 cm.

Läktare

Orgelläktarens bröstvärn är tillverkat av rikt skulpterat trä med beige marmorering och delvis förgylld broskornamentik (fig 79). Det är indelat i fält åtskilda av hermer. En list, som tidigare suttit på läktarens undersida och nu förvaras i kyrkans bod, har följande inskription i versaler: (ANN)O 1642 HAFUER.DEN.EDLE.OCH.WELBORNE MAN PEDER AERLANDSSON TILL.FIINTÜNA ÖSTANAA OCH EDEBY FORDOM SWERIGES RIKES CAMMARÅDH LANDZ HÖFDING ÖFWER SUDERMANLAND.OCH STÅTHOHLARE PÅ

Fig 77. S Petrus. Detalj av predikstolens korg. Foto 1971.

St Peter. Detail of pulpit.

Fig 78. Skärm från äldre bänk-inredning, infogad i bänkar tillkomna vid restaureringen 1898–1901. Foto 1971.

Screen from older pews, built into pews installed during the restoration of 1898–1901.

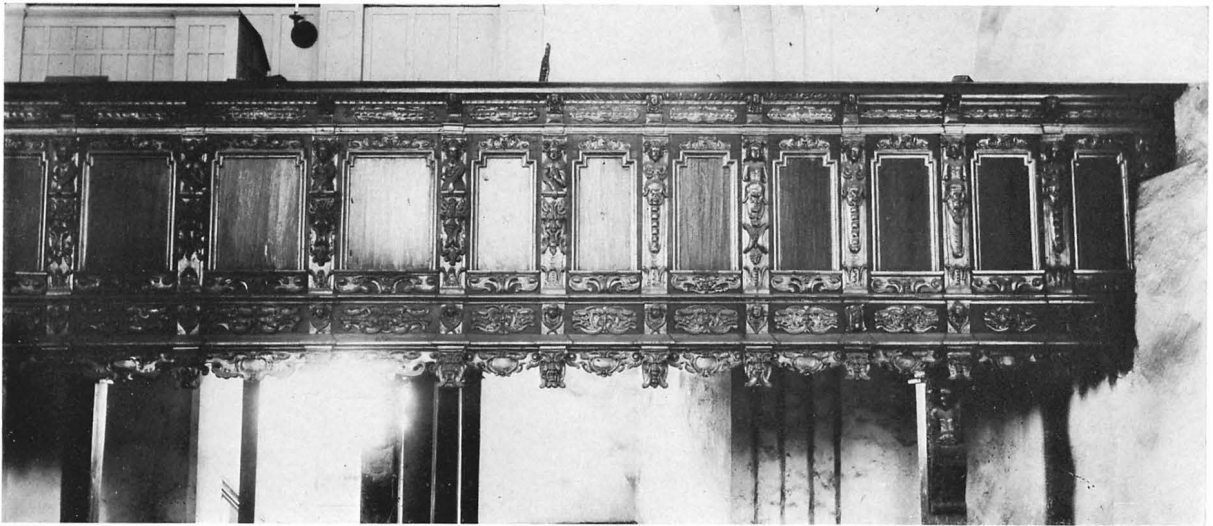

Fig 79. Orgelläktarens bröstvärn från 1642 före restaureringen 1898–1901. Foto ATA.

Balustrade of organ loft, dating from 1642, before the restoration of 1898–1901.

Fig 80. Detalj av sidoläktarens bröstvärn, ursprungligen en del av den äldre orgelläktaren. Foto 1971.

Detail of gallery balustrade, originally part of the older organ loft.

Fig 81. Orgel av Olof Hedlund 1738. Ursprungligen i Sorunda kyrka, nu i Elimkapellet i Sandviken. Foto Kihls foto 1971.

Organ by Olof Hedlund, 1738. Originally in Sorunda Church, now in the Elim Chapel at Sandviken.

NYKÖPINGS S(LOTT) / TILLIKA MED SINN ÄLSKELIGA FRU HELENA CLASDOTTER FLEMMING LÅTIT ÜPPSETTIA OCH MÅLA DENNE LÄCHT.»⁶⁷ Bröstvärnet är ca 150 cm högt. Vid restaureringen 1898–1901 blev bröstvärnet förkortat till ungefär halva sin längd, då själva orgelläktaren kortades betydligt och drogs in i tornrummet. Den hade förut sträckt sig över hela kyrkan framför tornet och hängde då på den utskjutande murkant som finns på kyrkans norra sträckmur väster om Flemingska gravkoret. Läktarens baksida är även den indelad i fält åtskilda av kolonner. Marmoreringen är beige; även blekrött ingår. Baksidan nygjordes 1898–1901. Läktaren för-

längdes och fick en ny trappa vid restaureringen 1963–1964.

Större delen av bröstvärnets återstående stycke användes 1898–1901 till en ny läktare på norra sidan (fig 80). Marmoreringen är där grågrön och ornamentiken förgylld. Trappan till läktaren nyttjades och har sniderier i brosk- och beslagsornamentik. Färgen är grå. Enligt Rabén skulle bröstvärnet, som närmast jämföres med läktarbröstningen i Tyska kyrkan i Stockholm, kunna vara ett arbete av Markus Hebel.⁶⁸

Åren 1680 och 1681 talas i stämmoprotokollen om flyttning av den sk Fitunaläktaren till den

norra sidan av kyrkan efter salig Herr Erik Flemings förslag. »Mitt i Kyrkian» fanns ännu en läktare som 1738 gjordes till orgelläktare och därför utbyggdes över stora gången. Samma år fick baron Hummerhjelm⁶⁹ och kronobefallningsman Segerlund tillstånd att åt sig bygga en läktare vid vapenhusdörren mitt emot Fitunaläktaren (st prot 1738). Ännu 1830 fanns dessa tre läktare kvar; en för orgeln, en tillhörande Fituna säteri och en tillhörande Lundby hemman (inv).

Orgel

Kyrkans nuvarande orgelverk levererades hösten 1964 av orgelfirman Olof Hammarberg, Göteborg. Verket har 19 stämmor, två manualer och pedal. Fasaden är delvis ljudande. I orgelverket har några stämmor från den tidigare orgeln återanvänts. Den sistnämnda var byggd år 1878 av firman Setterquist & Son i Örebro och hade 16 stämmor, två manualer och pedal. Rester av fasaden till denna orgel förvaras i kyrkans bod. År 1685 fanns enligt Dryselius i *Rannsakningar* »i choren ... ett gammalt Orglevärck, medh Sahl:Konungh Gustaffz, glorvyrdigst i åminnelse, den förstas wapn». Vapenskölden är nu uppsatt i tornets sidorum på västra väggen. Formen på skölden är densamma som på de i bågen till Bååtska gravkoret målade sköldarna (från 1549). Dryselii svåger lät år 1689 till skölden göra en stor krona och två änglar av förgyllt och försilvrat trä (st prot), de senare sannolikt samma änglfigurer — vitmålade och förgyllda, mycket skadade — som nu förvaras på kyrkvinden. Sköldens höjd inklusive kronan 85 cm, bredd 50 cm. 1687 lät Dryselius reparera orgelverket som länge varit i olag (st prot). 1738 slöts kontrakt med orgelbyggaren Olof Hedlund⁷⁰ i Stockholm om en ny orgel till kyrkan, skänkt av Maria Christina Fleming⁷¹ (räk). »Bilthuggararbetet» på den nya orgeln utfördes av Olof Gerdman.⁷² En båtsman i trakten fick 1749 i uppdrag att i »liusblå marmorfärg måla och ådra» orgeln och orgelläktaren samt »löfwercket, Bilderna och Siraterna ... förgylla» (st prot). 1824 undergick orgeln en större reparation, utförd av Joh Westrell (inv 1830). Den var i bruk till 1863, då C H Anckarsvärd⁹ skänkte kyrkan ett orgelharmonium, att användas i väntan på att ett nytt orgelverk hunne förfärdigas. Den

Fig 82. Nummertavla från 1800-talets mitt. Foto 1971.

Mid-19th century hymnboard.

Hedlundska orgeln kom så småningom till Sandviken, där den år 1904 skänktes till baptistförsamlingen och 1932 efter reparation uppsattes i Elimkapellet (fig 81).⁷³ Tre figurer av förgyllt trä, ca 65 cm höga, föreställande kung David och två kvinnliga draperifigurer, spelande på olika instrument, har antagligen tillhört den Gerdmanska orgelfasaden. De förvaras nu på kyrkvinden. De pilastrar med akantuskapitel m m av trä, vitmålade med förgyllning, som förvaras i kyrkans bod, härrör sannolikt från reparationen 1824.

Ett orgelharmonium med tre stämmor inköptes 1964.

Nummertavlor

Ett par nummertavlor på var sida om altaret är av förgyllt trä med akantusornament och svarta sifferfält (fig 82). I inv 1850 talas om »2^{ne} nya Nummertaflo i Choret, med ziffror af förgylt messing.» Höjd 130 cm, bredd 93 cm.

Fig 83. Dopfont med cuppa av gotländsk kalksten från 1200-talets mitt. Fot från 1929. Foto 1971.

Baptismal font, with bowl of Gotland limestone, mid-13th century. Base 1929.

En nummertavla av förgyllt trä från omkring 1800, mindre och enklare, förvaras nu på vinden. Höjd 86 cm, bredd 58 cm.

Dopredskap

Cuppa till dopfont huggen i grå kalksten (troligen gotländsk), cylindrisk med skrånande botten, ornerad med en rundbågig fris i låg relief. Uttömningshål finns. Den är sannolikt från 1200-talets mitt. Höjd 38,5 cm, diameter 64,5 cm. Foten av kalksten nygjordes år 1929 (fig 83). Funtens totala höjd är 97,5 cm.

En del av den gamla foten återfanns snart efter det att den nya foten tillverkats och står nu i Flemingska gravkorets sydvästra hörn. Den består

av ett 8-kantigt fundament (95×95 cm) och en nedre del, som är rund och har uttömningshål. Liksom cuppan är den huggen i grå kalksten. Diameter 50 cm.

Ett dopbord av sten ersatte enligt inv 1866 och 1885 dopfunten. Funten nämns sedan inte förrän 1885 och har tydligen under en tid varit undanställd.

Ett silverfat i funten är tillverkat av ett äldre fat, skänkt 1926 av Carl von Horn (fig 84).⁷⁴ Fatet omgjordes 1952 av silversmeden Ture Jerkeman. Detta bekostades av Sorunda Södra kyrkliga sällskap enligt inskrift. Fatet har nu drivna reliefer på brättet. Diameter 53,5 cm.

Dopskål av tenn enligt stämplor tillverkad av Berndt Oscar Santesson, verksam i Stockholm 1844–1887. Dopskålen har tillkommit mellan åren 1850 och 1866 (inv). Skålen renoverades 1930. Diameter 23 cm.

Ett dopfat av tenn med samma stämplor omnämns i snabbinv 1921. Nu försvunnet.

Nattvardskärl

Kyrkans äldre silver, med undantag av sockenbudstygget, stals 1848 och har inte återfunnits. De nuvarande nattvardskärlen utgörs av: Vinkanna av nysilver, päronformad med ett liggande lamm på locket samt runt locket en ranka (fig 86). Enligt stämpel tillverkad av C R Carlström.⁷⁵ Inköpt år 1870 för 100 RD Rmt (inv 1885). Höjd 41,5 cm.

Kalk av förgyllt silver med driven och ciselerad ornamentik (fig 85). Den har godronnering på cuppa och fot, dubbla noder på skaftet och under cuppan ett bladmönster i sk cut-card-teknik. Enligt stämplor är kalken tillverkad i Stockholm år 1708, troligen av Ferdinand Sehl d ä.⁷⁶ På cuppan inskriften »Sorunda kyrkas», under foten åldermansranka samt »W 62½ L». Höjd 29 cm. — Paten av förgyllt silver. Enligt stämplor tillverkad år 1850 av Anders Petter Lundqvist, mästare i Stockholm 1823–1866. På baksidan inskriften »Sorunda kyrkas» och »W 11 L». Kalken och patenen är skänkta av friherre Knut Filip Bonde på Fällnäs.⁷⁷

Modern kalk av silver, odekorerad med invändigt förgyllt cuppa (fig 87). Komponerad och tillverkad av silversmeden Ture Jerkeman, Stockholm, år 1964. Inköpt genom Libraria. Höjd 22 cm, diameter 12 cm.

Fig 84. Dopfat av silver, tillverkat 1952 av silversmeden Ture Jerkeman. Foto 1971.

Silver baptismal bowl, made in 1952 by Ture Jerkeman, Stockholm.

Oblatask av silver, helt slät. I botten bokstäverna S K och »W 10 7/8 L». Enligt stämplor tillverkad av Anders Petter Lundqvist år 1850. Höjd 3,5 cm, diameter 8,5 cm.

Vinsked av förgyllt silver med bokstäverna S K ingraverade. Enligt stämplor tillverkad av Anders Petter Lundqvist år 1850.

Kyrkan äger tre stycken sockenbudstyg, varav två är alldeles lika. De två likadana kalkarna är av silver med vackra graverade bladornament på foten (fig 88). De är enligt stämplor tillverkade år 1738 av Johan Wittkopf, mästare i Stockholm 1733–50. Under foten finns en åldermansranka samt inskriften »Sorunda K^a 15 1/8 Lod» på den ena och »Sorunda K^a/14 Lod» på den andra. Höjd 15,5 cm, cuppens diameter 7,5 cm. Tillhörande patener har inskriften »Sorunda K^a/1 3/4 Lod». Diameter 8 cm. Kalkar och patener är tillverkade av en gammal söndrig sockenbudskalk. Till dem hörde dessutom vinflaskor samt »wackra och wäl conditionerade foter» (st prot 1738). Två fodral i läderklätt trä finns ännu bevarade.

Fig 85. Kalk av förgyllt silver, tillverkad 1708 i Stockholm, troligen av Ferdinand Sehl d ä. Foto 1971.

Silver-gilt chalice, made in Stockholm in 1708, probably by Ferdinand Sehl, the elder.

Sockenbudstyg av delvis förgyllt silver bestående av kalk, paten och vinflaska (fig 89). På kalkens cuppa finns graverat det Bondeska vapnet samt inskriften SECUNDIS DUBIISQUE RECTUS (=I väl och ve en fast grund). Samma vapen finns också graverat på patenen, medan vinflaskan har bokstäverna CB (=Carl Bonde) graverade under en friherrlig krona. Kalkens höjd 16 cm, vinflaskans höjd 8 cm. Sockenbudstyget är enligt stämplor tillverkat år 1829 av Gustaf Möllenberg, mästare i Stockholm 1823–1850. Det skänktes till kyrkan år 1830 av friherre Carl Bonde på Fituna¹⁰ (inv 1850). Sockenbudstyget är numera kompletterat med en nygjord oblatask.

Vinkanna av tenn med ett lamm på locket. Den

är utförd i renässansstil och är päronformad. Enligt stämplar tillverkad av Berndt Oscar Santesson, mästare i Stockholm 1844–1887. Höjd 35 cm. Oblatask av tenn med ett lamm på locket. Samme tillverkare. Höjd 9 cm, diameter 16 cm.

Försvunna nattvardskärl

Kyrkans äldre nattvardssilver utgjordes enligt inv 1830 av följande: »En kalk af 36 lods vigt och ett Paten, 9 lod, gjorde 1768. En förgylld Sked väger 2½ lod. En större Kanna med påskrift: »Denna Comunionkanna är förfärdigad 1788 på Sorunda kyrkas bekostnad m. m. — 170 7/8 lod.»⁷⁸ Ett Stop, 84½ lod med Flemingska och Stålarmska vapnen, skänkt af Majoren Friherre Magnus Flemings sterbhus år 1787.⁷⁹ En Oblat-Ask af 32 1/4 lods vigt, med påskrift: Sckänt af Hummerhielska Stärbhuset till Sorunda Kiörckia A° 1737.»⁸⁰ En Dopskål af 72½ lod, på hviken stå bokstäfverne N.B.H.F. inbundne under Friherrlig krona och årtalet 1653, hvaraf kan slutas, att den lärer vara gifven af Friherre Nils Bååt till Fällnäs och

Fig 86. Vinkanna av tenn, tillverkad av B O Santesson, Stockholm. Foto 1971.

Pewter flagon, made by B O Santesson, Stockholm.

Fig 87. Kalk av silver, tillverkad 1964 av Ture Jerkeman, Stockholm. Paten av förgyllt silver, tillverkad 1850 av Anders Petter Lundqvist, Stockholm. Foto 1971.

Silver chalice, made in 1964 by Ture Jerkeman, Stockholm. Silver-gilt paten, made in 1850 by Anders Petter Lundqvist, Stockholm.

Fig 88. Sockenbudstyg av silver, tillverkade 1738 av Johan Wittkopf, Stockholm.
Foto 1971.

Viaticum communion vessels, silver, made in 1739 by Johan Wittkopf, Stockholm.

Fig 89. Sockenbudstyg av delvis förgyllt silver. Skänkt 1830 av friherre Carl Bonde.
Foto 1971.

Parcel-gilt viaticum vessels, donated in 1830 by Baron Carl Bonde.

Fig 90. Ljuskrona (2) från 1687, i långhuset. Foto 1971.

Chandelier (2), dating from 1687, in the nave.

hans Fru Helena Fleming.⁶¹ Dessutom förvaras här en gammal förgylld kalk af 44 lods vigt, med patén 13 lod. Kalkens öfra del är förmodligen i sednare tider omgjord, emedan derpå äro graverade Båtiska och Flemingska vapnen med bokstäfverna P. Æ S och E. F., som utan tvifvel betekna Pehr Erlandsson /Bååt/ och dess Fru Elin Fleming, hvilka afledo 1654.⁶⁷ Foten är äldre, prydd med ett crucifix, till höger om hvilket äro graverade St Lars, som ansetts vara kyrkans Patron och Jungfru Maria, samt till vänster gamla Lillieslägtens vapen och ett annat, som hålles för vara Snakenborgska, och derunder med gammal munkstil denna inscription: *Anno Dñi MCDLXXV. cōpletū est hoc*

Fig 91. Kristallkrona från 1700-talet, i tornets sidorum. Foto 1971.

Cut-glass chandelier, dating from the 18th century, in a room in the tower.

opus per me Haraldo Nic. Cãto | contract. pro Curato | in Sorūda hoc procurante. Orate Deum pro eo.» (=I Herrens år 1475 fullbordades detta verk av mig på föranstaltande av Haraldus Nic-(olai), kyrkoherde i Sorunda. Bedjen till Gud för honom). Enligt inv 1732 »gaf camereraren Nils Hellman en stor tenn-kanna». Eventuellt är det denna som omnämns i inv 1885: »I ganska gammal Communionkanna af tenn». Nu försvunnen.

Brudkrona

Modern brudkrona av förgylld silver med infattade stenar. I pannringen turkos och granater, i kläpparna ametister och i övrigt granater. Enligt stämplar tillverkad av Atelier Borgila 1941. Skänkt av Sorunda Norra och Södra kyrkliga syföreningar och andra givare. Höjd 8 cm, diameter 9 cm.

Fig 92. Ljusstake av mässing, skänkt 1725. Foto 1971.

Brass candlestick, donated in 1725.

Fig 93. Ljusstake av brons från 1700-talets mitt. Foto H Faith-Ell.

Mid-18th century bronze candlestick.

Ljusredskap

Ljuskrönor av mässing: — 1. I långhuset mot öster hänger en krona med tjugo ljusarmar i två kransar samt tio prydnadsarmar i en krans. Den profilerade mittstången avslutas nedåt med ett klot. Runda droppskålar. På klotets ena sida finns en delvis utplånad inskrift med frakturstil, av vilken framgår att kronan är skänkt av kungl rådet och presidenten i bergskollegium Erik Fleming och hans maka Christina Cruus år 1660.⁵ På klotets andra sida finns följande inskription: »Uplagad och rengjord igenom Son Sons Sonens, Maiorn och Riddaren

af Kongl: Swerds orden: Frihere Magnus Flemings Sorgfällighet och Kästnad A^o 1768».⁷⁹ Monterad för elektriskt ljus. Höjd ca 100 cm. — 2. I långhuset som nummer två från öster hänger en krona med sexton ljusarmar i två kransar samt tjugofyra prydnadsarmar i tre kransar (fig 90). Runda droppskålar. Den profilerade mittstången kröns av en kvinnlig figur med svärd och palmblad och avslutas nedåt av ett klot med inskription: »Sevedh Bååth Magdalena Stenbock 1687»,⁶ samt de Bååtska och Stenbockska vapnen. Monterad för elektriskt ljus. Höjd ca 120 cm. — 3. I korvalvet

Fig 94. Ljusstake av tenn från 1600-talets senare hälft. Foto 1971.

Pewter candlestick, latter half of the 17th century.

mot norr hänger en krona med sexton ljusarmar i två kransar och sexton prydnadsarmar i två kransar. Runda droppskålar. Profilerad stav med klot samt krönt av en dubbelörn. Klotet har följande inskrift: »H: Carl : G : Bååt Frijherre till Fål.Inääs A. 1699».⁸¹ Monterad för elektriskt ljus. Höjd ca 75 cm. — 4. I långhuset som nummer tre från öster en krona med åtta ljusarmar i en krans samt sexton prydnadsarmar i två kransar. Runda droppskålar. Profilerad stav med klot och krönt av en kvinnlig figur med lagerkrans. På klotet följande inskrift: »Högvälborne Fru Anna Christina Bååth. Anno 1702», samt Bååtska vapnet.⁸² Monterad för elektriskt ljus. Höjd ca 90 cm. — 5. I korvalvet mot söder en krona med sexton ljusarmar och sexton prydnadsarmar. Nyttillverkad pendang till krona nummer 3. Tillverkad av V Fongs Gelbgjuteri, Gränna 1964 och skänkt samma år av Skånska Cement AB. — 6. I Bååtska gravkoret en krona med tjugo ljusarmar i två kransar och tio prydnadsarmar i en krans. Musselformade droppskålar.

Staven är profilerad och avslutas med ett klot. Monterad för elektriskt ljus. Höjd ca 120 cm. Tillverkad i Gusum 1896 och skänkt av greve Reinhold von Rosen 1958.⁸³ — 7. I Flemingska gravkoret hänger en likadan krona som den i Bååtska gravkoret. Den skänktes av greve Reinhold von Rosen 1960.

En ljuskrona av kristall med åtta ljusarmar hänger i tornets sidorum (fig 91). Höjd ca 120 cm. Skänkt av greve Reinhold von Rosen 1961.

Ljusstakar: — 1. Sex stycken moderna silverljusstakar med pyramidformad fot och raka skaft. Utförda av silversmeden Ture Jerkeman och enligt inskription på samtliga stakar skänkta av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar år 1961. Höjd 19 cm. — 2. Av mässing, trearmad och av renässanstyp (fig 92). Användes nu på predikstolen. Höjd 39 cm. Skänkt till kyrkan 1725 av kronobefallningsman Carl Michael Segerlund (inv). — 3. Av brons, trearmad med rokokoformer (bl a kerubhuvud) (fig 93). På sidan IHS samt ett kors. Från mitten av 1700-talet. Höjd 120 cm. Den användes tidigare på altaret men är nu uppställd i det nordvästra hörnet av Flemingska gravkoret. — 4. Ett par av tenn stämplade med en krönt ros (fig 94). Den ena trasig. Ljusmanschetter saknas. Från 1600-talets senare del. Höjd 45 cm. — 5. Åtta stycken av tenn av empiretyp. Enligt stämplor tillverkade 1862 av Nils Abraham Santesson, verksam i Stockholm 1839–1875. Höjd 18 cm. — 6. Två stycken trearmade av nysilver. Inköpta 1869 (inv 1885). — 7. Sex stycken bårstakar av smidesjärn. Höjd 85 cm.

I vapenhuset hänger en lykta med ställning av tenn. Höjd ca 60 cm. Skänkt till kyrkan år 1829 av förvaltaren Olof Mogren på Fituna (inv 1830).

Fyra stycken »Ljus-stakar af tenn», som nämns i inv 1822, 1843 och 1850 är nu försvunna.

Textilier

Antependier: — 1. Av nu gul atlas och småmönstrad silverbrokad (fig 95). Mitt på applicerat tvenne vapen, Bååt och Fleming, bokstäverna NB HF (=Nils Bååt, Helena Fleming)⁸¹ samt årtalet 1653, allt utfört i guld, silver och något siden. Ofodrat. Längd 143, bredd 106 cm. Konserverat hos Pietas 1930. — 2. Av slät, nu brunröd, ursprungligen röd

Fig 95. Antependium från 1653 av nu gul atlas och småmönstrad silverbrokad. Foto ATA.

Antependium, dating from 1653, of now yellow atlas with small-patterned silver brocade.

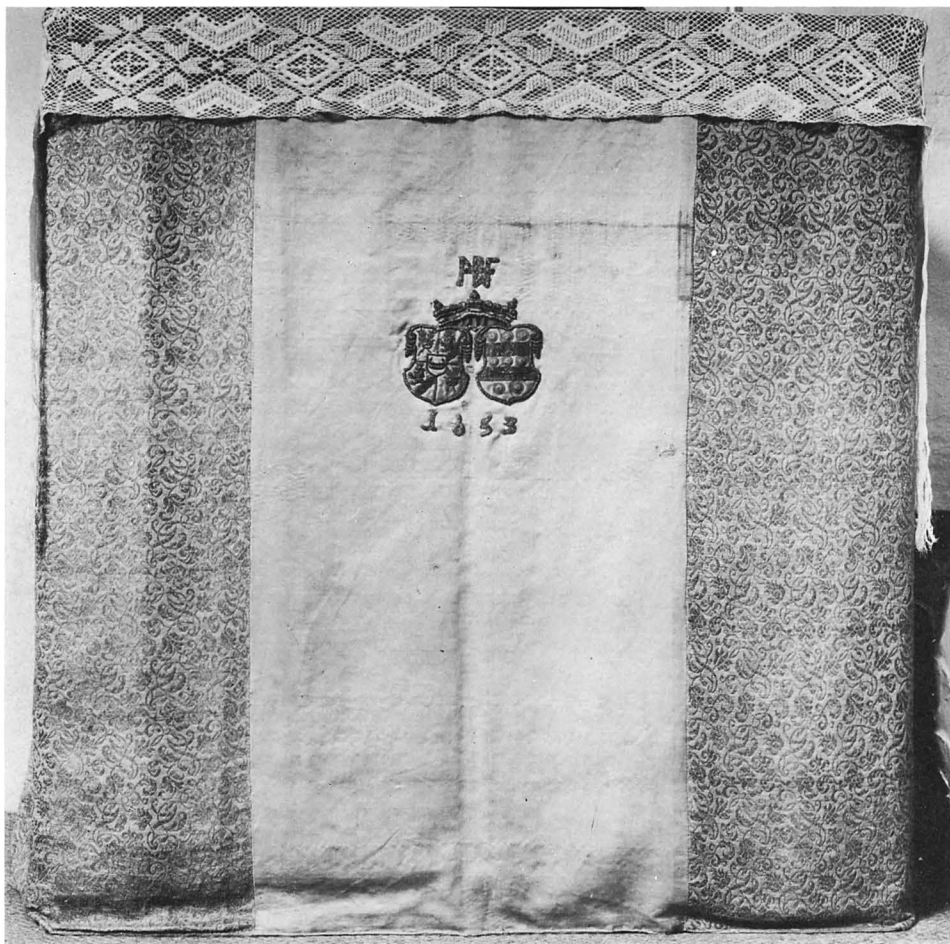

Fig 96. Antependium från 1674 av ursprungligen röd sammet och vit silverbrokad. Foto ATA.

Antependium, dating from 1674, of originally red velvet and white silver brocade.

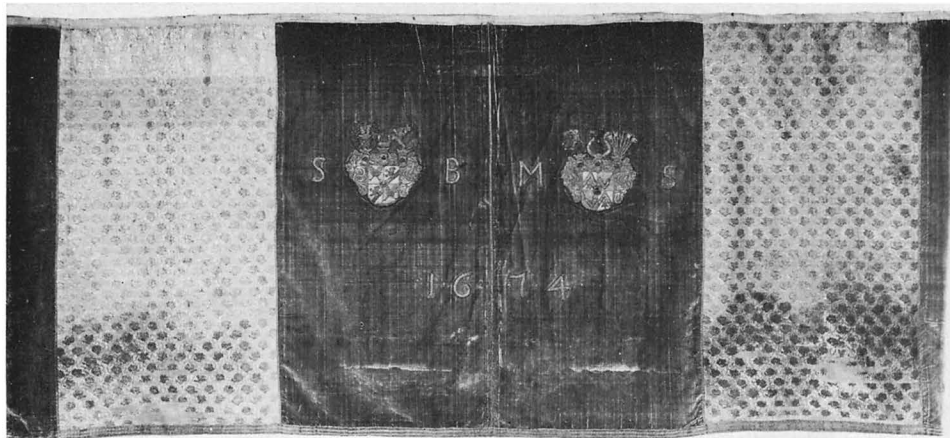

Fig 97. Antependium från 1698 av vit atlas med reliefbroderier i guld och silver. Foto 1971.
Antependium, dating from 1698, of white atlas with relief embroidery in gold and silver.

Fig 98. Korkåpa av röd sammet med bräm i senmedeltida figurbroderi. Foto ATA.
Cope of red velvet, with border of late medieval figure embroidery.

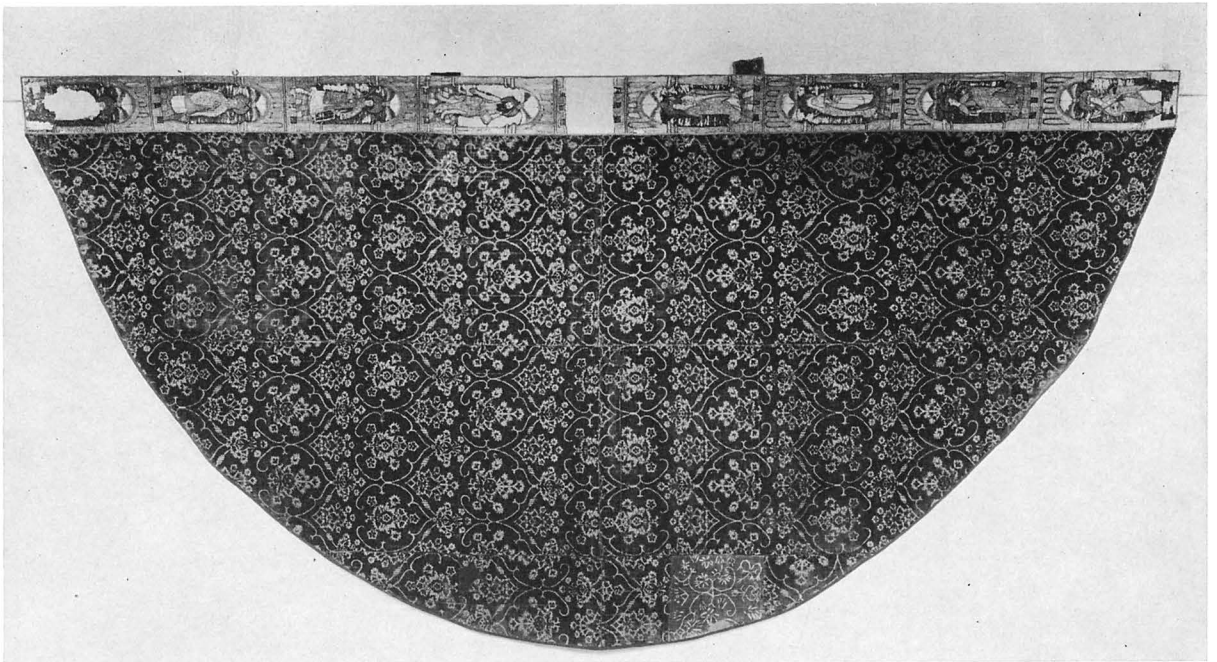

Fig 99. S Laurentius, kyrkans skyddshelgon, och S Katarina av Alexandria. Detalj av fig 98. Fcto 1971.

St Lawrence, the patron saint of the church, and Saint Catherine of Alexandria. Detail from fig 98.

Fig 100. Mässhake av röd sammet med applicerad bård av medeltida figurbroderi. Foto ATA.

Chasuble of red velvet with border of medieval figure embroidery.

Fig 101. Kristus på korset. Medeltida figurbroderi på mässhakens (fig 100) ryggsida. Foto 1971.

Christ on the Cross. Medieval figure embroidery on back of the chasuble in fig 100.

sammet och vit silverbrokad med strömmönster av blommor. I mittfältet Bååtska och Stenbockska vapensköldarna, rikt broderade i guld, silver och silke, samt initialerna SB MS (=Seved Bååt, Magdalena Stenbock)⁵ och året 1674 i guldbroderi (fig 96). Antependiet är nedtill kantat med silverband. Foder av grovt oblekt linne. Längd 302, bredd 100 cm. Konserverat hos Pietas 1930. — 3. Av vit atlas med rika reliefbroderier i guld och silver härrörande från en begravningsfana (fig 97); Bååt och Bielkes vapen inom korsade palmkvistar inramade av bårder med bladrankor. Språkband med inskriften: »(Hög)wålborne (herr Carl Gabriel) Bååt, Friherre — Hög(wälborne) (F)ruu Christina (B)ielke Friherredötter». ⁸¹ Över vapnen året 1698. Längs överkanten och båda kortsidorna en bred bård av samma siden med sekundärt

placerade glesa ornament i applikationsbroderi. Över skarvarna spets. Foder av grov lärft. Längd 243 cm, bredd 112–113 cm. Konserverat hos Pietas 1935. Antependiet, som mellan åren 1874 eller 1876 och 1935 fanns i Östra Sörmlands Fornminnesförenings Museum i Strängnäs, förvaras nu i en glasmonter i tornets sidorum.⁸⁴ — 4. Av svart sidendamast med broderier huvudsakligen i silver, guld och applikation i blått: Krucifix och Kristi pinoredskap. Fodret är av blå lärft. Längd 226, bredd 106 cm. Utfört hos Licium 1937 och skänkt av Eva Augusta Thelberg samma år till minne av hennes make, doktor Martin Thelberg. — 5. Av orange guldstickat ylle med kors och evangelistsymboler. Längd 226, bredd 106 cm. Signerat: »Libraria 1937 Komp O. B.» (=Oscar Brantberg). Skänkt av Sorunda kyrkliga syförening samma år.

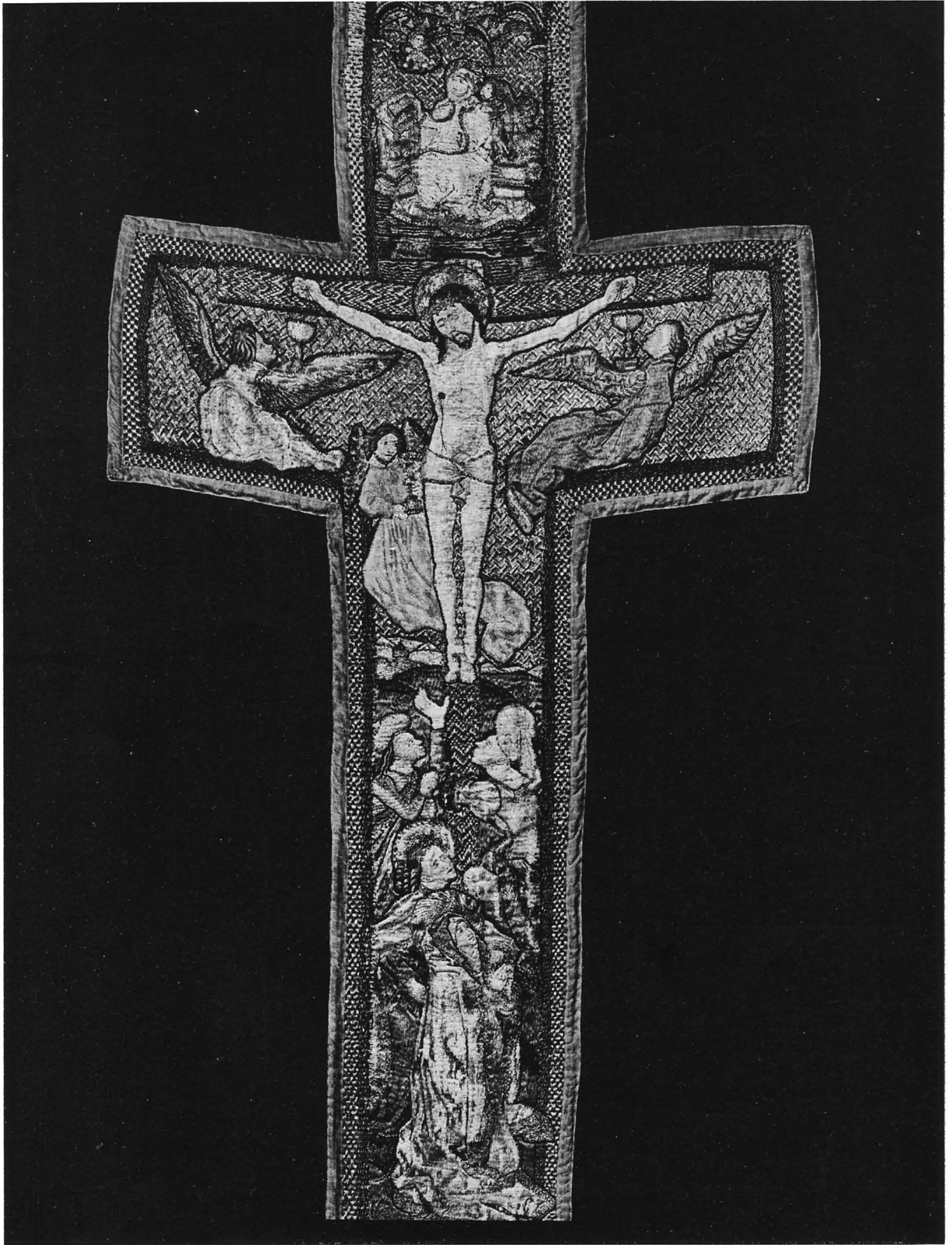

Fig 102. S Birgitta. Detalj av fig 101.
Foto 1971.

Saint Bridget, detail from fig 101.

— 6. Av grönt ylle med broderier i guld och flera färger. Längd 227, bredd 106 cm. Signerat: »Libraria Komp A-L. O. E. (=Anna-Lisa Odelqvist-Ekström) 1955». Skänkt av Sorunda Mellersta syförening samma år. — 7. Av vitt handvävt linne; även färgerna grått, guld och blått ingår. Motiv med kors. Längd 226, bredd 106 cm. Signerat: »Libraria Komp A-L. O. (=Anna-Lisa Odelqvist) 1960». Inköpt av församlingen samma år. — 8. Av blått ylle, utfört hos Libraria 1964 och komponerat

av Anna-Lisa Odelqvist-Ekström. Längd 226, bredd 106 cm. Skänkt av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar samt Stora Vika kyrkliga arbetskrets 1964.

Korkåpa av röd sammet med granatäpplemönster (fig 98). Bräm av senmedeltida figurbroderi. Clipeus saknas. På brämet högra stav ses Maria med barnet, S Birgitta med bok och stav, S Katarina av Alexandria med svärd och hjul (fig 99) samt S Ursula med pil. På vänster stav ses S Johan-

nes döparen med lammet, S Laurentius med halster (fig 99), S Eskil med tre stenar samt ett krönt manligt helgon, troligen S Erik — endast huvudet, kronan samt spirans övre del är bibehållna. Samtliga figurer är placerade i arkader. Broderiet är utfört på underlag av linnelärft med guld och mångfärgat silke, huvudsakligen i läggsöm och atlassöm. Sannolikt svenskt arbete från 1400-talets senare hälft. Foder av blå linnelärft. Längd 310 cm, höjd 140 cm. Konserverad hos Pietas 1925 och hos Riksantikvarieämbetets textilkonservering 1968. Våren 1910 fann man korskåpan i en materialbod vid kyrkan.⁸⁵ Den förvaras nu i skåp i tornets sidorum.

Mässhakar: — 1. Av röd sammet med guldgaloner längs kanterna, och guldtofsar på axlarna. Foder av blå linnelärft. 1800-talet. På mässhakens ryggsida applicerat kors, på framsidan bård av senmedeltida figurbroderi (fig 100, 101, 102). På ryggekorsen ses uppifrån S Birgitta mottagande en uppenbarelse, i mitten den Korsfäste, vars blod uppsamlas av tre änglar, vid korsets fot två kvinnor av vilka den ena troligen är Maria Magdalena, där nedanför Maria stödd av Johannes och nederst troligen S Erik stående på en krönt gestalt. På frambården ses uppifrån S Bartolomeus med kniv, S Tomas med vinkelhake och Johannes döparen med lammet. Broderiet är utfört på linnebotten med guld och mångfärgat silke, huvudsakligen i atlassöm och läggsöm. Flandern ca 1500. Bilden av den heliga Birgitta är inspirerad av ett träsnitt av en monogramist från Nürnberg, möjligtvis »Meister der Meinradlegende«, i den tyska editionen av Onus Mundi, som trycktes år 1481 av Konrad Zeninger.⁸⁶ Mått: längd 122 cm. Konserverad hos Pietas 1925 och hos Riksantikvarieämbetets textilkonservering 1971. — 2. Av två sorters småmönstrad, vit silverbrokad, det ena stoffet av samma slag som i antependium nr 1. Från 1600-talets förra hälft. På ryggstycket kors av applicerade breda metallband med mönster av stiliserade vindruvsrankor i silver mot gulgrund från 1600-talets förra hälft (fig 103). På framsidan IHS i relief, broderat i guld och silver i läggsöm. Foder av blå lärft. Längd 115 cm. Omnämnd i inv 1723. Renoverad hos Libraria 1960. — 3. Av svart sammet med silvergaloner och brunlila foder. På framsidan

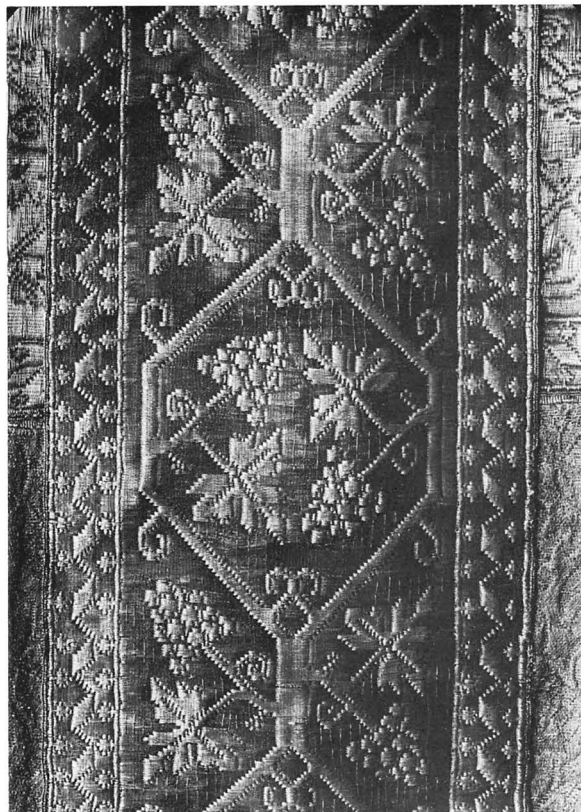

Fig 103. Metallband från 1600-talets förra hälft, applicerat på mässhake (2). Foto ATA.

Metal ribbon, first half of the 17th century, on chasuble (2).

Gudsöga, på ryggen kors samt årtalet 1756. År 1753 beslöt man köpa ny mässhake av svart sammet med silvergaloner och att använda de gamla till foder (st prot). — 4. Av svart sammet med silvergaloner och svart foder. På framsidan Gudsöga, på ryggen kors samt årtalet 1810. Inköpt detta år (inv 1822). Renoverad hos Libraria 1966. — 5. Av röd sammet med guldgaloner, tofsar på axlarna och violett foder. På framsidan Gudsöga, på baksidan ett kors. Enligt inv 1843 skänkt av greve Anckarsvärd på Fällnäs.⁹ — 6. Av violett mönstrat siden med guldgaloner och rött foder. På framsidan applicerat Georgskors med stjärna i cremefärg och på ryggen kors med broderier i brunt och guld. Inköpt 1933. — 7. Av vit damast med rosa foder. Applikationer och broderi i rött och guld: på framsidan sol, på baksidan kors med ros i skärningspunkten. Signerad: »Libraria 1940 KOMP

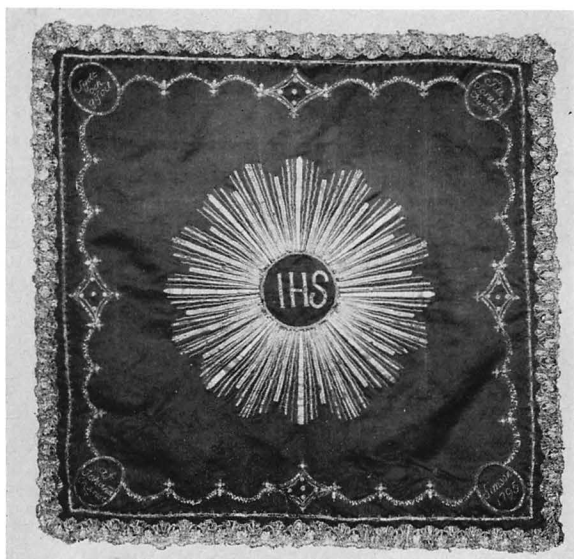

Fig 104. Kalkduk av röd atlas med silverbroderier. Skänkt 1795. Foto ATA.

Chalice veil, red atlas with silver embroidery. Donated in 1795.

MG (=Märta Gahn)» samt »Gåva till Sorunda kyrka år 1940 av Kyrkoherde och fru Carl Andeer». — 8. Av blågrönt mönstrat siden med broderier i flera färger. Foder i blått. Signerat: »Libraria Komp M. S. (=Märta Swartling) 1955». Skänkt samma år av Sorunda Mellersta kyrkliga syförening. — 9. Av blått ylle med gråblått foder. På framsidan broderi i vitt och guld, på baksidan kors i vitt och guld med Kristusmonogram. Signerat: »Libraria Komp A. LOK. (=Anna-Lisa Odelqvist-Kruse) 1964». Skänkt samma år av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar samt Stora Vika kyrkliga arbetskrets.

Predikstolskläden: — 1. Av svart sidendamast med broderier i silver. Samma som antependium nr 4. Signerat: Licium 1938. Mått 82 × 43 cm. — 2. Av guldtyg med IHS broderat i blått och guld. Signerat: »Libraria Komp MS. A. (=Märta Swartling-Andersson) 1956». Skänkt 1956 av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar. Mått 40 × 42 cm.

Kalkkläden: — 1. Av röd atlas med silverbroderi av lan, smala snodder och paljetter (fig 104). I mitten IHS inom strålsol, bård av små festoner och i hörnen ovala medaljonger i vilka insyfts »Till

Sorunda Kyrka sydt och gifvit af Johana Charlotta Simson 1795». Längs kanten knypplad silverspets. Mått 47 × 51 cm. Konserverat hos Pietas 1929. — 2. Av svart atlas med silverbroderi. I mitten strålsol med IHS, i hörnen buketter och dessutom broderat »Anno 1815». Längs kanten knypplad silverspets. Renoverat hos Libraria 1960. Mått 62 × 64 cm. — 3. Av svart sammet med applicerat kors av guldband, kantad med guldfrens. 1800-talet. Mått 65 × 65 cm. — 4. Av vitt siden med broderad stjärna i flera färger. Utfört hos Libraria 1953. Mått 68 × 68 cm. — 5. Av svart siden med broderi i vitt och gulbrunt. Utfört hos Libraria 1953. Mått 68 × 68 cm. — 6. Av vitt siden med broderi i guld på röd botten. Utfört hos Licium 1961. Mått 50 × 50 cm. — 7. Av blått linne. Signerat: »Libraria Komp G. M. (=Greta Mörk) 1965». Mått 50 × 50 cm. — 8. Av blågrönt siden med broderat kors i guld. Signerat: Komp G. M. (=se ovan) Libraria 1965». — 9. Av violett siden med broderat kors i vitt. Mått 50 × 50 cm.

Bursor: Kyrkan har i sin ägo fem bursor i färgerna svart, violett, vitt, blått och blågrönt. De två sistnämnda är utförda hos Libraria; den blå skänktes av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar och St Vika kyrkliga arbetskrets år 1964. Den blågröna bursan inköptes 1965.

Stolor: — 1. Av guldbrokad med applikation i blått och guldbroderi. Signerat: »Libraria 1965 Komp G M» (=Greta Mörk). — 2. Av blått linne. Skänkt av Sorunda Södra, Mellersta och Norra kyrkliga syföreningar samt Stora Vika kyrkliga arbetskrets år 1964. Ytterligare tre stolor lika varandra i rött, grönt och vitt linne tillhör kyrkan.

Överdrag till bokpall: — 1. Av röd sammet med broderat kors i guld och violett samt guldfrens. Omnämns i inv 1850. Mått: höjd 46 cm, bredd 42 cm. — 2. Av svart sidendamast kantad med silverfrens. Samma som antependium nr 4 och predikstolskläde nr 1. Skänkt 1937. Mått 80 × 60 cm.

Kollekthåvar: — 1. Av röd sammet med galoner, tofs och fransar i guld samt fodrad med brunt läder. Klocka saknas. Svarvat, ursprungligen rödmålat träskافت. Diameter 15, skaftets längd 187 cm. Inköpt 1776 (st prot). — 2. Av svart sammet med galoner, tofs och fransar i silver samt fodrad med brunt läder. Svarvat, svartmålat träskافت. Diameter

15, skaftets längd 170 cm. Inköpt 1776 (st prot). — 3. Av violett sammet med tofs och broderier i guld, vitt och rött. Fodrad med brunt läder. Svarvat svartmålat träskافت. Diameter 14, skaftets längd 160 cm. Inköpt 1939. — 4. Av rött siden med tofs och broderier i guld. Fodrad med brunt läder. Svarvat svartmålat träskافت. Diameter 14, skaftets längd 150 cm. Skänkt 1957 av dir O Ljunggren.

I koret ligger en flossamatta, huvudsakligen i färgerna blått och gult. Signerad på undersidan: »Ester Andersson. Gudby, Vera Blid. Torp, Greta Boman. Björkvik, Greta Johansson. Torp, Anna Kristiansson. Söderby, Anna-Stina Larsson. Torp, Märta Larsson. Väfsla, Thyra Larsson. N Enby, Anna Nilsson. Grödbby, Linnea Nilsson. Vinaren, Frida Rydh. Frölunda, Elin Svensson. Blista / Vävide denna matta. / Sorunda hemslöjdsförening / skänkte den / till Sorunda kyrka / den 17 juni 1934» Mått: 300 × 175 cm.

Försvunna textilier

Enligt inv 1723 ägde kyrkan vid denna tid en »röd mässhake med silfwerdok utomkring och rikt gulltyg till kors ... Gammalt blått altarekläde, förslitet. Svart altarekläde af öfwersten Hr Bonde, slitet och obrukeligt.» Även en bokdyna på altaret omnämns, och den finns också vid inv 1822. »Anno 1723 förärade generalinnan Catharina Maria Hägerflycht⁸⁰ på Fällnäs till Sorunda kyrka en pung af rödt sammet med gullgaloner, silfverbeslag och klocka af silfver.» Inv 1725 beskriver ännu en ny kollektihåv: »... gaf öfverstinnan Ulrica Sjöblad till kyrkan en pung af gult sammet med silfverspetsar och klocka af metall, försilfrad.» År 1822 finns »3^{ne} gamla Kyrko-håfwar, obrukbara.» Detta år finns även »1 Präst-kappa af swart Camelot» och »1 Kappräck af brunt Kläde för Kyrkowagtaren.» Dessa finns fortfarande år 1850, men vid inv 1885 är de försvunna och ersatta med »1 Prestkappa, inköpt 1872. 1 D°, inköpt 1885.» År 1844 inköptes ett antependium av svart kläde, och »1 altartäcke med frans af rödt sammet med guldfransar» har tillkommit vid inv 1850. Det senare omtalas senast 1885, medan det förra använts till bårlistor enl vis prot 1858. År 1855 har greve Anckarsvärd⁹ skänkt ett altartäcke av svart sammet med silverfransar (inv 1866), vilket är bevarat ännu

1885. I snabb inv 1921 omnämns ett kläde till bokpall i svart sammet från 1700–1800-tal.

Runsten

En runsten har enligt bla Peringskiöld legat »i Sorunda kyrkedör» men är numera förkommen. Den är möjligen dold under vapenhusets golv. Inskriften lyder i översättning till nusvenska: Rolf och Sven reste stenen efter Frösten ... och efter Gunnulf sin broder. Amunde högg runorna.⁸⁷

Gravminnen

— 1. Kistformad medeltida gravsten av grå kristallinisk kalksten (fig 105). Längs åsen två vulster och mellan dessa svaga men tydliga spår efter en (band-?)flätning i relief. Stenens undersida är rå. Den bredare tväränden är skadad, men så pass stor del av ett gavelplan finns bevarad att någon absid, motsvarande den på Botkyrkamonumentet⁸⁸ inte kan anses ha funnits. Troligen 1100-talet. Längd 158, bredd 45 cm.

Stenen låg tidigare på kyrkogården i närheten av kyrkans sydöstra hörn. 1882 verkställdes grävning under stenen av friherre C Knutsson Bonde på Fituna⁸⁹ som också inlämnade en berättelse till Riksantikvarien. Inga spår av kista anträffades under stenen, men däremot en del människoben av en till synes ovanligt storvuxen person. Själva gravstenen återställdes efter grävningen i sitt tidigare skick, medan gravstenen år 1883 överlämnades till Statens historiska museum, där den alltjämt förvaras (inv 7144). — I koret norr om altaret en gravsten. — 2. av gråbrun kalksten. Starkt nött sten på vil-

Fig 105. Medeltida gravsten av kalksten. Troligen från 1100-talet. Foto ATA.

Medieval limestone grave slab. Probably 12th century.

Fig 106. Gravsten (5) i Bååtska gravkoret över Peder Erlandsson (Bååt), d 1540, och hans hustru. Tuschteckning av G W Widmark 1917.

Gravestone (5), in the Bååt burial chapel, in memory of Peder Erlandsson (Bååt), † 1540, and his wife.

Fig 107. Gravsten (6) över Christina (Krumme), begravd 1562. I Bååtska gravkoret. Tuschteckning av E Engell 1917.

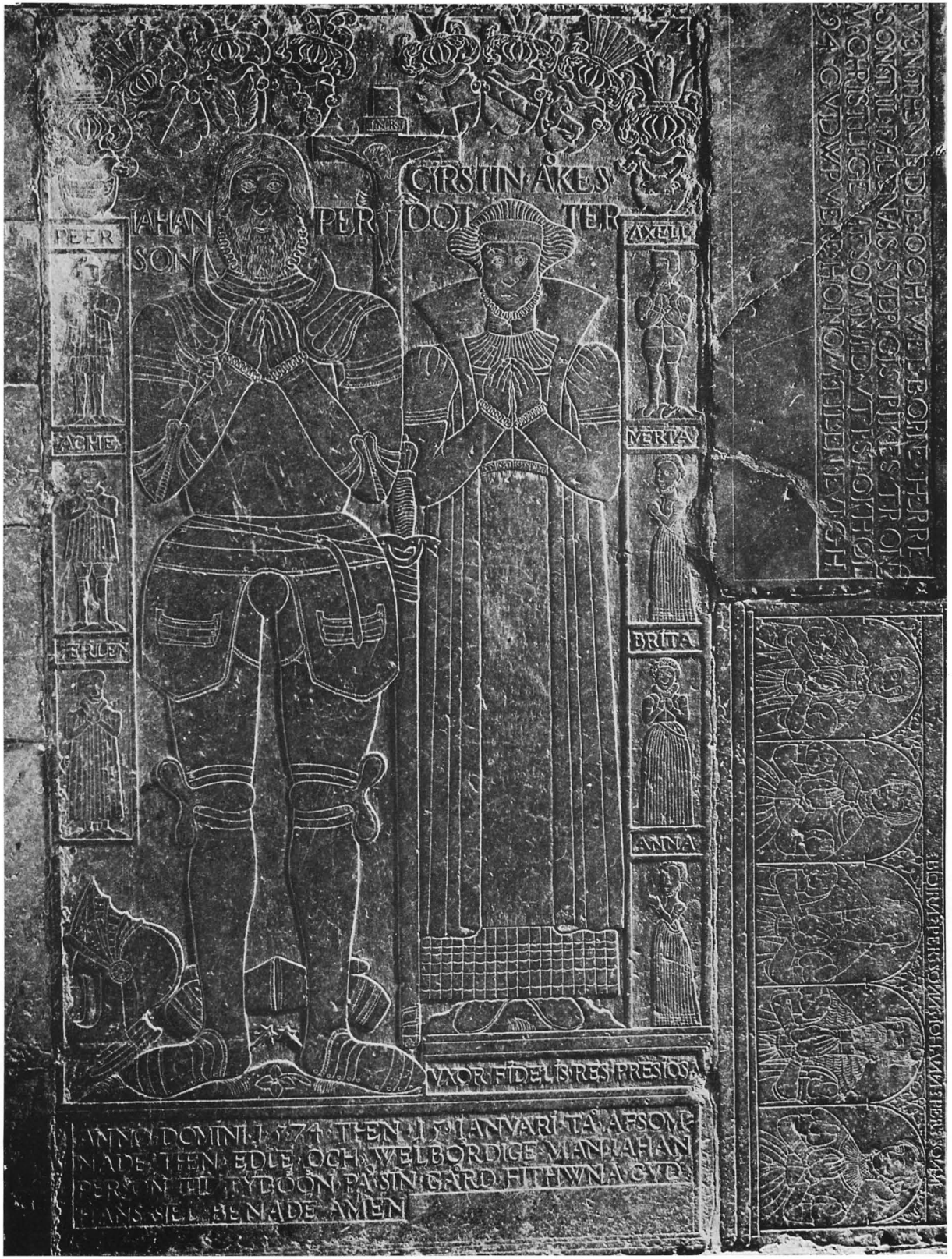
Gravestone (6) in memory of Christina (Krumme), buried in 1562. In the Bååt burial chapel.

Fig 108. Gravsten (7) i Bååtska gravkoret över Johan Pedersson (Bååt), d 1574, och hans hustru. Foto 1971.

Gravestone (7), in the Bååt burial chapel, in memory of Johan Pedersson (Bååt), † 1574, and his wife.

ken man kan urskilja konturerna av en harnesklädd man och på hans vänstra sida en dubbel rad av bågar med figurer under. En liknande har funnits på mannens högra sida, men är i det närmaste helt bortnött. Enligt inv 1830 syntes då över mannens huvud Bååtska vapnet och bokstäverna B P (Björn Pedersson), till höger om detta Gripska vapnet och ett annat, okänt vapen. Längre ned fanns på två ställen Lillievapnet. På mannens vänstra sida fanns barnbilder och namnen Lars,

Niels, Aerland, Brita, Jacob, Margita (av dessa är Brita och Margita allttjämt läsliga). Till höger om mannen fanns också barnbilder, men otydliga och namnen alldeles oläsliga. Nederst syntes en inskription av vilken redan då »föga mer än ordet: Person» var läsligt. Stenen är lagd över riksrådet Björn Pedersson (Bååt)⁹⁰ och låg tidigare i stora gången varigenom den utsatts för stark nötning. Längd 229, bredd 130 cm. — I koret söder om altaret — 3. en gravsten av grå kalksten, skulpterad i låg

PEER

AHAN
SON

PER

CIRSTIN AKES
DOTTER

AXELL

ACHIE

MERTIA

PERUC

BRITA

ANNA

VOR FIDELIS RES PRESCO

ANNO DOMINI 1374 DEN 15 JANVARI TA AFSOM
NADE DEN EDLE OCH VELBORDIGE MANNAHAN
PERSON TIL TYDOON PASTINGARD FITHVNA GYD
HANS SEL BE NADE AMEN

YNDIGEN EDLE OCH VELBORDIGE
SONNEN DEN VAS STAPRIGS PILES TROLD
MORSTIGE PERSONNID V TISTOKHOL
94 CVDVENE KHONOMTILLENZVISH

BOHNEPERSONNEN JOHANN PERSON
DEN 15 JANVARI TA AFSOMNADE
DEN EDLE OCH VELBORDIGE
MANNAHAN PERSON TIL
TYDOON PASTINGARD
FITHVNA GYD HANS SEL
BE NADE AMEN

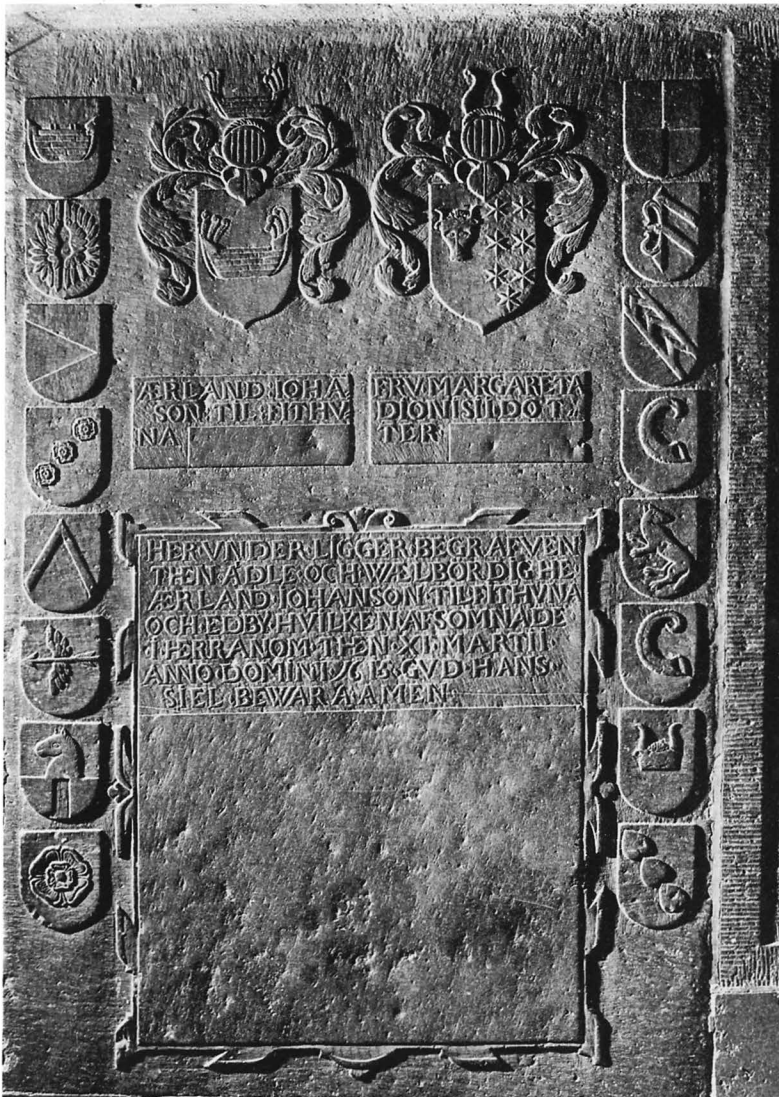

Fig 109. Gravsten (9) i Flemingska gravkoret över Erland Johansson (Bååt), d 1615, och hans hustru, d 1627. Foto 1971.

Gravestone (9), in the Fleming burial chapel, in memory of Erland Johansson (Bååt), † 1615, and his wife, † 1627.

Fig 110. T h. Gravsten (10) i Flemingska gravkoret över Peder Erlandsson (Bååt), d 1654, och hans hustru, d 1654. Tuschteckning av E Engell 1917.

Right. Gravestone (10), in the Fleming burial chapel, in memory of Peder Erlandsson (Bååt), † 1654, and his wife, † 1654.

Fig 111. Längst t h. Gravhäll (14) av gjutjärn över prosten Laurentius Stierner och hans hustru, döda 1767 resp 1757. Tuschteckning av G W Widmark 1917.

Far right. Grave slab (14), wrought iron, in memory of Dean Laurentius Stierner † 1767, and his wife, † 1757.

relief. Under en bågställning med renässansornament är avbildad Erland Pedersson (Bååt).⁹¹ Över hans huvud Bååtska vapnet och hans initialer A^BP, under bilden står följande inskrift: HER LIGGER · BEGRAFVĒ · A^ERLIGE · OCH / (W)ÄLBYRDIGE · HER · A^ERLAND · KERCKE/PREST · I · SORNDE · SOCK · HVILKEN · AFF/SOMPNADE · I · HERRANOM · THEN · 6/SEPTEMBRIS · ANNO · DÑI · 1 5 5 8 · GVD / HANS · SIEL · NÅDE · AMEN · Längd 205, bredd 115 cm. Låg tidigare i koret framför altaret. — Framför altarringen — 4. av grå kalksten. Skulpterad enligt vanligt 1600-talsmönster med två inskriftstavlor och kartusch. På inskriftstavlorna står följande in-

skriptioner: (den övre) DENNA STEN OCH LÄGER STAD HÖ/RER SAL · HERREN EHREWYRDIGE OCH HÖG/LÄRDE MAG:^r JOHAN NETZELIUS⁹² TILL FOR/DOM PASTOR UTI SORUNDA FÖRS: OCH DES / CONTRACTS BERÖMBLIGE PROBST HVAR/EST HAN LIGGER BEGRAFUEN MED SIN K. MAK FORDOM EHREBORNE MAT: H · ELSA/PEDERSDOTTER DALENIA; (på den nedre): TEXT · ESAI · 61.V.10. / JAGH FRÖGDAR MIG I HERRANOM OCH / MIN SIÄL ÄR GLAD I MINOM GUD TY HAN / HAFUER MIG UTYKLÄDT MED SALIGHETE/NES KLÄDER OCH DRAGIT UPPÅ MIG RÄT-/FEDIGHETENES KIORTEL. Mellan inskriftstavlorna en kartusch med en kalk och ANNO 1676 DEN 24 JUNIJ. Kartuschen

0 ————— 1M

0 ————— 1M

flankeras av döds-kalle och timglas. I stenens övre hörn kerubhuvuden, i de nedre rosetter. Längs kanterna står fyra bibelspråk: Filippierbr I: 21, Joh ev III: 16, Luk ev II: 29, Matt ev XXV: 21. Längd 197, bredd 140 cm. Låg tidigare vid sidan av altaret (inv 1830). — I Bååtska gravkoret ligger följande fyra gravstenar: — som den mittersta av de tre, som ligger i gravkorets östra del med huvud-ändan mot söder — 5. av gråbrun kalksten med ristade bilder av Peder Erlandsson (Båått) och hans hustru Maerete⁹³ samt deras nio barn, de sist-nämndas bilder i halvfigur (fig 106). Dessutom avbildas det Bååtska vapnet samt ett vapen med två vingar i skölden. Inskrifter: (överst) HER · LIGGER · BEGRAFVEN · AERLEG · OC/ VELBÖRDIG · PEDER · AERLANDZON · PÅ · / FITVNA · HANS · HVS · FRV ·

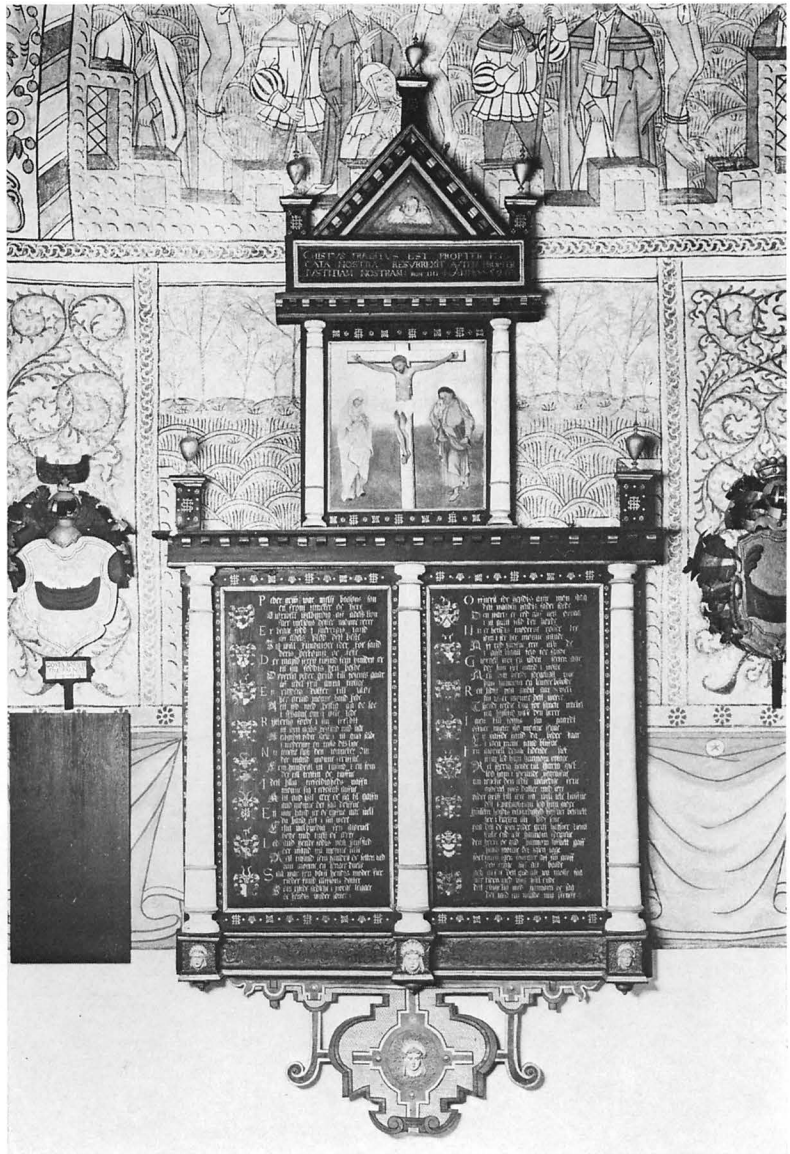
MAERETE / BIÖRSDOTTER OK · 4 · TERAS · BARN · SOM./ DÖD · BLFF · ANNO · DO · 1540 · PÅ · 30 · MAI; (över barnbilderna): HÄR · ÄRLAN · KYRKIA · PREST · I · SORVANDA · — BIOIRN · PER · SONN · IOHAN · PER · SONN. Längd 251, bredd 139 cm.⁹⁴ — Längst åt väster av de tre bredvid varandra liggande stenarna — 6. av ljusgrå kalksten med utsmyckningen huggen i ganska låg relief (fig 107). I en aedicula i renässansstil fru Christina Krummes bild.⁹⁵ På postamenten de Bååtska och Krummeska vapnen. Inskrift: HER · LIGGER · BEGAF/VEN · ERLIGH · OK./ VELBÖREN · QVINNA / FRV · CHIRSTIN · KRVMA / BIORN · PERSONS · TIL FÅLL/ENES · OH · BLEF · BEGRF/VEN · THEN · 18 · FEBRVARI / ANNO · DOMINI · 1562. Stenen är spräckt och lagad. Längd 223, bredd 108 cm. — Mot den norra väggen med huvud-

änden mot öster — 7. av grå kalksten med utsmyckningen i mycket låg relief (fig 108). På stenen är avbildade Johan Pedersson (Bååt) och hans hustru.⁴⁹ Vid sidorna finns barnbilder med överskrifterna: PEER, ACHE, AERLEN, AXELL, MERTA, BRITA, ANNA. Över Johan Persson vapnen Bååt, Banér, Två vingar och Tre rosor samt IAHAN PER/SON; över hustrun vapnen Tott, Silversparre, Ulf och Oxenstierna samt CIRSTIN ÅKES/DOTTER. Över figurerna står dessutom årtalet 1574. Övriga inskrifter: (vid hennes fötter) VXOR · FIDELIS · RES · PRESIOSA ; (nederst) ANNO DOMINI 1574 · THEN · 15 · IANVARI · TÅ · AFSOM/NADE THEN · EDLE · OCH · WELBORDDIGE · MAN · IAHAN / PERSON · TIL · TYDO^{EO}EN · PÅ SIN · GÅRD · FITHWUNA · GVD / HANS · SIEL · BENÅDE AMEN. Längd 262, bredd 138 cm. — Längst mot öster med huvudänden mot söder — 8. av gråbrun kalksten med utsmyckningen huggen i ganska hög relief. På stenen är avbildade Gustaf Björnsson (Bååt) och hans hustru, samt deras son och dotter.^{95a} På en inskriftstavla till höger (heraldiskt) står: H · GÖSTA · BIÖR/SONS · FÄDERNE / OCH · MÖD/ERNE. Därövanför Bååtska vapnet med bokstäverna B P S (Björn Persson) och Gripska vapnet med B N D (Brita Nilsdotter). På en inskriftstavla till vänster (heraldiskt): F · GÖRVELS / FÄDERNE · OCH / MÖDERNE. Därövanför Gyllenhornska vapnet med I O S (Ioan Olufsson) och Besevapnet med K N D (Karin Nilsdotter). Över sonen bokstäverna B G S (Bo Gustafsson),⁹⁶ över dottern B G D (Brita Gustafsdotter). Nederst följande inskrift: HER · LIGER · BEGRAFVEN · THEN · EDLE · OCH · WELBORNE · HERRE / HER · GIÖSTAF BIÖRSON · TIL · FÅLENÄS · SVERIGIS · RIKES · TRONE/MAN · OCH · RÅD · SOM · CHRISTLIGE · AFSOMNAD · VTI · STOKHOL / ANNO · DOMINI · 1594 · GUD WPVEKE · HONOM · TIL · EN · EVIGH / SALIGHET. Längd 240, bredd 178 cm. I det Flemingska gravkoret — 9. av rödaktig kalksten med utsmyckningen huggen i låg relief (fig 109). Överst syns Bååtska och Beurräuska vapnen. Dessutom finns två rader mindre vapen utgörande Erland Johanssons (Bååt) fäderne resp moderne.⁹⁷ Inskriptioner: ÆRLAND : IOHA/SON : TIL : FITHV/NA — FRV · MARGARETA / DIONISII · DOT/TER · — HER · VNDER · LIGGER · BEGRAFVEN / THEN · A^{ED}DLE · OCH WÆLBÖRDIGHE · / ÆRLAND · IOHANSON · TIL · FITHVNA / OCH · EDBY · HVILKEN · AFSOMNADE · / · I · HERRANOM ·

THEN XI MARTII · / ANNO · DOMINI · 1615 · GVD · HANS · / SIEL · BEWARA · AMEN · — Längd 260, bredd 171 cm. — I Flemingska gravkoret: — 10. av rödaktig kalksten (fig 110). Skulpterad enligt vanligt 1600-talsmönster med två inskriftstavlur och kartusch. På den övre inskriftstavlan: HÄR LIGGER BEGRAFFVĒ DEN EDLE OCH WÄLBORNE HERRN H^{rn} / PÄDER ERLANDSON BÅÅTH TILL FJÛTUNA ÖSTANA OCH EDEBY FOR/DOM SWERIGES RYKES TROOMĀ OCH CĀMERĀDH, SĀ OCH LANDZHÖF/DING ÖFWER SÖDERMANELAND OCH REKARE SAMPT STĀTHĀLLARE / PĀ NÛKIÖPINGZ SLOTT, MEDH SIN ELSK² K² HUUSFRW DĀN WÄLB^r: / FRW HELENA FLEMING F : TIL FJÛTUNA ÖSTNA OCH EDEBY BÅDE / AFSOMNADE I HERRANOM ANNO 1654.⁹⁷ På den nedre inskriftstavlan: WAR NU ÅTER TILL FREDZ MIN SIĀL TÛ HERREN GIÖR TIGH GOTT TÛ TU HAFVER UTHTAGIT MINA SIĀL UTHUR / DÖDENĒ MIN ÖGON IFRĀN TĀRAR, MIN FOOT IFRĀN FALL, IAGH / WILL WANDRA FÖR HERRANOM UTHI THE/LEFWĀDES LANDE · 116 · PSALM. I kartuschen Bååtska och Flemingska vapnen, krönta av en friherrlig krona. Längd 236, bredd 178 cm. — I tornet: — 11. av rödaktig kalksten med till större delen oläslig, osäkert huggen inskrift, bl a med text ur Daniel 12: 13 samt med årtalet 1615. Längd 205, bredd 185 cm. Låg tidigare i koret. I tornet: — 12. av grå kalksten. På mittfältet en krans med inskrift: HÄR UNDER HVILA / ERIC LAUREL / BARBRO LEFLER / MED TVĀ SIN BARN / A^o 1696. I kanten står: THE RETFRDIGAS / SIĀLAR ÄRO I GUDS HAND OCH / INTET DÖDS QVAL / KOMMER VID THEM SAP 3 VI (Vishetens bok, kap III: 1). I stenens övre hörn kerubhuvuden, i de nedre dödskaalle och timglas. Längd 186, bredd 137 cm. I tornet: — 13. av ljusgrå kalksten med inskription: HERRANS / WĀLSIGNALSE FRID OCH SĀLLHET / WARE ÖFWER DEM / SOM / HÄR-UNDER HWILA 1799. Enligt inv 1830 lagd över kaptenen Jöns Alexander Bonde till Fituna (d 1799) och hans hustru Ulrica Eleonora Rosenhane (d 1762).⁹⁸ Längd 185, bredd 130 cm. Stenen låg tidigare i koret. I vapenhuset mot västra väggen: — 14. en gravhäll av gjutjärn (fig 111) med inskription: HÄR / HVILAR / PROBSTEIN / MAG: LAUR: STIERNER / FÖDD 1701 / DÖD 1767 / SAMT DESS FRU / PROBSTEIN-AN / A^{NA} CATH: ÅKERSTEIN / FÖDD 1715 / DÖD 1757.⁹⁹ Längd 206, bredd 132 cm. Låg tidigare framför långhusets norra bänkkvarter.

Fig 112. Epitafium över Peder Grip, d 1534 (el 1533). Uppsatt i Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Tablet in memory of Peder Grip, † 1534 (or 1533), in the Bååt burial chapel.

Epitafier

Ett epitafium av målat trä över Peder Grip till Fållnäs¹⁰⁰ vilken drunknade år 1534 (el 1533), är uppsatt i Bååtska gravkoret på den östra väggen (fig 112). Epitafiet domineras av en svartmålad tavla med vitmålade kolonnetter vid sidorna och på mitten. Tavlan är försedd dels med en lång minnesskrift på vers, dels med rader av vapensköldar¹⁰¹ målade i de heraldiska färgerna (senare ommålade och då i flera fall missförstådda). Vapnen är uppifrån räknade: (heraldiskt till höger) — 1. Grip — 2. Trolle — 3. Tott — 4. Lejonörn (Aspenäs-

ätten) — 5. Laxman — 6. Krummedige — 7. Vasa — 8. Hammerstaätten; (heraldiskt till vänster) — 9. Sparre — 10. Tre rosor — 11. Oxenstierna — 12. Gyllenstierna — 13. Vapen med tre sjöblad i trekant med spetsarna mot sköldens hörn och de två övre bladen genom stjälkar förbundna med det nedersta (jfr Bååtska gravkorets rundblinding, ovan). Målat över ett annat vapen. Borde ha varit Natt och Dag. — 14. Finneätten¹⁰² — 15. Bonde — 16. Stenbock.

Minnesskriften vars första tre fjärdedelar bildar ett akrostikon på Peder Grips namn lyder:

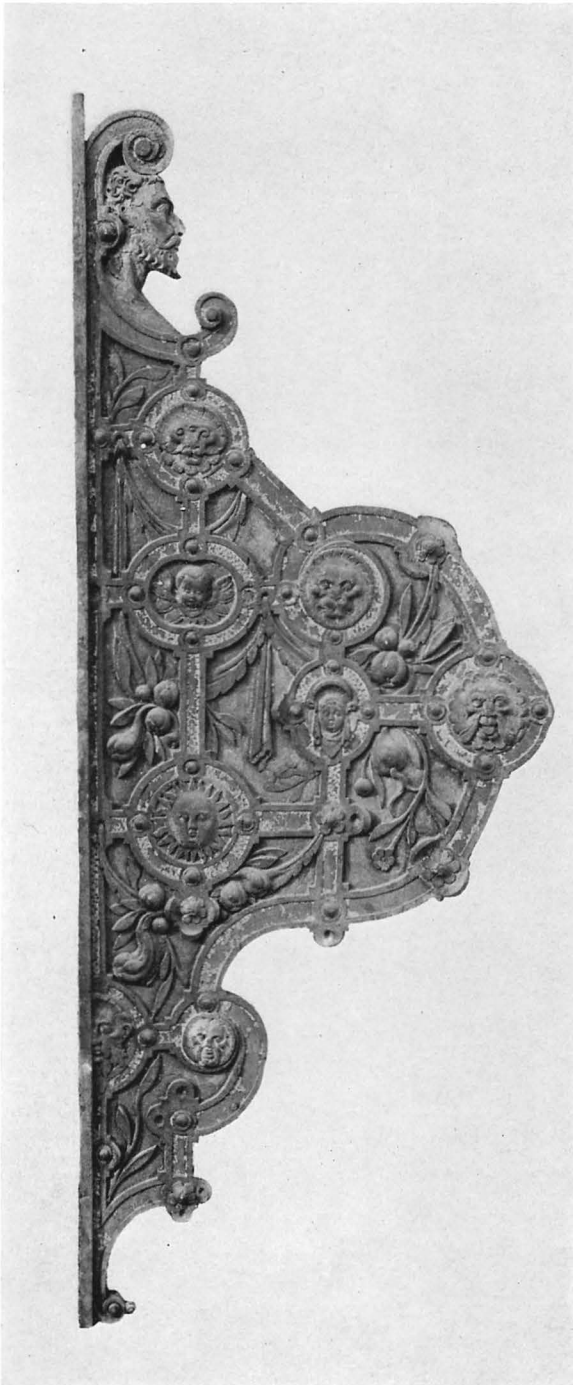

Fig 113. Sidostycke till Peder Grips epitafium (fig 112). Förvaras nu på kyrkans vind. Foto H Faith-Ell 1925.

Side-piece of Peder Grip's tablet (fig 112), now in the church attic.

Peder griib war nielss boesøns søn
 en from iüncker oc here
 Gjørwell welbyrdig aff adels kiøn
 faer nielsøns dotter monne verre
 Er begge född i süerrigis land
 aff adels blod dett beste
 Jig will kundgiøre eder for sand
 deris herkomst oc feste
Der mand skreff túsind fem hundrit ær
 til siu föddis den bolde
 Øpperlig peder griib till folenes gaar
 Aff ædel fru anna trolde
 En ridders datter till liløe
 her arüid monne hand hede
 Rett wd med hellig aa oc søe
 i skhaane om i üille lede
 Rijtterlig førde i sin skeldtt
 itt sortt gribs hoffüid med lige
 Welbyrdig peder grib i itt gultt feldt
 i mødernitt en trolde des lige.
 Nu tenckte sikh den ionncker om
 der mand monne skriffüe
 Fem hündritt itt túsind i en sòm
 der till trettin oc tüiffue
 I dett helig trefoldigheds naffn
 monne sig i eckeskab giffüe
 Altt güd thil ære oc sig til gaffn
 güd monne det saa driffüe
 Eij war hand sex oc tyffüe aar well
 da hand fick i sin were
 Erlig welbyrdig fru Gjøruel
 bode med tuctt oc ære
 Lod güd hende fødís paa hiulsted
 der mand nü monne telle
 Rett túsind fem hündrit oc søtten med
 hün monne eij lenger düelle
 Saa war frü botil hendis moder kier
 ridder knud allfsøns datter
 Som eyede gedsche i norge leigger
 oc hendis wnder sotter

Offuerst for hendis anir mon staa
 dett waaben hendis fader førde
 Den sparre er rød giff actt oppaa
 i itt gültt feldt dett hørde
 Nü er hendis møderne rosser tre
 som i ser her monne stande

Aff rød farffüe erre alle de
 i gült blaate feld for sande
 Gjørwell wor eij wden setten aar
 der hun fick mand i wolde
 Ach (de)tt hende sørgeligt war
 hun hannom eij lenger beholde
 Rett liditt påå andtt aar well
 siu (wg)er monne dett werre
 Thendt tredie dag for sancte michel
 fra hiulsted wille den herre
 Igien till folnis sin gaardt
 offuer mieler siø monne seijlle
 Eij haffde hand da beder kaar
 i søen motte hand bliffüe
 Fru gjørüell denne tidende fick
 strax lod hün hannom optage
 Ret sorrig hende till hiarta gick
 lod ham i sorunde begraffue
 nü tenckte den ædle welbrdige frue
 gjørüel fars datter med ære
 peder griff till ære ieg will icke luiffue
 dett Epithaphiüm lod hun giore
 hülcket hendis velbyrdighed hafüer betenckt
 her i kircken att lade sette
 paa dett de som peder griff haffuer tientt
 skülle end icke hannom forgiette
 den herre och güd hannom lifluet gaff
 hand monne det igien tage
 forklarett igien kommer aff sin graff
 det euige liiff att baade
 Ach gi(f)u(e) dett güd att ieg motte faa
 nar tiden med mig will ende
 dett euige liiff med hannom oc saa
 der med sin naade mig skencke.

Ovanför inskriften finns ett överstycke med en på trä målad bild av Kristus på korset mellan Maria och Johannes (sannolikt ommålad på 1700-talet). Över bilden en inskrift: CHISTUS (sic!) TRADITUS EST PROPTER PEC/CATA NOSTRA. RESURREXIT AUTEM PROPTER/IUSTITIAM NOSTRAM: ROM IIII · ANNO · 1.5.9.6. (Kristus är utgiven för våra synders skull och uppväckt för vår rättfärdiggörelses skull. Rom kap IV: 25). Inskriftstavlan har också ett understycke med beslagsornament målade i grönt, rött, vitt, guld och grått (senare ommålat?). Ett sidostycke till överstycket, utfört och målat i samma stil som

understycket förvaras löst på kyrkvinden. Där finns också ena sidostycket till själva tavlan utfört i ek, vackert skuret i låg relief med beslagsornamentik, som varit förgylld eller målad i flera färger mot blå botten (fig 113). Kvalitetsskillnaden mellan det stora flygelstycket av ek och de mindre av furu är påfallande, och det är möjligt att epitafiet sammansatts av ursprungligen inte sammanhörande delar.

Enligt den långa minnesskriften har änkan Görvel Sparre¹⁰⁰ låtit uppsätta epitafiet. Hon levde till år 1605 varför det är möjligt att 1596 verkligen betecknar epitafiets tillverkningsår. Inskriftens dansk-svenska språk tyder på att epitafiet är utfört i Skåne eller Danmark, dit fru Görvel redan vid sitt första omgifte begav sig år 1534. Epitafiets höjd ca 500 cm, bredd utan sidostycken ca 210 cm.

Minnestavla av målat trä över Johan Pedersson (Bååt).⁴⁹ Blå med list i svart, rödbrunt och förgyllning. Inskriften lyder: THENS EDLE OCH WÄLBÛRDIGE MANDZ/IOHAN PEDERSSONS TIL FIITVNA / GRAFFSCRIFFT SOM THER AFFSOMPNEDE / I GVD GANSKE CHRISTELIGEN THEN 15 IA-/NVARIJ ANNO 15.74 HVILKENS SEL GVD / HVGVALE TILL EVIG TIJDH.

Därefter kommer följande vers:

HER BEGRAFFVEN ÄR FÖR SANN
 IOHANN PEDERSSON EN RIDDERSMAMAN (sic!)
 SOM GENOM GVDZ ANDE OCH NÅDH
 WAR GVDËRVCTIG I RÅDH OCH DÅDH
 DÛGDIG SEEDIGH FROM OCH RETVISS
 GVDZ FRVCTAN HÖLT HAN I STOORTPRIISS
 HANS RENE DÛRCKAN OCH SÄNE LÄRE
 HÖLT HAN I WÖRDNING OCH ÄHRE
 GVDZ ORDZ TIENERE OCH LÄRDE MÄN
 ÄLSKEDE HAN SOM EN TRO WÄN.
 TILL KÛRCKIE HAN OCH GÄRNA GICK
 THER HAN GVDZ ORDH HÖRE FICK.
 WAR THER ALTID GVDËRVCTIG FÖR SANN
 OCH GICK THER VT THEN SIDZTE MAN
 HAN ACTEDE RINGE THENNE WÄRLD
 I HENNES STÅÅT HÖGFÄRD OCH FLÄRD
 HÖLT SIGH EN FOLDIGH OCH SLÄTT
 GIORDE HVAR OCH EN LIJKE OCH RÄTT.
 SITT KORSS HAN OCK TÄLMODIGH BAR
 I MOTGÅNG HAN IEMPT LVSTIG WAR.
 BEFALTE GVDI ALL SIN SAK

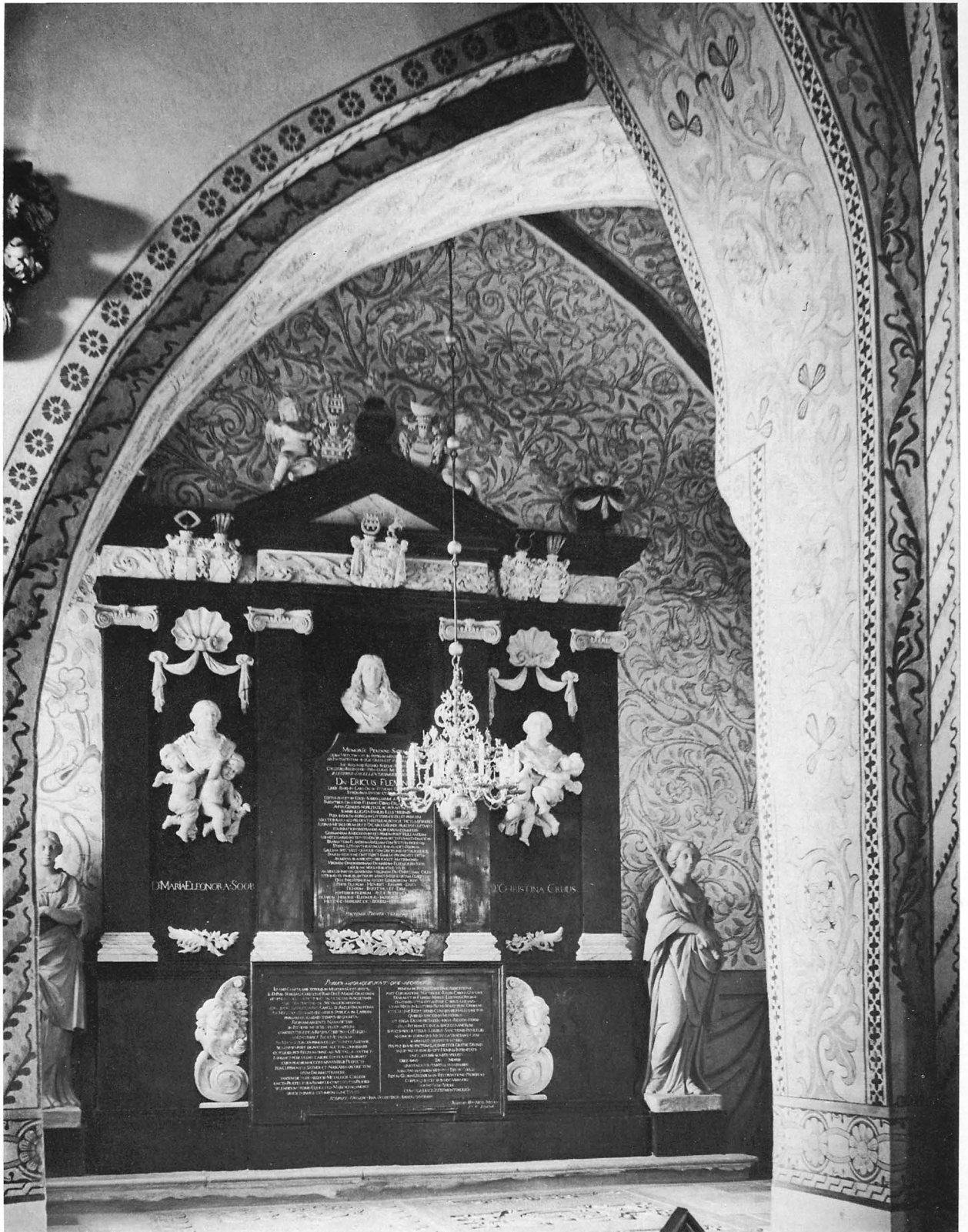

Fig 115. Maria Eleonora Soop. Detalj av fig 114. Foto I Schnell 1943, ATA.

Maria Eleonora Soop.
Detail from fig 114.

OCH HADE AFF SIN SORG EIJ OMAK.
KÿRCKIER OCH SCHOLESTGVR HALP OCH.HA[N]
OCH WAR MILD OCH MISKVNDSAM.
EMOT DE RETTE FATTIGE
OCH THE HVSSARME NÖDTORFFTIGE.
SWERIGE SITT FÄDERNES LAND
TIENTE HAN TROLIGH TILL SIO OCH.SAND
VDI TÄSS RIKIS TRE KONGERS TIJDH
TROHEET WAR IENPT HANS FLIJT.OCH.IJDH

SEDEN HAN NV I EN ÅLDER GODH
HADE LEFFVET MED GVDFRVGTIGT MODH
AFFSOMPNEDE HAN I EN SANN TRO
VPÅ GVDZ SON SINS SIELS HÖGXSTE ROO
OCH HVILES NV HERI.GVDZ BEHAGH
SIG TILL EVIG FRÖGD PÅ DOMEDAGH.
O ATT JAG KVNDE TVCHTA MINE TANKAR
MEDH BESSEL OCH MIGH HOGNA MED
GVS ORD AMEN.

Fig 114. Gravmonument av marmor över riksrådet Erik Fleming, utfört av Nicolaes Millich troligen 1676–78. Uppställt i Flemingska gravkoret. Foto 1971.

Grave monument, marble, in memory of Privy Councillor Erik Fleming, by Nicolaes Millich, probably 1676–78. In the Fleming burial chapel.

Höjd 132 cm, bredd 83 cm. Uppsatt i Bååtska gravkoret i nordöstra hörnet.

Epitafium över riksrådet Erik Fleming⁵ uppställt i Flemingska gravkoret mot norra väggen (fig 114). Epitafiet är tillverkat av svart och vit

marmor med flankerande statyer av grå sandsten föreställande Tron och Rättvisan. Det består av ett postament med en inskriftstavla flankerad av änglahuvuden; därovanför reser sig en kolonnvåning med joniska pilastrar. I mitten riksrådets byst ovanför en inskriftstavla. Vid sidorna byster av hans första och andra hustru, Maria Eleonora Soop¹⁰³ (fig 115) respektive Christina Cruus⁵. Hustrurnas byster bäres av putti. Över kolonnvåningen ett entablement med det Flemingska vapnet och överst putti bärande de Flemingska och Bååtska vapnen.

På de båda inskriftstavlorna finns en lång latinsk inskrift, författad av Johannes Schefferus.¹⁰⁴ Inledningen och slutet återges här i översättning: »Denna minnesvård är helgad åt det stadigvarande minne, vilket Kongl Maj:ts och Sveriges Riksråd och President i Bergs Collegium, den namnkunnige och förträfflige Herren Herr Eric Fleming, baron till Lais, herre till Fituna, Edeby, Riksten, Strömsnäs, Svedia och Pikala m fl skall, genom sina dygder och de mest lysande förtjänster av fäderneslandet, bibehålla hos eftervärlden, om någon tacksam eftervärd blir. — Han var född på Edeby i Södermanland år 1616 ... Han dog år ... månad ... dag ... såvida en så stor man har kunnat dö, ty hans själ lever Gudi i himmelen och, genom äran av hans utförda verk, i rättskaffens människors minne. Kroppen vilar under denna marmor för att förenas med själen, då den högste domarens röst ljuder. — Skrivet i Uppsala av Ioan. Schefferus från Strassburg. Nicolaes Millich, hans Kungl Maj:ts bildhuggare har uppfunnit och gjort minnesvården.» (Invenit et fecit NICOL MILLIC S R M Sculptor).

Monumentet har synbarligen utförts före riksrådets död eftersom plats har lämnats för hans dödsår. Arbetet är troligen utfört mellan Millichs två vistelser i Sverige (1 1669–76, 2 1682–87) och skulle då huvudsakligen ha tillkommit i Antwerpen mellan 1676 och 1678.¹⁰⁵

Begravningsvapen

Huvudbaner av skulpterat, målat och förgyllt trä (inskrifterna delvis kompletterade efter inv 1830): — 1. I det Bååtska gravkoret på södra väggen Nils Bååts⁶¹ med inskrift: »Kongl. Maijtz och Sweries

Rijkes / högdbetrodde man General Maijor / öfwer infanterie gouverneur uthi / Riga så och öfwerste öfwer eet re/gemente til foot Den wälborne herre / herr Niels Bååt, frijherre til Herrelun/da, herre til Fållnåäs, Diurnsäs och / Sarslx: är född på Fållnåäs den / 24 Mart. åhr 1617 och afsom/nat uthi Riga d. 31 December Aō / 1659.» Inskriften är utförd på en plåttavla. Höjd 122 cm, bredd 108 cm. — 2. I långhuset ovanför ingången till Bååtska gravkoret Seved Bååts⁶ (fig 116) med inskrift: »Kongl: Maijtz Sampt Sweriges Rijkes Högtbetrod/de Mann, Rådth, Richs Skattmestare, Lagman Öfwer Carelen och / Dorpts Academiae Cantzler, Den Högwelborne Herre Herr / Seved Bååth, frijherre till Herrelunda Herre till Fållnåäs, Sundby/holm, Stiersholm och Myröö, Hvilken ähr född på Fållnåäs/Aō 1615 den 1 Januarij och i Herranom Saligen / afsomnad uthi Stockholm den 19 Augusti Aō / 1669.» Höjd 175 cm, bredd 166 cm. — 3. I långhuset på södra väggen ovanför portalen mot vapenhuset Carl Gabriel Bååts.⁸¹ Den nötta inskriften lyder: »Högvälborne H. Carl / Gabriel Bååth, Frijherre, Herre till / Fållnåäs, Syndbyholm och Myröö, är / född i Stockholm Åhr 16(50 d. 1) Julii / och der sahl. afsomnad d. 19 / Maji Anno 1698.» Höjd ca 235 cm, bredd ca 160 cm. — 4. I Flemingska gravkoret på den östra väggen Erik Natt och Dags¹⁰⁶ med inskrift: »Kongl. Maijtz / vår aller nådigste herres troman / Ryttmästaren wid Lifregementet till häst / Erik Natt och Dag till Fituna» (resten av inskriften övermålad). Höjd ca 200 cm, bredd ca 150 cm. — 5. I långhuset på den norra väggen ovanför läktaren Erik Flemings⁵ med inskrift: »Kongl: Maijtz Sampt Sweriges Rijkes Högt / (bet)rode Man Rådth och Praesident uthi det Kongl: Bärgez Collegio / (de)n Högwä(lbor)ne Heire Erich Fleming / Frijherre till Laijs, Herre til Fijtuna, Rijksteen, Strömsnåäs, Swidia och Pickala etc: Född på des Mödernes Gåård Edeby, den 19 Feb: Ao 1616 (i) Herranom Sahl: Afsomnad på des Gårdh R(ijk)steen / den 19 Aprilis (1693).» Höjd 155 cm, bredd 145 cm. Orestaurerat. — Huvudbaner av omålat och förgyllt trä med bladverk, utklippt i plåt. Hårt renoverade i början av 1900-talet. — 1. I Bååtska gravkoret Gustaf Björnssons (Bååth)⁹⁵ med inskrift: »Gösta Borson til Fållnäs 1594.» Höjd 90 cm, bredd

Fig 116. Begravningsvapen (2) för Seved Bååt, d 1669. Placerat över ingången till Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Funerary coat-of-arms (2) of Seved Bååt, † 1669. Over the entrance to the Bååt burial chapel.

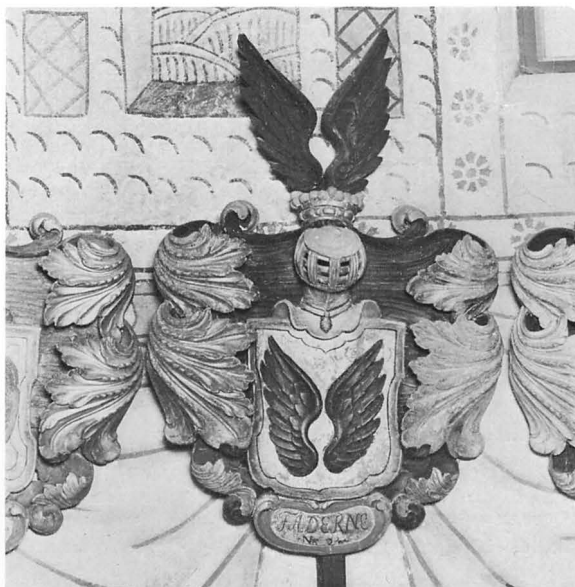
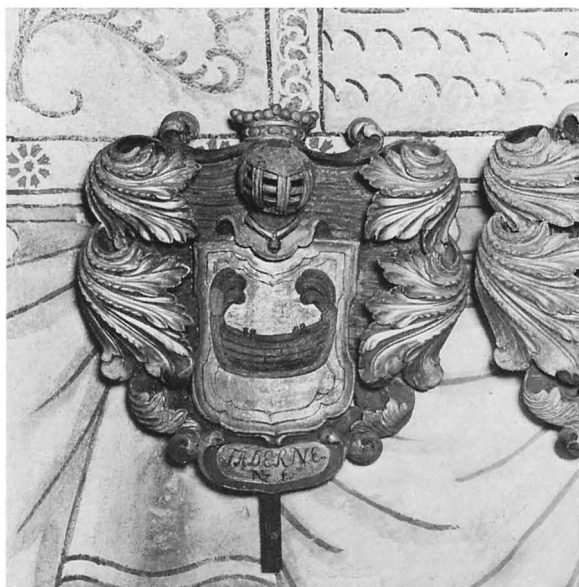

Fig 117. Nedan. Bååtska vapnet. Anvapen i Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Below. Ancestral arms of the Bååt family, in the Bååt burial chapel.

Fig 118. Nedan t h. Ulfundasläktens vapen. Anvapen i Bååtska gravkoret. Foto 1971.

Below right. Coat-of-arms of the Ulfunda family. Ancestral arms in the Bååt burial chapel.

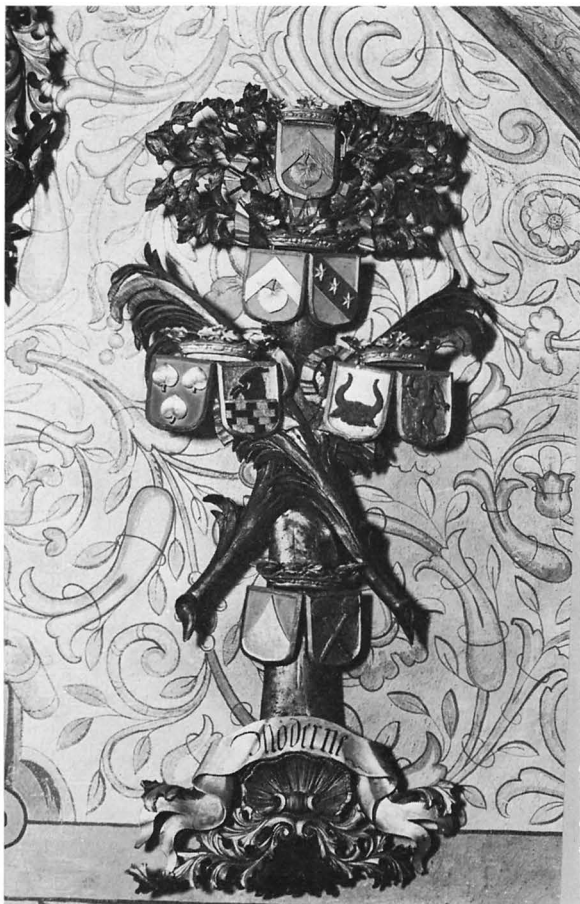

Fig 119. Anträd i Flemingska gravkoret, 1600-talets slut. Foto 1971.

Family tree in the Fleming burial chapel, end of 17th century.

78 cm. — 2. Bo Gustafssons (Bååt).⁹⁶ Inskriftstavlan borta, men av ornamentiken att döma — en föga utvecklad broskornamentik — tillhör baneret förra hälften av 1600-talet. Troligen detsamma som i inv 1830 omnämns som »ett litet vapen efter Ståthållaren på Stockholms slott och öfver dess län Bo Bååt, med påskrift Boo Gustafsson Till Fålenäs anno 1629.» Höjd 90 cm, bredd 98 cm.

Anvapen av skulpterat, målat och förgyllt trä: — Sexton stycken på väggarna i Bååtska gravkoret. Hårt restaurerade i början av 1900-talet. Höjd ca 100 cm, bredd ca 75 cm. Fäderne: 1. Bååt (fig 117), 2. Ulfsondsläkten (fig 118), 3. Grip, 4. Trolle, 5. Gyllenhorn, 6. Pukehorn, 7. Bese, 8. Ulf (tillbakaseende). Möderne: 1. Ribbing, 2.

Kjerstin Göstafsdotters vapen (silverstjärna i rött och blått fält), 3. Gylta, 4. Lillie, 5. Gyllenstierna, 6. Grip, 7. Bielke, 8. Anna Clementsdotter Hogen-skilds vapen (röd snedbjälke i silverfält). Fädernet motsvarar Bo Gustafssons (Bååt) anor, modernet hans makas, Anna Ribbing's anor. — Tolv stycken i långhusets västra del på norra väggen. Hårt restaurerade i början av 1900-talet. Höjd ca 75 cm, bredd ca 75 cm. Det är numera svårt att avgöra i vilken utsträckning de hör tillsammans. Vapnen Fleming, Hand, Horn, Stålmarm samt vapnet med två gula bjälkar i rött fält tycks höra till syskonen Henrik¹⁰⁷ och Ebba Flemings, g m Ebba Erlandsdotter resp Peder Erlandsson (Bååt),⁶⁷ anor. Bååtska och Beurraeuska vapnen hör däremot till de sistnämndas anor. De återstående vapnen utgörs av Bielke, Silversparre, Ulf (tillbakaseende) samt ett vapen med gyllne stjärna under sparre i blått fält och ett med två gröna, hjärtformiga blad med spetsarna vända från varandra i blått fält.

I Flemingska gravkoret finns två »anträd» av skulpterat, målat och förgyllt trä. Restaurerade i början av 1900-talet. Fädernevapnen omges av palmer, modernevapnen av palmer och lager. Fädernevapnen är: (överst) Natt och Dag, (därunder) Natt och Dag — Gyllenstierna, (därunder till vänster) Gylta — Krumme, (till höger) Stenbock — Leijonhufvud, (nederst) Westgöthe — Karin Hansdotter. Modernevapnen (fig 119) är, uppräknade i samma ordning som ovan: Ulfsparre, Ulfsparre — Stjernbjelke, Ribbing — Stenbock, Oxenstierna — Trolle, Gera — Färla. Anträden är uppenbarligen uppsatta till minne av rikskammarrådet Gustaf Persson Natt och Dag (d 1688) och hans maka, Christina Ulfsparre (d 1684),¹⁰⁸ föräldrar till ryttmästaren Erik Gustafsson Natt och Dag.¹⁰⁶ Anträden är uppsatta på ömse sidor om dennes huvudbaner (nr 4). Höjd ca 205 cm resp 220 cm.

Två större flygande figurer — Tiden och Ryktet — är placerade i långhuset på södra väggen på ömse sidor om huvudbaner nr 3. De är tillverkade av skulpterat, förgyllt och försilvrat trä, bärande schabrak med anvapen, målade i sina heraldiska färger (jfr SvK Up II, fig 258). Tiden (fig 120) bär följande vapen: Bååt — Grip — Gyllenhorn — Beese — Ribbing — Gylta — Gyllenstierna — Bjelke, utgörande riksskatmästaren Seved Bååts

Fig 120. Allegori över Tiden.
Skulpterad figur bärande
schabrak med anvapen för
Seved Bååt, d 1669. Foto 1971.

*Allegory of Time. Sculptured
figure with shabrack with
ancestral arms of Seved Bååt,
† 1669.*

anor⁶ (jfr huvudbaner nr 2). Ryktet bär: Stenbock — Leijonhufvud — Sture — Leijonhufvud — Brahe — Stenbock — (Braunschweig — Lüneburg? — Schwartzenburg), utgörande Seved Bååts makas, Magdalena Stenbocks anor. På kyrkans vind förvaras två defekta anvapen. Det ena har en duva och det andra profilen av ett morhuvud och en halv fransk lilja. Höjd ca 75 cm.

Bååtska gravkammaren

I den Bååtska gravkammaren (fig 121) finns enligt snabbinventeringen 1921 följande kistor: »Likkista av koppar, rikt ornerad, för baron Seved Bååt,⁶ född 1615, död 1669. På locket och sidorna kartuscher med bibelspråk. L. 234,5 cm. Likkista av trä, alldeles sönderfallen. Möjligen hör dit alliansvapen Bååt-Ribbing, och i kistan skulle sålunda ligga Anna Ribbing,⁹⁶ död 1623, gift med

Bo Gustafsson (Bååt). Likkista av koppar för Magdalena Stenbock,⁶ död 1686, gift med Seved Bååt (riksskattmästare, död 1669). Bär Bååtska vapnet. På det tygklädda locket ett krucifix av metall. L. 205 cm. Likkista av koppar för Brita Beata Bååt, född 1677, död 1697, dotter till riksskattmästaren friherre Seved Bååt. Vid fotändan årtalet 1698. Bär Bååtska vapnet. L. 230 cm. Likkista av koppar för Elisabeth Magdalena Bååt, född 25 aug. 1681, död 16 juni 1697, dotter till riksskattmästaren Seved Bååt. Vid fotändan årtalet 1698. L. 230 cm. Likkista av trä, delvis sammetsbeklädd med metallkrucifix på locket, för landshövdingen friherre Carl Gabriel Bååt, död 1698.⁸¹ L. 230 cm. Likkista av koppar (?) med Bååtska vapnet; på locket ett krucifix av metall. 200 cm. Likkistor, flera stycken, synnerligen ramponerade, söndertrasade och förstörda av mögel. Barnlikkista klädd med svart

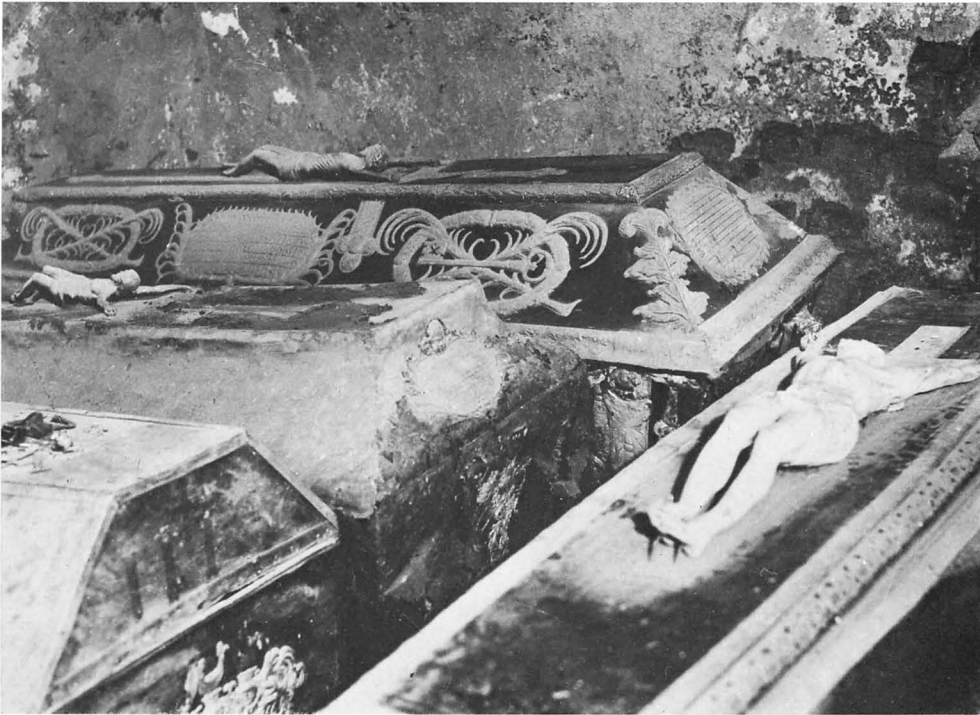

Fig 121. Kistor
i Bååtska grav-
kammaren. Foto
P-O Westlund
ATA.

*Coffins in the
Bååt sepulchral
chamber.*

Fig 122. Kistor
i Flemingska
gravkammaren.
Foto R Bennett
1971.

*Coffins in the
Fleming sepul-
chral chamber.*

Fig 123. Barnkista för Clas Fleming, f 1664, d 1665. I Flemingska gravkammaren. Foto 1971.

Child's coffin for Clas Fleming, 1664–1665. In the Fleming sepulchral chamber.

sammet. 1600-talet. L. 100 cm.» Även från år 1933 finns en beskrivning av gravkammaren: »ett tiotal kistor, de äldsta av metall (tidig 1600-talsform med raka sidor), några yngre synnerligen praktfulla, med sammetsklädsel och förgyllda ornament. Närmast väggen på båda sidor om den murade trappnedgången befinna sig rester av träkistor, som fallit sönder och vilkas innehåll spritts över gravkammarens golv.»¹⁰⁹

Flemingska gravkammaren

I den Flemingska gravkammaren finns sammanlagt trettio kistor. Av dessa står fyra stycken mitt i gravkammaren, sexton stycken vid den östra väggen och tio vid den västra väggen. Den förnämsta kistan av de fyra i gravkammarens mitt är av koppar och tillhör riksrådet Erik Fleming af Lais (död 1679).⁵ Kistan har sex fötter samt vapenplåt och inskriftsplåtar av mässing. På locket ett krucifix av försilvrad koppar(?) och bokstäverna INRI; på sidorna målade anvapen med namnbeteckning. Längd 215 cm. Bredvid denna står en likkista av koppar med innanrede av trä och med sex fötter. Den tillhör friherrinnan Elsa Elisabeth Banér, född

20.12 1664, död 15.3 1692, gift med v presidenten Axel Eriksson Fleming.¹¹⁰ Vapenplåt med Banérska vapnet och namnplåt vid huvudändan. På locket ett krucifix. Dessa två kistor står i mitten av de fyra, och utanför dem står till vänster en träkista utan påskrifter med sex trissfötter, till höger en skadad träkista med oläslig namnplåt.

Vid den östra väggen står sexton kistor i två lager (fig 122). Åtminstone sju av dessa är barnkistor. En barnkista av målad metall är mycket välbevarad. Den har det Flemingska vapnet, anvapen på sidorna och målade blommor på sidor och lock (fig 123). På locket finns även ett kors. På huvudändan står med versaler under en döds-kalle: »HERR.CLAS.FLEMING / FRÏHERRE.TILL LAISS HER-/RE.TILLEKIEBY.OCH.FÏ=/THÏVNA.ÄR FÖDD ÅHR 1664 / DEN .. MAÏ.OCH.AFSOM=/NADE .. FEBRVÄRI. A° 1665.» Clas Fleming var son till riksrådet Erik Fleming. Kistans längd 92 cm. En annan barnkista är av trä med namnplåt över Carl Gustaf Erichson, född 27 maj 1726, död 23 augusti samma år. Son till Erik Gustaf Erichson Natt och Dag och hans maka Beata Gustava Stålhandske. Längd 65 cm. Likkista av plyschklätt trä med namnplåt av

mässing på locket: »Här ligger jungfru Margareta Eleonora Fleming född 1687 19 november, död 13 juni 1691.»¹¹¹ Längd 120 cm. Övriga kistor vid östra väggen är skadade och saknar namnplåtar.

Vid den västra väggen står tio kistor i två lager. Överst från norr: kista av trä med svårläst namnplåt på locket: »Ulrika Wrangel född 1756, död 1778».¹¹² Kista av trä, mycket skadad, med veckat tyg vid kanterna. Oläslig namnplåt. Kista av trä med namnplåt: »Vendela Christina Fleming född 1727, död 1776.»¹¹³ Kista av trä utan namnplåt. Underst från norr: kista av koppar med döds-kalle och år-talet 1694 vid huvudändan. På locket ett krucifix. Längd 236 cm. Kista av trä, rikligt beslagen och med oläslig namnplåt. Kista av trä, brunmålad och mycket skadad. Två kistor av trä med girlanger på locket.

Övriga inventarier

I sakristian förvaras flera bägare av silver enligt följande: — 1. Slät bägare, delvis förgylld, på tre kulfötter. I botten står: »Lorenz Köster A° 1721, 21 Decembr». Enligt stämplrar tillverkad i Hamburg mellan åren 1716 och 1728 av okänd mästare. Höjd 11 cm, diameter 9,5 cm. — 2. Silverbägare, delvis förgylld, med två graverade vapensköldar och bladrankor samt i sköldarna initialerna IOS B ID; AAS RS. Enligt stämplrar tillverkad år 1797 av Jeremias Wallbom, mästare i Uddevalla 1776–1808. Åldermansranka. Höjd 19,5 cm. Gåva 1970 av fru Margareta Dorotea Gustafsson. — 3. Silverbägare, delvis förgylld, med graverade blad, ornamentik i rokokostil och initialer HLS ACID. Enligt stämplrar tillverkad 1858 av Per Erik Sundberg, mästare i Trosa 1842–72. Höjd 16 cm. — 4. Silverbägare med dekor runt fot och mynning och inskrift: »Sorunda kyrka till minne af Grefve Reinhold von Rosen född d. 13 Sept 1865 död d. 27 Juni 1946.»¹¹⁴ Enligt stämplrar tillverkad 1895 av K Anderson, verksam i Stockholm från 1889. Höjd 18,5 cm. — 5. Silverbägare med dekor runt fot och mynning. Samma inskrift som föregående. Enligt stämplrar tillverkad 1904 av K Anderson, Stockholm. Höjd 19 cm. — 6–7. Två bägare av silver med graverad ornamentik och samma inskrift som föregående. Enligt stämplrar tillverkade år 1925 av K Anderson, Stockholm. — 8. Silver-

bägare med vapen under friherrlig krona med namnchiffer. »Till minne av greve Gustav Fredrik von Rosen, hans maka Elsa född Silferschiöld / och deras barn Gunilla och Gustaf Fredriks jordfästning den 10.1 1956.» Enligt stämplrar tillverkad år 1944 av C G Hallberg, Stockholm. Höjd 23 cm.

Ett oblatjärn, numera försvunnet, omnämns senast i inv 1885. Ett exemplar av Karl XII:s bibel i mörkbrunt originalskinnband med kungens förgyllda namnchiffer på pärmarna inköptes år 1713 (räk). Ett exemplar av Gustaf den femtes bibel i praktband skänktes år 1918 av Hans von Horn⁶⁶ (st prot).

På kyrkans vind förvaras ett stycke av en skamstock. Enligt st prot från 1753 åtog sig Per Erlandsson och Eric Olofsson att förfärdiga stocken till kyrkan och föra den till kyrkogården. Bredd 210 cm, höjd 19 cm. På vinden förvaras även två liggande kvinnliga figurer av förgyllt och försilvrat trä, föreställande Tron. De torde vara från 1700-talet. Tidigare hade de sin plats på kistor i Bååtska gravkoret. Stödplattornas längd 100 respektive 110 cm.

I Statens historiska museum förvaras ett litet medeltida med handtag försett lerkrus med ljusgul glasyr (höjd 4,5 cm) samt bottendelen av ett stenskrus, vars fot utsirats genom tätt intill varandra gjorda intryck (inv nr 10 473). Dessa påträffades år 1897 ungefär fyra fot under golvet invid väggen norr om altaret.

Möbler

I sakristian finns följande möbler: Tre stolar av björk (el lönn), vackert skulpterade, målade i brunt, silver och guld och klädda med skinn (fig 124). Från förra delen av 1700-talet. Ytterligare två sådana stolar förvaras i tornets sidorum. Ursprungligen fanns sex likadana stolar och beslut om inköp av dessa fattades 1775 (st prot). Höjd 120 cm. En taburett från förra delen av 1700-talet. Ett ovallt fällbord med vridna ben och ett annat enkelt bord. En järnbeslagen kista; höjd 55, bredd 89, djup 56 cm.

— I tornets sidorum förvaras, förutom de redan nämnda stolarna, en vitmålad stol i bondrokoko med nygjord träsis. Höjd 96 cm. — I Flemingska gravkoret finns en ekkista med järnbeslag, daterad

1750. Höjd 47, bredd 89 och djup 63 cm. — I Bååtska gravkoret en taburett, likadan som den i sakristian. — I vapenhuset en gueridon med fot av gjutjärn och marmorskiva. — En järnbeslagen kista i furu med tre mynsspringor i locket förvaras i kyrkans bod. Höjd 56, bredd 97 och djup 54 cm.

Porträtt och andra målningar

— 1. På den norra väggen i tornrummet hänger en oljemålning på duk, föreställande Kristus i dödsriket och av veneziansk skola från 1500-talets senare del. På en plåt på tavlans ram finns inskriften: »Gåfva till Sorunda kyrka af Grefven och Grefvinnan Reinhold v. Rosen¹¹⁴ — Fituna 1902. — Taflan förut tillhört Mrs Bloomfield Moore's samling i London.» Höjd ca 210, bredd 141 cm. I tornets sidorum på den västra väggen hänger två porträtt i olja på trä. — 2. Till vänster med inskrift på ramen »D. LÜTHERV'S». Den enkla svarta träramen är samtidigt med bilden. Höjd 96, bredd 82 cm (med ram). — 3. Till höger med inskrift på ramen »PHILLIPUS MELANTHON» (fig 125). Ramen är densamma som föregående och målningarna är tydligt utförda av samma hand. Båda porträtten, som troligen är utförda under 1600-talets senare hälft, är fantasibilder med få porträttlika drag; i synnerhet gäller detta om Melanchthon. Dräkt, hållning och inte minst handställningen på Lutherporträttet överensstämmer med Lukas Cranach d y:s välbekanta porträtt. — 4. Herodes gästabad (fig 126). Oljemålning på duk. Sannolikt nederländskt arbete, dock med påverkan av italienskt måleri. Från början av 1600-talet. På en vidfäst anteckning står: »Denna tafla är af målaren J Söderberg till det mästa ommålad samt ramen förgylld. Sorunda å Hesslingstorp 1880.» Skänkt av major Klingstedt på Söder Rangsta 1794. Höjd 104, bredd 139 cm. Förvaras i sakristian. — 5. På sakristians södra vägg över altaret hänger en oljemålning på duk, Kristus på korset, från 1700-talet. Skänkt 1825 av »Snörmakaren Schmidts Dotter ifrån Stockholm» (inv 1830). Höjd 75, bredd 57 cm utan ram. — 6. I sakristian hänger på den västra väggen, över dörren till Flemingska gravkoret en skiss framställande Kristi himmelfärd. Skänkt 1959 av dir Robert Nilsson och hans framlidna maka Maria f Boman,

Fig 124. Stol av björk från 1700-talets första hälft. Foto 1971.

Birch chair, first half of 18th century.

Skälinge gård Sorunda. Enligt uppgift av donatorn oljemålning av Erik Jerken¹¹⁵ — skiss till altartavlan i Högalid k:a, Stockholm. — 7. En penn-teckning i sakristian är utförd av Reinhold von Rosen⁸³ 1960. Den föreställer S Martin-bilden i altarskåpet. Gåva 1964 av konstnärens hustru Mai von Rosen.

Järngaller

I kyrkans västra del, mellan långhuset och tornet, är sedan restaureringen 1963–64 två galler i vackert järnsmide från 1600-talet placerade (fig 127, 128). Smidet är inkomponerat i rektangulära fält och består av mjukt böjda spiraler med inkomponerade masker och fabeldjur. Figurerna framställs både i profil och en face. Gallret, som ursprungligen bestått av tre delar — grind plus två sidostycken — har tidigare avstängt det Flemingska gravkoret från kyrkan. Det borttogs därifrån år 1842.¹¹⁶ I kyrkans bod förvaras den tredje delen av gallret, grinden med lås (fig 129). Under en tid fram till 1930 var de två sidostyckena placerade i kyrkogårdsmurens södra öppning. De är försedda med nya rammar.

I Sköldinge kyrka i Södermanland finns framför

Fig 125. Philipp Melanchthon. Oljemålning från 1600-talets senare hälft. Foto 1971.

Philipp Melanchthon. Oilpainting dating from the second half of the 17th century.

den sk Hålbönäsgraven ett galler som tidigare varit placerat framför det Bååtska gravkoret i Sorunda kyrka. Detta är mycket likt det i Sorunda ännu befintliga och har dessutom bevarat överstycke. Gallret borttogs från Bååtska gravkoret år 1748 i samband med att detta donerades till kyrkan och inreddes med bänkar. Enligt inv 1830 har gallret därvid blivit »till någon Spensisk egendom bortfört». Redan år 1751 omnämns gallret i inventarium över Hålbönäsgraven.¹¹⁷

Ytterligare delar till galler som mycket liknar de redan nämnda är placerade som räcken till huvudbyggnadens yttertrappa på Abbotsnäs egendom i Floda socken i Södermanland.¹¹⁸

Klockor

I klockstapelns finns två klockor. Den större, som är omgjuten, hade enligt inv 1830 följande inskrift runt halsen: »anno.dñi.MDXV.facta.est. campana.ista.in.honore.sancti.Laurentii.et beatissime .marie .virginis .et .oīm .sanctorū .per .me .bus .jacobi.» (=I Herrens år 1515 göts denna klocka till S Laurentii och den saligaste jungfru Marie och alla helgons ära av mig Busse Jakobsson.)¹¹⁹ Denna inskrift återgavs vid omgjutningen 1855. Ovanför

Fig 126. Herodes gästbud. Oljemålning på duk. 1600-talets början. Troligen nederländskt arbete. »Ommålad» av J Söderberg 1880. Foto 1971.

Herod's Feast. Oilpainting on canvas, beginning of 17th century. Probably Netherland work. "Re-painted" by J Söderberg, 1880.

inskriften finns lyror och nedanför den en blomstergirland med svävande putti. Runt slagringen en bladranka. Den nya storklockan bär på ena sidan i kartusch följande inskription i versaler: HÖR! GUD ÄNNU SIN NÅD DIG BJUDER, / SE TEMPLETS PORTAR ÖPPNA SIG. / KANSKE HÄRNÅST, DÅ KLOCKAN LJUDER, / UPPLÅTES GRAVENS PORT FÖR DIG. / SV. PS. 323 V. 1. På den andra sidan står i kartusch med versaler utan skiljetecken: ÅR 1855 BLEF DENNA KLOCKA PÅ SORUNDA FÖRSAMLINGS BEKOSTNAD OMGJUTEN I STOCKHOLM, AF JOHAN A BECKMAN.¹²⁰ Det berättas i en sägen att klockan spräcktes vid ryssarnas härjningståg i socknen år 1719. De skall ha låtit oxar släpa klockan för att föra den till Fällnäsviden till de ryska krigsskeppen. Ett stycke från målet anföll svenskarna och ryssarna måste lämna klockan. Klockan sprack men räddades åt bygden.¹²¹ Höjd 95 cm, diameter 130 cm.

Den mindre klockan (fig 130) har runt halsen med versaler följande inskription: GLORIA IN EXELSIS DEO ET IN TERRA PAX HOMINIBUS BONA VOLUNTAS (= Ära vare Gud i höjden, och frid på jorden, bland människor till vilka han har behag). På sidan med versaler: H. PER. AERLANSON BÅÅT F. HELENA. CLASDOTTER FLEMINGH, så framställs de Bååtska och Flemingska vapnen och därefter »ANO 1654».

Fig 127. Galler av järnsmede från 1600-talet. Avskilde tidigare det Flemingska gravkoret från långhuset. Nu mellan långhus och torn. Foto 1971.

Wrought-iron grille, 17th century, formerly between the Fleming burial chapel and the nave. Now between the nave and the tower.

Fig 128. Detalj av fig 127. Foto 1971.

Detail from fig 127.

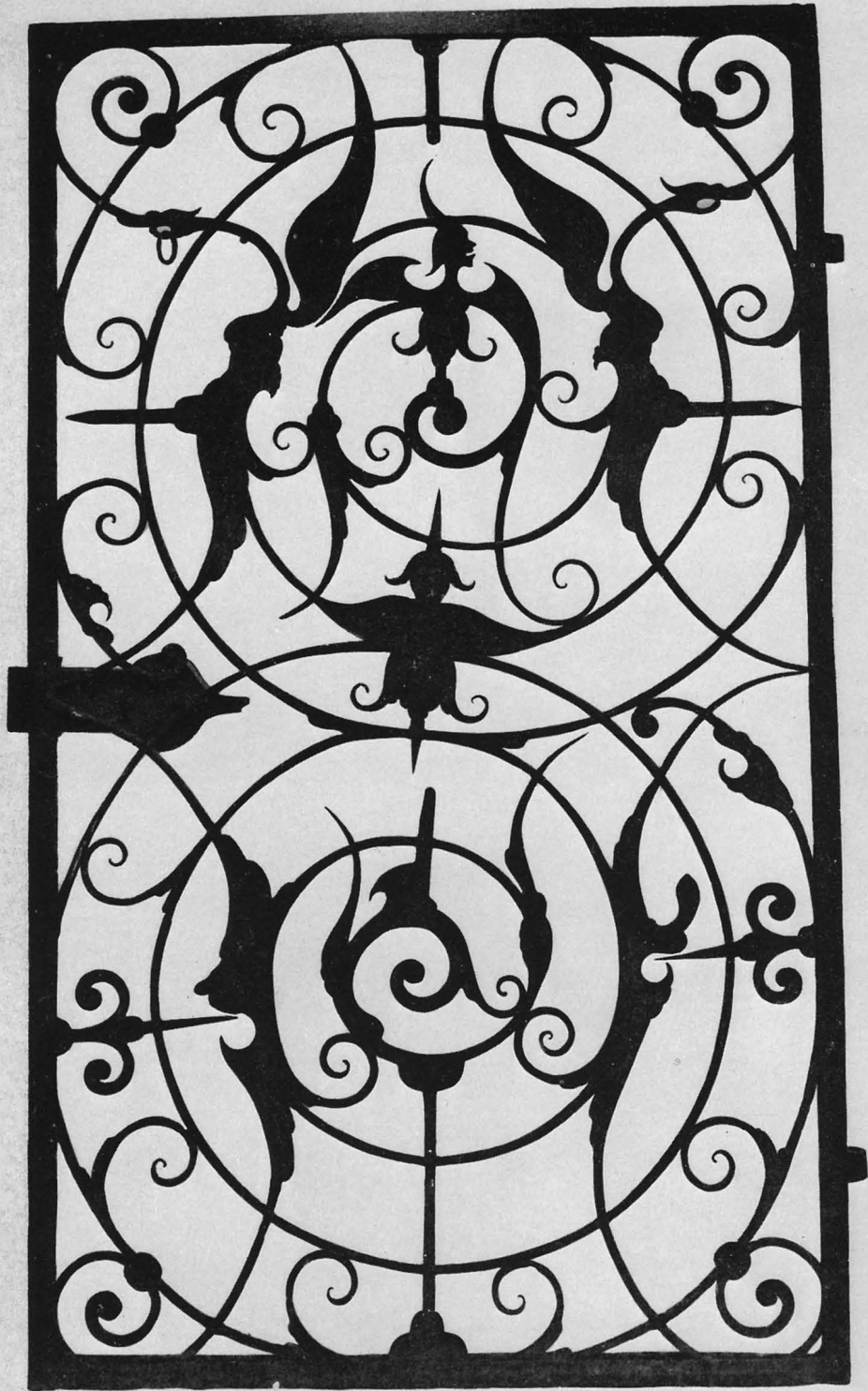

Fig 130. Kyrkans lillklocka gjuten i Stockholm 1654 av Gerdt Meyer. Foto 1971.

Church bell, cast in 1654 by Gerdt Meyer, Stockholm.

Fig 129. T v. Grinden till det galler som tidigare avskilde Flemingska gravkoret från långhuset, 1600-talet. Foto Nordiska Museet.

Left. Gate to the grille formerly between the Fleming burial chapel and the nave, 17th century.

En ram finns runt denna inskrift. I slagringen står med versaler: LAUDATE DOMINUM IN CYMBALIS IN CYMBALIS BENE SONANTIBUS: PSALMO: C L: (= Loven Herren med ljudande cymbaler, loven honom med klingande cymbaler: Psalm: 150: /Psal-

ta ren/). HOLMIAE SVECORUM ME FUNDEBAT GERDT MEYER ANNO 1654.¹²² Överst kring halsen finns en ranka med frukter och fåglar, och under inskriptionen en ornamental bladranka. Höjd ca 55 cm, diameter ca 80 cm.

Noter

1. Svenska riks-archivets pergamentsbref ... förtecknade med angifvande af innehållet, I (1351–82), Sthlm 1866, nr 1677.
2. Gravhögen och närmast kringliggande område skänktes år 1935 till kyrkan av syskonen Carl August och Inga Lima Persson.
3. Se källförteckningen.
4. Ristomta är en gård i socknen (lydande under Fällnäs). Den var tidigare säteri.
5. *Erik Fleming af Lais* (1616–79), herre till bl a Fituna. President i bergskollegium 1652, friherre 1654, riksråd 1655. G m (i andra giftet) *Christina Cruus af Edeby* (d 1701), dotter till landshövdingen Jesper Cruus af Edeby.
6. *Seved Bådt* (1615–69), herre till Fällnäs. Friherre 1650, riksskattmästare och medlem av Karl XI:s förmyndarregering 1668. G m *Magdalena Stenbock* (d 1686). Dotter till friherren och riksrådet Gustaf Stenbock.
7. Sägngen anförs bl a av *Westerin*, s 67. I Rannsakingarna (de båda odaterade berättelserna) nämns de tre bröderna, men inte att de skulle ha byggt stigluckorna.
8. *Erland Dryselius* (1641–1708), kyrkoherde i Sorunda 1672–87. Hovpredikant hos änkedrottning Hedvig Eleonora, riksdagsman 1682. Kyrkoherde i Jönköping 1687, kontraktsprost i Tveta kontrakt samma år.
9. *Carl Henrik Anckarsvärd* (1782–1865) militär och politiker. Friherre 1805, överste 1810, greve 1838. Hans hustru *Charlotta Bonde* innehade sedan 1804 Fällnäs som fideikommiss.
10. *Carl Göran Bonde* (1757–1840), friherre, ämbetsman och politiker. Bl a ledare för Riddarhusdirektionen och Generaltulldirektionen. Sändes 1801 av Gustaf IV Adolf till Fredrik Wilhelm III av Preussen för att söka skapa sympati för en svensk erövring av Norge. Drog sig tillbaka från politiken omkr 1810 och slog sig ned på Nynäs gård.
11. *I Schnell*, Sorunda socken, s 40.
12. *Gustaf Westbäck* (1725–1800), prästvigd 1751, e o hovpredikant 1757, ordinarie d:o 1767, kyrkoherde i Sorunda 1768, prost 1773.
13. Fönstren i Bååtska gravkoret är inkomponerade åtminstone i den restaurerade och mycket sannolikt också i den ursprungliga målningen. Ingen av de kringliggande inskriptionerna har stympats.
14. Hållrummet i muren finns medtaget på *A W Lundbergs* uppmätning från 1861 i ATA. Återges i *Hildebrand*, Sveriges medeltid 3, fig 93 och omnämns av *Westerin*, s 18.
15. En rest av en äldre takstol än den nuvarande finner man troligen i hanbjälken närmast västra muren. Den är en grov, bilad bjälke med två, nu ändamålslösa sneda urtagningar ca 2 m åt ömse håll från mitten. Det är knappast troligt att den ligger i ursprungligt läge eftersom röstet är starkt brandskadat.
16. Rapport den 24/9 1958 i ATA.
17. *G Boëthius*, De tegelornrade gråstenskyrkorna i norra Svealand, s 56–63.
18. *Å Nisbeth*, Rasbo kyrka (Upplands kyrkor 53). Uppsala 1953.
19. Möjligan har muren rivits ned till den avsats som syns ca 3,5 m över golvet på den mot långhuset vända sidan. Härvid kan en fönsteromfattning, hämtad från den rivna muren ha använts som infattning till labyrintristningen. Trojeborgar är den traditionella, folkliga benämningen på i sten lagda labyrinter, kända från många håll i Norden. Ristade el målade trojeborgar förekommer i ett flertal gotlandskyrkor, se tex Lye kyrka i Sv K G bd V, s 55.
20. Den äldsta gravstenen i Flemingska gravkoret tillhör Erland Johansson (Båådt), d 1615.
21. Rapport den 24/9 1958 i ATA.
22. *G Lindahl*, Grav och rum, s 97.
23. *G Boëthius*, De tegelornrade gråstenskyrkorna i norra Svealand, s 42–43. *I Wilcke-Lindqvist* En kyrkoreparation på 1400-talet, dokumentariskt belyst. i: Fornvännen 1932.
24. *I Schnell*, Sorunda kyrka (Sörmländska kyrkor 32). Nyköping 1971.
25. *I Wilcke-Lindqvist*, Sorunda kyrka (Sörmländska kyrkor 32). Eskilstuna 1944. Planen på s 3, utvisande de olika byggnadsperioderna förekommer med smärre ändringar i alla de senare upplagorna av beskrivningen.
26. Rapport den 24/9 1958 i ATA.
27. Rapport 1/10 1971 i ATA.
28. *Johannes Netzelius* (omkr 1630–1676). Prästvigd 1659, lektor i Strängnäs 1660, kyrkoherde i Sorunda 1672, riksdagsman samma år.
29. Etymologien är felaktig; gården nämns 1291 som *faldanes* (DS 1049) och 1409 *Foldenes* (SD 1097). Egendomligt nog sammanställer en långt senare källskrift (troligtvis oberoende av *Netzelius*) folkungarna med kyrkan. I den berättelse *C H Anckarsvärd* år 1852 genom pastorsämbetet i Sorunda tillställde Vitterhetsakademien rörande de fynd, som vid reparationen år 1842 gjorts under altaret, skriver han nämligen: »Hvad det ifrågavarande krucifixet åter vidkommer, så påträffades det under Altaret, då det refs ... hvarunder tillika befants lämningarne efter 3^{ne} menniskolik, hvilka synes varit af högre stånd, då

- Fragmenter utaf sidentyg äfven påträffades; men kistor och allt annat så förmultnadt, att derifrån icke kunde hämtas någon slutsats i afseende å tidpunkten, då dessa personer derstädes blifvit nedlagde; men till följte utaf gamla Handlingar vid Fällnäs anses troligt att dessa varit Johan Philipsson, Johan Carlsson, Anund Thureson eller Torkel Knutsson Folkunge, hvilka emellan 1251 och 1277 varit ägare till Fällnäs och anses blifvit ihjelslagne under då pågående fejder».
- Beträffande krucifixet framgår av skrivelserna, att Ancarsvärd samtidigt återlämnade det till kyrkan. Enligt *Westerin* förvaras det ännu i sakristian. Vid tiden för de första undersökningarna för föreliggande beskrivning (1916) fanns ännu ett enkelt barockkrucifix av den typ som brukar vara fäst på kistor. Detta överensstämde helt med en beskrivning på det av Ancarsvärd återlämnade krucifixet, ingående i ett brev från pastor *E Malmberg*, dat 1852 (ATA). Det är oklart om krucifixet verkligen var detsamma som tio år tidigare påträffats under altaret eller om någon förväxling skett.
30. Med tanke på kyrkans värdefulla madonnaskåp är det sannolikt att kyrkan haft ett värfukor. På *A W Lundbergs* ritning (se not 14) har det Flemingska gravkoret denna benämning — på vilken grund framgår inte. En lämpligare plats för madonnaskåpet — som är avsett att stå i ett hörn — förefaller tornets sidorum vara.
 31. Se bl a *K H Clasen*, Die Mittelalterliche Kunst im Gebiete des Deutschordensstaates Preussen I: Die Burgbauten. Königsberg i Pr. 1927.
 32. RA Kungl kansliets ingående diariet, mars 1574, februari 1575. *G Lindahl*, Grav och rum, s 94 ff.
 33. Samme *Mårten Hack* var på 1690-talet i arbete på det Dahlbergska gravkoret i Turinge kyrka, Sö. Se *H Alm*, Turingeboken I, s 168.
 34. *Jonas Loeth*, (1650–1709) prästvigd 1682, kyrkoherde i Sorunda 1689–93. Blev efter vistelsen i Sorunda kyrkoherde i Nyköpings östra församling.
 35. Beskrifning om Södermanland (UUB). Se källförteckningen.
 36. *Carl Gustaf Spens* (1682–1751), hovmarskalk och överhovjägmästare. G m *Beata Jacquetta Ribbing* (1692–1760).
 37. Ritning i RA (ÖIÄ:s ritningsarkiv, kyrkor, S 188). *Fredrik Blom* (1781–1853), arkitekt. Prof vid Konstakademien från 1817, tillf chef för Överintendentsämbetet 1836–44. Karl Johantidens dominerande arkitekt i Sverige.
 38. *Carl Georg Brunius* (1792–1869), konsthistoriker och arkitekt, prof i grekiska i Lund 1824–58. Brunius har utgivit ett flertal konsttopografiska verk och restaurerat kyrkor i medeltidsstil, bl a Lunds och Växjö domkyrkor.
 39. *Gustaf Pettersson* (1855–1933), arkitekt i Överintendentsämbetet från 1882. Ägnade sig särskilt åt kyrkorestaureringar och har bl a restaurerat Visby domkyrka och Vadstena klosterkyrka.
 40. Om restaureringen se *A Roland*, Sorunda kyrka, s 167 ff.
 41. *C G Brunius* samlingar 20.
 42. *G Upmark*, Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn, s 269.
 43. *ibid*, s 273. Se även *G Lindahl*, Grav och rum, s 94 f.
 44. SvK Up I, s 26.
 45. *G Upmark*, a a, s 270.
 46. Enl *Elgenstierna* skulle man här väntat Sparrevapnet (Johan Perssons farmor var nämligen enl denna källa en Sparre, hans farmors mor däremot en Banér). Banérvapnet förekommer dock även på makarnas gravsten på motsvarande plats.
 47. Motsvarande vapen på gravstenen är det Oxenstiernska (alltså en oxpanna i st f det Hårdska oxhuvudet), vilket enl *Anrep* är riktigt. Målningen är utan tvivel felrestaurerad (kalkeringen i ATA visar ett tvärt avskuret oxhuvud).
 48. Possevapnet (skansmuren) finns ej på gravstenen, som i dess ställe har Silversparrevapnet.
 49. *Johan Pedersson (Bååt)*, d 1574. Herre till Fituna. Riksråd 1547, erhöi Sorunda socken i förläning 1559. G m *Kristina (Tott)* i hennes andra gifte. Dotter till riksrådet Åke Göransson (Tott.)
 50. Detta har framkommit vid diskussion med antikvarie *Rune Norberg*, som varmt tackas för värdefulla uppgifter.
 51. *R Norberg*, a a, s 24 f.
 52. *Carl Eckhard Bergendorff* (1855–1911). Dekorationsmålare.
 53. *C G Brunius* samlingar 20.
 54. *A Lindblom*, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden, s 15, not 2, se även *J Roosval*, Bertil Målare aus Lübeck ... s 105 och *I Wilcke-Lindqvist*, Sorunda kyrka, s 10.
 55. *R Norberg* har i Fornvännen 1961 (s 289 ff) visat att »Bertil Målare i Stockholm» i själva verket måste ha varit en lübeckmästare med många medarbetare, verksam ca 1465–1500 och av flera skäl identisk med Martin Radeleff. Enligt muntligt meddelande av R Norberg har detta bekräftats sedan Max Hasse visat att en relief med den heliga släkten från Marienkirche levererats av just Radeleff (*M Hasse*, Lübeck Sankt Annen-Museum, Die Sakralen Werke, Lübeck 1970, s 119, avb 42). Nämnda lübeckskulptur måste vara utförd av samme man som snidat de yngsta partierna i Sorundaskåpet (corpusbilderna, Maria Magdalena m fl av de internationella helgonen), medan de äldre delarna (de nordiska helgonen) överensstämmer med många av dem som tillskrivits Bertil Målares verkstad. Altarskåpet i Sorunda har alltså en nyckelställning när det gäller att fastställa Radeleffs och hans medarbetares verk. — *Rune Norberg* tackas varmt för mycket värdefulla upplysningar om altarskåpet.
 56. *A Lindblom*, a a, s 28 f, *S Karling*, Medeltida träskulptur i Estland, s 144 ff, *C af Ugglas*, Strängnäs stifts medeltida träskulptur, s 64 ff.
 57. Rapport den 19/1 1933 i ATA.

58. SvK Up VI, s 186.
59. Rapport den 10/10 1953 i ATA.
60. Se källförteckningen.
61. *Nils Bååt* (1617–1659). Gick 1638 i krigstjänst, bl a i portugisisk. Friherre 1650, generalmajor 1657. Guvernör i Riga 1659, där han dog samma år. Begraven i Ridderholmskyrkan, flyttad till Sorunda. *Helena Fleming* gift med Nils Bååt i andra giftet. Dotter till landshövding Henrik Fleming och hans första hustru Ebba (Bååt). Begraven i Ösmo.
62. Predikstolen reparerades helt vid restaureringen 1898–1901 (st prot).
63. *H Rabén*, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock, s 166 f.
64. *Markus Hebel* (d 1664). Tysk skulptör från Holstein, verksam i Sverige från o 1640. *Clas Hebel* var jämte Christoffer Weiditz 1665 och 1666 verksam på Venn-garns slott för Magnus Gabriel de la Gardies räkning.
65. *G Westerin*, Anteckningar om Sorunda kyrka i Södertörn, s 25.
66. *Hans Henning von Horn* (1871–1924). Fideikommissarie till Fällnäs, landstingsman i Stockholms län. Ogift.
67. *Peder Erlandsson (Bååt) d y* (1589–1654). Herre till Fituna, ståthållare över Åbo, Tavastehus, Borgå och Raseborgs län 1623. Blev 1634 landshövding i Södermanland. G m *Elin (Helena) Fleming* (1578–1654). Dotter till ståthållaren Claes Fleming.
68. *H Rabén*, a a, s 166 f. Se även not 64.
69. *Nils Hummerhjelm* (1696–1766). Ryttmästare vid Östgöta kavalleriregemente 1746, avsked 1749. G m *Maria Gripenwaldt* (1718–1795). Dotter till överstelöjtnanten Erik Gripenwaldt.
70. *Olof Hedlund* (d 1749). Gesäll hos J N Cahman, vars verksamhet han fortsatte. Priviligierad 1742. Verkstad i Stockholm.
71. *Maria Christina Fleming* (1658–1743). Ogift. Dotter till Erik Fleming (not 5).
72. *Olof Gerdman* (1691–1765). Bildsnidare. Lärjunge till Burchhardt Precht. Har utfört altartavlor och predikstolar för olika mellansvenska kyrkor.
73. *E Erixi*, Inventarium över bevarade äldre kyrkoglar i Sverige, s 156.
74. *Carl Henning von Horn* (1876–1944). Ryttmästare. G 1 m *Märtha Dorothea Stjärnswärd*, f 1876, d 1946. — G 2 m *Isabelle D'Orchimont*, f 1895.
75. *C R Carlström*, galvanoplastisk fabrikör i Stockholm från 1864.
76. Kalken har årsbokstav, Stockholmsstämpel och en mycket otydlig mästarstämpel.
77. *Knut Filip Bonde* (1815–1871). Herre till Fällnäs; överstekammarjunkare.
78. Denna kanna tillverkades av tre av kyrkans silverkårl till en stor kanna med stark förgyllning. Guldsmeden *Anders Flodberg* fick i betalning en halvförgylld silverkanna och resten kontant (st prot).
79. *Fredrik Magnus Fleming* (1719–1786). Kapten med majors avsked. Ogift.
80. Antagligen efter Alexander Hummerhjelm's andra hustru *Catharina Maria Hägerflycht*, död 1736.
81. *Carl Gabriel Bååt* (1650–1698). Friherre till Fällnäs. G m *Christina Bielke* (d 1711). Dotter till riksrådet Sten Bielke.
82. *Anna Christina Bååt* (döpt 1645, död 1733). Dotter till Seved Bååt.
83. *Reinhold von Rosen* (1894–1961). Greve, konstnär. Ägnade sig främst åt etsning, ofta kombinerad med torrnål.
84. Den 20/12 1874 bestämdes om flyttning av antependiet till Strängnäs (st prot).
85. *C af Ugglas*, a a, s 163.
86. *A Branting*, Vävnader och broderier, s 94 f. — *Branting-Lindblom*, Medeltida vävnader och broderier i Sverige under den senare medeltiden II, s 45 f. — *Från drottning Blanka till drottning Astrid*, kat nr 25. I identifieringen av framställningen av S Erik har utförts av antikvarie *R Norberg*.
87. *Brate-Wessén*, Södermanlands runinskrifter, nr 215. Till ant *Helmer Gustavson* framföres ett varmt tack för värdefull hjälp.
88. *Brate-Wessén*, a a, nr 286.
89. *Carl Knutsson Bonde* (1853–85). Tillträdde efter faderns död fideikommisset Fällnäs samt ärvde 1865 Fituna och Åby efter sin faders faster grevinnan Anckarsvärd, född Bonde. Dog ogift i Frankrike.
90. *Björn Pedersson (Bååt)*, d 1570. Herre till Fällnäs. Erhöll bl a Sorunda socken i förläning 1538. Riksråd 1547–60. I första giftet g m *Brita Nilsdotter* (d 1549). Dotter till riksrådet Nils Bosson (Grip).
91. *Erland Pedersson (Bååt)*, d 1558. Präst — den siste katolske och den förste lutherske i Sorunda. Avstod 1553 på grund av gifte sin arvsrätt till bröderna. Han skänkte till »prästabordet» ett hemman, Ullevid, bestående av 1 öresland frälsejord. (*Herdaminne 1*).
92. *Johan Netzelius* (o 1630–1676). Studerade i Uppsala och Åbo. Lektor i Strängnäs, kyrkoherde i Sorunda 1672. (*Herdaminne 3*).
93. *Peder Erlandsson (Bååt) d ä*, d 1540. Herre till Fituna, riksråd 1523–29, lagman på Öland 1523. G m *Märta Björnsdotter*, dotter till Björn Jönisson (Pukehorn av Ulvsunda).
94. Om kyrkans vasatidsgravstenar se *E Liljegren*, Vasatidsporträtt i sten, s 13 ff.
95. *Christina (Krumme)*, begraven 1562. G m *Björn Pedersson (Bååt)* i hans andra gifte. Dotter till riddaren, riksrådet och ståthållaren på Stockholms slott Nils Nilsson (Krumme). Christina Krummes gravsten har av *S Karling* tillskrivits Anders Larsson Målare (f o 1510, d 1585 el 1586). Se *S Karling*, Anders Larsson Målare, s 63.
- 95a. *Gustaf Björnsson (Bååt)*, d 1594. Herre till Fällnäs. Riksråd 1590, landshövding på Åland 1592. G m *Görvel Joensdotter (Gyllenhorn)*, d 1619. Dotter till riksrådet Joen Olsson och Karin Bese.

96. *Bo Gustafsson (Bååt)*, d 1629. Herre till Fällnäs. Ståthållare i Kalmar samt på Stockholms slott och Svartsjö hus; assessor i Svea hovrätt 1616. G m *Anna Ribbing* (1587–1622). Dotter till riksrådet och riksskattmästaren Seved Svensson Ribbing. Kammarjungfru hos drottning Kristina.
97. *Erland Johansson (Bååt)*, d 1615. Herre till Fituna. Häradshövding i Sollentuna härad. G m *Margareta Beurrae* (d 1627). Dotter till riksrådet Dionysius Beurraeus adlad Beurraeus.
98. *Jöns Alexander Bonde* (1721–1799). Herre till Fituna. Kapten 1748, avsked 1759. G m *Ulrika Eleonora Rosenhane* (1719–1762). Dotter till generalmajor Göran Gustaf Rosenhane.
99. *Laurentius Stierner* (1701–1767). Ursprungligen bonde, studerade i Örebro och Uppsala. Prästvigd 1730, kontraktsprost 1742. G m *Anna Katarina Åkerstein* (1715–1757). Dotter till proviantmästaren Nils Åkerstein.
100. *Peder Grip* (1507–33). Son till lagmannen Nils Bosson. Herre till Fällnäs. Gustav Vasa nämner honom 1533 bland sina »tro män o råd». G m *Görvel Fadersdotter Sparre* (o 1509–1605). Dotter till väpnaren Fader Nilsson Sparre och Botild Knutsdotter Tre Rosor. Storgodsägare. Efter Peder Grips död två gånger omgift med danska riksråd. Död på Börringe kloster i Skåne.
101. Den ena raden Peder Grips anor, den andra Görvel Sparres.
102. Se härom *Samlinger til det norske folks sprog og historie* 3, s 600.
103. *Maria Eleonora Soop* (1621–1651). G m *Erik Fleming* i hans första gifte. Dotter till kammarherre Bengt Åkesson Soop.
104. *Johannes Schefferus* (1621–1679). Språkforskare och lärdomshistoriker. Född i Strassburg. Kallades 1647 till skytteansk professor i Uppsala. Översättningen har hämtats ur *G Westerin*, Anteckningar om Sorunda kyrka i Södertörn.
105. *B Waldén*, Nicolaes Millich och hans krets, s 121 f.
106. *Erik Natt och Dag* (1655–1693). Herre till Fituna. Ryttmästare 1693.
107. *Henrik Fleming* (1584–1650). Amiral över Göteborgskadern 1625, guvernör i Estland 1633, lantmarskalk 1643 och 1644. G m *Ebba Erlandsdotter (Bååt)*, d 1630. Dotter till Erland Johansson (Bååt).
108. *Gustaf Persson Natt och Dag* (1627–1688). Kammarråd 1660. G m *Christina Ulfsparre* (d 1684). Dotter till ståthållare Erik Göransson Ulfsparre.
109. Rapport av *R Norberg*, se källförteckningen.
110. *Axel Eriksson Fleming* (1655–1714). Son till Erik Fleming. Herre till Edeby och Riksten. Vicepresident i reduktionskommissionen 1710. G m *Elsa Elisabeth Banér* (1664–1692). Dotter till riksrådet friherre Svante Banér och friherrinnan Margareta Sparre.
111. *Margareta Eleonora Fleming* (1687–1691). Dotter till Axel Eriksson Fleming.
112. *Ulrika Wrangel* (1756–1778). Dotter till Fredrik Otto Wrangel.
113. *Vendela Christina Fleming* (1727–1776). Dotter till Erik Axelsson Fleming.
114. *Reinhold von Rosen* (Reinhold Gustaf Edvard Bloomfield Moore von Rosen) (1865–1946). Ägde Fituna sedan 1900. Greve, godsägare, etnograf och forskningsresande i Sydamerika och Afrika.
115. *Erik Jerken* (1898–1947). Målare, tecknare och grafiker. Har utfört målningar i olja och akvarell, huvudsakligen med motiv från Stockholm. Han har även utfört dekorativa arbeten i bl a Stockholms stadshus och konsert-hus.
116. *C A Anckarsvärds* brev till pastorsämbetet, ATA.
117. *B Hellner*, Järnsmidet i vasatidens dekorativa konst, s 122.
118. ibid, s 120.
119. *Busse Jakobsson*, klockgjutare, verksam 1505–1519. Bodde i Stockholm från 1511. Han kom med nya impulser i svenskt klockgjuteri, bl a konstnärlig dekor, varvid han även utnyttjade bokstäver dekorativt. *M Åmark*, Mäster Busse Jakobsson och hans klockor. Domkyrkosysslomannen *L M Holmbäck* tackas varmt för värdefulla uppgifter.
120. *Johan Alex Beckman*, verksam i Stockholm 1840–73, mästare 1839.
121. *V Pettersson*, Sägner och minnen från Södertörnsbygden, s 180 f.
122. *Gerdt Meyer*, verksam i Stockholm 1643–56, mästare 1636, Kungl styckgjutare, d 1664.

Bilaga I. Släktsambandet mellan de i kyrkobeskrivningen nämnda medlemmarna av ätterna Bååt och Fleming

Peder Erlandsson (Bååt)
d ä, d 1540, riksråd, lagman, ägde Fituna; g m Märta Björnsdtr (Pukehorn av Ulvsunda)

Björn Pedersson (B), d 1570, riksråd; g 1 1536 m Brita Nilsdtr (Grip), d 1549, ärvde Fällnäs efter brodern 1533; g 2 m Kristina Nilsdtr (Krumme), d 1562

Erland Pedersson (B), d 1558, kh i Sorunda; g 1545 m Marita

Johan Pedersson (B), d 1574, riksråd, ägde Fituna; g m Kristina Åkesdtr (Tott)

Gustaf Björnsson (B) d 1594, riksråd, ägde Fällnäs; g m Görvel Joensdtr (Gyllenhorn), d 1619

Peder Johansson (B), d 1588, ägde Fituna; g m Malin Fransdtr

Åke Johansson (B), d 1588 furstl råd, häradsh; g m Kristina Turesdtr (Trolle) d 1609

Erland Johansson (B), d 1615, häradsh, ägde Fituna; g m Margaretha Burræa, d 1627

Bo Gustafsson (B), d 1629 ståthållare, assessor i Svea hovrätt, ägde Fällnäs; g m Anna Ribbing, d 1622

Ebba Erlandsdtr (B) d 1630; g 1608 m **Henrik Fleming** (i hans 1:a gifte), d 1650, landsh, krigsråd

Peder Erlandsson (B), d y d 1654, landsh, ägde Fituna; g 1612 m Elin (Helena) Claesdtr Fleming, f 1581, d 1654

Seved Bååt, f 1615, d 1669 frih, riksskattmäst, ägde Fällnäs; g 1642 m frih Magdalena Stenbock, d 1686

Nils Bååt, d 1659, frih, guvernör; g m Helena Fleming, d 1688

Erik Fleming af Lais, f 1616, d 1679, frih, pres i bergskoll, riksråd, ärvde Fituna; g 1 m Maria Eleonora Soop, d 1651; 2 m Christina Cruus af Edeby, d 1701

Helena Fleming, f 1611, d 1688; g 1 m överste Volmar Yxxkull, d 1649; 2 m Nils Bååt, d 1659

Anna Christina B, d 1733 g m riksrådet Gustaf Banér, d 1680

Carl Gabriel B, f 1650, d 1698, frih, landsh; ägde Fällnäs; g m frih Christina Bielke, d 1711

Ebba F af Lais, d 1705, frih; g m vice president Filip Bonde, d 1680

Maria Christina F af Lais d 1743, ogift

Helena Margareta F af Lais, d 1693, frih; g m ryttmäst Erik Gustafsson Natt och Dag, d 1693

Bilaga II. Inskriptionen på gravmonumentet över riksrådet Erik Fleming

MEMORIAE · PERENNI · SACRUM · / QUAM · VIRTUTIBUS · ET · IN
 PATRIAM · MERITIS · CLARISSIMIS · / AD · POSTERITATEM · SI ·
 QUAE · GRATA · EST · FUTURA · SERVABIT · / SAC · REG · MAJ
 REGNIQ · SVEDIAE · SENATOR · / COLLEGIQ · REGII · QUOD ·
 REM · CURAT · METALLICAM · PRAESES · / *illustriss · excellen-*
tissimus ~ · *dominus* · / DN · ERICUS · FLEMING · / LIBER ·
 BARO · IN · LAIS · DN · IN · FITHUNA · EKEBY · RIKSTEEN · /
 STRÖMSNÄS · SWEDIE · ET · PIKALA · &C · / EDITUS · IS · FUIT ·
 IN · EDEBY · SUDERMANNIAE · A · MDCXVI · D · 19 · FEB · /
 PARENTIBUS · DN · HENR · FLEMING · EBBAQ · ERLANDI · FILIA ·
 BÅTH · / AVITA · GENERIS · NOBILITATE · AC · PER · AFFINITATES · /
 SUMMIS · ILLIGATA · FAMILIIS · ILLUSTRISSIMIS · / PUER · INDO-
 LEM · EGREGIAM · LITTERIS · EXCOLUIT · PRIVATIM · / ADULTIOR
 · RARO · SED · PRUDENTI · PATRIAE · NOSCENDAE · TACTUS ·
 DESIDERIO · / FODINAS · METALLORUM · DUCE · D · CAROLO ·
 BONDE · PRAECIPUE · LUSTRAVIT · / ITA · PARATIOR · OBSER-
 VANDIS · ALIBI · AEARUM · COMMODIS · / GERMANIAM · A ·
 MDCXXXIX · INVISIT · PRIMUM · POST · HOLLANDIAM · / UBI ·
 NECESSARIAS · INSTITUTO · DISCIPLINAS · SECTATUS · MATHEMA-
 TICAS · / DRABANTIAM · FLANDRIAM · ANGLIAM · CUM · SCOTHTIA
 · INQUE · HIS · / STANNI · LITHANTHRACUMQUE · RARAS · ADIIT ·
 FODINAS · / GALLIAM · SPECTAVIT · QUOQUE · CUM · DISCIPLI-
 NIS · ARTIBUSQUE · SUIS · / DOMUM · REDUX · NE · OMITTERET ·
 FAMILIAE · PROPAGATAE · DECUS · / AN · MDCXLIII · AUSPICATO ·
 SIBI · IUNXIT · MATRIMONIO · / VIRGINEM · GENEROSISSIMAM ·
 DN · MARIAM — ELIONORAM · SOOP · / EACQUE · AN · MDCLI
 · SUBLATA · E · VIVIS · / AN · MDCLIII · PARITER · GENEROSISS ·
 VIRGINEM · DN · CHRISTINAM · CRUUS · / UTRAMQ · EX · FAMI-
 LIIS · ANTIQUISS · SANGVINEQUE · ORTAM · CLARISSIMO · /
 QUAE · PARENTEM · EUM · FECERE · LIBERORUM · XIV · / PRIOR ·
 FILIORUM · HENRICI · IOHANNIS · ERICI · / FILIARUM · BRIGITTAE ·
 ET · EBBAE · / POSTERIOR · FILIORUM · AXELII · PETRI · CLAUDII ·
 / FILIARUM · HEDUIGIS · ELEONORAE · INGBURGIS · MARIAE ·
 CHRISTINAE · / HELENAE · MARGARETAE · SIGRIDIS · MERTAE · ET ·
 ELSAE · EBBAE · / *hactenus · privata · tetigimus* ·

Publica · majoraque · sunt · quae · sequuntur · / IUVENIS ·
 CUBICULARII · TITULO · IN · MOSCHOVIĀ · EST · SECUT⁹ · / IL ·
 D · PHIL · SCHEDING · CHRISTINAE · R · AD · DUCĒ · MAGNŪ ·
 ORATOREM · / REVERSUS · DOMUM · INPETRAVIT · FACULTATEM ·
 AUSCULTANDI · / QUAE · TRACTANTUR · DE · METALLICIS · NE-
 GOCIA · / PER · COMMENDATIONEM · REG · CANCEL · D · AXELII ·
 OXENSTERNA · / AN · MDCXXXV · AUCTORITATE · MISSUS · PUBLICA
 · IN · LAPPIAM · / PRIMAM · QUAE · AD · ID · TEMPUS · IBI ·
 COGNITA · / FODINAM · ARGENTI · NASA · DICTAM · / IN · PI-
 THENSI · MARCHIA · FECIT · APERIRI · / CONSTITUTO · INDE · A ·
 REGINA · CHRISTINA · COLLEGIO · / QUOD · CURARET · REM ·
 METALLICAM · / AN · MDCXXXVII · INTER · PRIMOS · EIUS ·
 FACTUS · EST · ASSESSOR · / SEXENNIO · POST · DIGNATIONE ·
 AUCTUS · COMMISSARI · / QUICQUID · PER · REGNUM · OMNE ·
 AD · METALLA · PERTINET · / LONGO · ET · PERICULOSO · LABORE ·

LUSTRAVIT · ORDINAVIT · / CUJUS · PRAEMIUM · ACCEPIT ·
 MVNVS · REGII · PRAEFECTI · / PER · CUPRIMONTES · SĀTHER · ET ·
 NĀSGÅRDS · DISTRICTUM · / ITEM · DALIAM · UTRAMQUE · /
 TANDEM · DICTI · D · NEGOCIIS · METALLICIS · COLLEGII · /
 IUNCTA · PRAEFECTURA · AN · MDCLII · CONSTITUTUS · PRAESES
 · / SPLENDIDUM · ORDINIS · EQUESTRIS · MARESCALLI · MUNUS · /
 SIBI · IUXTA · PASSUS · EST · IMPONI · FUNCTVS · EO · / PRIMUM ·
 IN · REGINAE · CHRISTINAE · ABDICATIONE · / POST · CORONA-
 TIONE · NUPTIISQUE · REGIIS · CAROLI · GUSTAVI · / DEMUM · ET ·
 IN · FUNERE · MARIAE · ELEONORAE · REGINAE · / ITA · CONSE-
 CUTUS · EST · A · REGE · CAROLO · GUSTAVO · / UT · AN · MDCLV ·
 IN · ILLUSTRISS · REGNI · SENATORUM · ORDINEM · / ET · COLLE-
 GII · REDUCTIONIS · COMMISSARIUM · ALLEGARETUR · / QVIBUS ·
 CUNCTIS · IN · MUNERIBUS · / UT · ERGA · DEUM · PIETATEM
 ERGA · REGEM · FIDEM · / ERGA · PATRIAM · ET · IN · EA · SINGULOS
 · AMOREM · / SERVATIS · PROCURATISQUE · LEGIBUS · SANCTIO-
 NIB · PRIVILEGIIS · / MAXIME · IN · EORUM · QVI · METALLA ·
 TRACTANT · USUM · / SUMMO · EST · TESTATUS · STUDIO · / ITA ·
 SI · QVID · A · SE · FACTUM · LADAUBILITER · GRATIAE · DIVINAE ·
 / SI · QUID · SECUS · SUAE · ID · EST · HOMINIS · INFIRMITATI · /
 UNICE · ADSCRIBI · SEMPER · VOLUIT · OBIIT · ANNO · ... · DIE ...
 MENSIS ... / QUATENUS · VIR · TANTUS · POTUIT · OBIRE · / NAM ·
 ANIMA · QUIDEM · EIUS · VIVIT · DEO · IN · COELIS · / RERUM ·
 GLORIA · GESTARUM · IN · RECORDATIONE · PROBORUM · /
 CORPUS · QUIESCIT · SUB · HOC · MARMORE · / SOCIANDUM ·
 ANIMAE · / CUM · VOX · IUDICIS · SUPREMI · INTONUERIT · /
Scriptit · upsaliae · IOAN · SCHEFFERUS · argentoratensis · /
Invenit · et · fecit · NICOL · MILLICH · / S · R · M · sculptor ·

Denna minnesvård är helgad åt det stadigvarande minne, vilket Kungl Majt:s och Sveriges Riksråd och President i Bergskollegium, den namnkunnige och förträfflige herren Herr Erik Fleming, baron till Lais, Herre till Fituna, Ekeby, Riksten, Strömsnäs, Svedia och Pikala m fl skall, genom sina dygder och de mest lysande förtjänster av fäderneslandet, bibehålla hos eftervärlden, om någon tacksam eftervärd blir. Han var född på Edeby i Södermanland år 1616 d 19 febr av föräldrarna Herr Henrik Fleming och Ebba Erlandsdotter Bååt, vilken ägde en från förfädren ärvd förnäm härkomst, och medelst släktskaper var förbunden med de mest lysande familjer. Såsom gosse övade han i vetenskaper, under enskild ledning, sina förträffliga naturgåvor. Fattad vid en mera mogen ålder av en sällsynt, men vis åstundan att lära känna sitt fädernesland, besökte han isynnerhet metallgruvorna under Herr Carl Bondes ledning och därigenom mera skicklig vorden att på andra orter iakttaga vad till deras fördel hör, besökte han först Tyskland år 1639, sedermera Holland, varest han vinnlade sig om de för hans avsikt nödiga matematiska kunskaperna, vidare Brabant, Flandern och England tillika med Skottland, i vilka han besökte de förträffliga tenn- och stenkolsgruvorna. Han besökte även

Frankrike med dess vetenskaper och konster. Återkommen hem, på det att han ej måtte försumma att fortplanta sin familjs ära, gifte han sig i början av året 1643 med högvälborna fröken Maria Eleonora Soop, och sedan hon år 1651 borttogs från de levande, gifte han sig år 1653 med högvälborna fröken Christina Cruus. Båda härstammade från de äldsta familjer och den mest lysande börd, gjorde de honom till fader för 14 barn; den förra till sönerna Henrik, Johan, Erik samt dottrarna Brita och Ebba; den senare till sönerna Axel, Peter, Clas samt dottrarna Hedvig Eleonora, Ingeborg, Maria Christina, Helena Margareta, Sigrid Märta och Elsa Ebba. Hittills hava vi vidrört vad som hör hans enskilda liv.

Vad som nu följer är av större vikt och hör till hans allmänna. Såsom yngling följde han till Ryssland såsom kammarherre Herr Phil dr Scheding, drottning Kristinas legat till storfursten. Hemkommen erhöill han tillfälle att bevista förrättningar i bergsrörelsen och blev genom rikskanslern Axel Oxenstiernas rekommendation i statens tjänst skickad till Lappland, varest han lät upptaga den första intill den tiden kända silvergruvan vid Nasa i Piteå lappmark. Då drottning Kristina sedermera lät inrätta Bergskollegium, utnämndes han till en bland de första assessorerna därstädes. Sex år därefter befordrad till bergskommissarii värdighet översåg han och ordnade under ett långt och farligt arbete, vad som hör till bergshanteringen, varför han till belöning erhöill sysslan av kungl föreståndare (hövding, bergshauptman) över Kopparbergs-lagen, Säters och Näsgårds distrikt samt

båda Dalarnas. Då han sedermera i förening med nämnda syssla blivit år 1652 tillsatt till president i bergskollegium, tillät han även att honom pålades det lysande lantmarskalks-ämbetet, vilket han bestridde först vid drottning Kristinas tronavsägelse och sedermera vid konung Karl Gustafs kröning och förmälning och slutligen drottning Maria Eleonoras begravning. Sammalunda erhöill han av konung Karl Gustaf år 1655 utnämning till riksråd samt kommissarie i reduktionskollegium, i vilka alla ämbeten han med största nit ådagalagde såväl gudsfruktan som trohet emot konungen, fäderneslandet och däruti kärlek till var och en enskild genom att iakttaga och handhava lagar, förordningar och privilegier, isynnerhet till alla sådanas nytta, som handhava bergsrörelsen. Sålunda har han alltid vetat, att, om något vore berömligt utfört av honom, detta skulle tillskrivas Guds nåd, men om någonting annorlunda utföll, att detta skulle tillskrivas hans, dvs mänsklig svaghet. Han dog år ... månad ... dag ... så vida en så stor man har kunnat dö, ty hans själ lever Gudi i himmelen och, genom äran av hans utförda verk, i rättskaffens människors minne. Kroppen vilar under denna marmor för att förenas med själen, då den högste domarens röst ljuder. Skrivet i Uppsala av Johannes Schefferus från Strassburg. Nicolaes Millich, hans Kungl Majt:s bildhuggare har uppfunnit och gjort minnesvården.

(Den svenska översättningen är med smärre ändringar återgiven efter *Westerin*, se litteraturförteckningen.)

Källor och litteratur

OTRYCKTA KÄLLOR

Stockholm

RA: Kungl kansliets ingående diaries, mars 1574, februari 1575; ÖIÄ:s ritningsarkiv, kyrkor S 188. Ritning till utvidgande af Sorunda kyrka, Stockholms län 20/7 1807. (Sign *F Blom*).

ATA: Adelige gravar. Officiella redogörelser för undersökningar, som verkställdes i ... Strängnäs ... stift med anledning av kanslikollegii skrivelse av 1753 eller »itererande befallning» av 1755. Berättelse, undertecknad av *Laur Stierner*; *H J Schröders* anteckningar om en resa i Södermanland 1819–20 (avskrift i *J Adlerbeth*, *Sudermannica*); *Kyrkoinventarium* 1830; *C G Brunius*, *Samlingar* 20 samt ritning till fönster, signerad 1841; skrivelse från *C H Anckarsvärd* rörande fynd som gjorts under altaret vid kyrkans reparation 1842 samt åtföljande brev med förklaring av v pastor *E Malmborg*, dat 1852; kopia av inskriften på en 1855 omgjuten klocka; *G Upmark d ä*, Förteckning på fornlemningar inom Sorunda och Tyresö socknar i Södertörn, uppgjord sommaren 1867; uppmättningsritningar sign *A W Lundberg* 1861 samt åtföljande berättelse; *P A F Sohlman*, *Södermanland*, text (odat från 1850–74); brev från *C Bonde* 1882 rörande grävning under den kistformiga gravstenen på kyrkogården; *G Upmark* och *S Ambrosiani*, *Kalkeringar av målningar i Bååtska gravkoret i Sorunda kyrka, Södermanland ...*; handlingar ang utvidgning av kyrkogården 1902; snabbinventering av *C J Lamm* 1921; rapport om iordningställande av Bååtska gravkammaren av *R Norberg* 1933–34; konserveringsrapporter rörande träskulptur och textilier; rapport om putsavknackning 1958 av *E Hofrén*; handl ang kyrkans restaurering 1963–64, bl a restaureringsförslag av *C Laurent*.

Raä: K-byråns arkiv: Handl ang elinstallation och värmeledning 1922 —; ang kyrkogården 1924–33; arbetsbeskrivning för utvändigt restaureringsarbete 1958; handl ang kyrkans restaurering 1963–64.

KB: *Ransakningar efter Antiquiteter från åtskilliga lähn och Stiffth. Södermanland (Fl 9:2)*. 3 olika berättelser, undertecknade resp av *Erland Dryselius* 1685, av *Andreas Thorinus* och *Gilius Päderson*, odat, och av *Gillius Persson*, »Kronones Styrman vjdh landzort», likaså odat (de båda sistnämnda berättelserna, som på flera punkter är nästan likalydande, är också undertecknade med ett flertal allmogena och bemarken; *E Dryselius*, *Antiquitates Sorundensis (Fl 9:2)*; *J Peringskiöld*, *Monumenta Sueo-gothorum antiqua et recentia VI (F h 6)*.

LMS: Kartor från åren 1638, 1697, 1700, 1767–70 (stadf 1771), 1804–05 (stadf 1806) samt senare.

Uppsala

UUB: Beskrifning om Södermanland (Ryggtitel), u å (efter 1708. På pärmens insida antecknat: »Synes skrifven i början af 1700:talet»), sign Westin 1131; *J Fors*, *Collectio monumentorum rerumque maxime memorabilium Sudermanniae et templis et locis publ: urb et caenob: ... Holmiae 1731*. Sign S 113 a.

ULA: För beskrivningen värdefulla uppgifter finns i följande avdelningar: (CI) *Prosten Netzeli* vädjan om penninghjälp till kyrkans reparation, 1674, med uppgifter ang kyrkans äldsta byggnadshistoria; anteckn ang branden 1688 (rättare 1689), samt ang »gamla kyrkokalken», odat (från 1700-talet?); 3 gåvobrev 1674; (KI:1) st prot 1672–73, 1678–89; vis prot 1679, 1683, 1685, 1693, 1695; *E Dryselii* anteckningar om reparationer av kyrkan m m 1680–89; (KI:2) st prot 1723, 1729–30, 1735–38, 1740; vis prot 1723, 1733; inv 1723; anteckn om tillökn i inv 1723–66; balkdelning 1731; (KI:3) st prot 1739–1808; kyrkorådsprot 1794, 1812–13, 1818; vis prot 1745; (KI:4) st prot 1808–36; (LI:1) räk 1701–31; (LI:2) strödda räk och verifikationer 1730–40; (LI:3) räk 1737–84; (LI:4) kladd till räk 1767–1817; (LI:5) räk 1784–1896; (N:2) vis prot 1834–49; ekon inv 1839, 1843; (O:1) handl ang kyrka och kyrkliga boställen 1747–1857. — Yngre arkivalier förvaras i PÅ i Sorunda.

TRYCKTA KÄLLOR OCH LITTERATUR

Alfons, S, Gustav Vasa och Virginius. Stockholm 1962.

Andéer, C, Sorunda kyrka. i: *Vår bygd. Södertälje* 1937.

Anrep, G, Svenska adelns ättar-taflor. Stockholm 1858–64.

Boëthius, G, De tegelornrade gråstenskyrkorna i Norra Svealand. Stockholm 1921.

Branting, A, Vävnader och broderier. i: *Birgittautställningen* 1918. Uppsala 1918.

Branting, A–Lindblom, A, Medeltida vävnader och broderier i Sverige under den senare medeltiden. Stockholm 1928–29.

Brate, E–Wessén, E, Södermanlands runinskrifter. Stockholm 1924–36.

Clasen, K H, Die mittelalterliche Kunst im Gebiete des Deutschordensstaates, Preussen I: Die Burgbauten. Königsberg i Pr. 1927.

Diplomatarium Suecanum Fr o m år 817 I, II. Stockholm 1829, 1837.

Elgenstierna, G, Den introducerade Svenska adelns ättartavlor. Stockholm 1925–36.

- Erici, E*, Inventarium över bevarade äldre kyrkorglar i Sverige. Stockholm 1965.
- Från drottning Blanka till drottning Astrid*. SHM katalog 1970.
- Hellner, B*, Järnsmidet i vasatidens dekorativa konst, (NordM handl 30). Stockholm 1948.
- Hildebrand, H*, Sveriges medeltid III.
- Holmbäck, L M*, Klockor och klockringning. Stockholm 1951.
- Karling, S*, Anders Larsson Målare. i: Fornvännen 1941. — *Densamme*, Baltikum och Sverige. VHAA handl, Antikvariskt arkiv III. Stockholm 1948. — *Densamme*, Medeltida träskulptur i Estland. Göteborg 1946.
- Liljegren, E*, Vasatidsporträtt i sten. i: Svenska skulpturidéer I. Tidskr f konstvet XXVIII. Stockholm 1952.
- Lindahl, G*, Grav och rum. Stockholm 1969.
- Lindblom, A*, Nordtysk skulptur och måleri i Sverige från den senare medeltiden. Stockholm 1916.
- Norberg, R*, Den kyrkliga konsten. i: Strängnäs stift i ord och bild. Stockholm 1948. — *Densamme*, Problemet Bertil Målare i Stockholm. i: Fornvännen 1961. — *Densamme*, Vasatidens kyrkomåleri i Sörmland. i: Sörmländska kyrkor 6. Eskilstuna 1946.
- Nordin-Grip, I*, Silverstölden i Sorunda kyrka. i: Sörmlandsbygden 1948. Nyköping 1948.
- Pettersson, V*, Sägner och minnen från Södertörnsbygden. Södertälje 1934.
- Rabén, H*, Träskulptur och snickarkonst i Uppsverige under renässans och barock. Stockholm 1934.
- Rannsakingar efter antikviteter II* (utg av *I Olsson, N-G Stahre, C I Ståhle*). Stockholm 1969.
- Rhezelius, A O*, Brontologia theologico-historica. Stockholm 1721.
- Roland, A*, Sorunda kyrka. i: Till Hembygden 1965.
- Roosval, J*, Bertil Målare aus Lübeck und seine Stockholmer Werkstatt. Nordelbingen 1936, Beiträge zur Heimatforschung, Bd 12, s 105–116.
- Samlinger til det norske folks sprog og historie 3*, Christiania 1835.
- Schnell, I*, Kyrkorna i Södermanland. Nyköping 1965. — *Densamme*, Sorunda kyrka (Sörmländska kyrkor 32, 7:e uppl), Nyköping 1971. — *Densamme*, Sorunda socken (Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivningar för hembygdsundervisning 13). Nyköping 1956.
- Schnell, J A*, En sörmländsk tingshög. i: Sörmlandsbygden 1928.
- Stange, A*, Deutsche Malerei der Gotik, bd 6. München, Berlin 1954.
- Strängnäs stifts herdaminne* (av *N Aurelius*). Stockholm 1785. — 3 (av *K A Hagström*). Strängnäs 1899. — 2 (av *M Collmar*). Nyköping 1964.
- Svenskt biografiskt lexikon*, Stockholm 1918–.
- Svenskt Diplomatarium från och med år 1401*, utg af Riks-Archivet. Stockholm 1875–.
- Sverige IV*. Uppsala 1909.
- Tham, W*, Beskrifning öfver Stockholms län. Stockholm 1850.
- Tuulse, A*, Katolskt och protestantiskt i Sveriges och Danmarks kyrkomålningar. i: Fornvännen 1961.
- af Ugglas, C*, Strängnäs stifts medeltida träskulptur. i: Utställningen af äldre kyrklig konst i Strängnäs 1910. Studier I. Stockholm 1913.
- Upmark, G*, Målningarna i Sorunda kyrka i Södertörn. i: SFT 10. Stockholm 1900.
- Waldén, B*, Nicolaes Millich och hans krets. Stockholm 1942.
- Vapen och dräkter på svenska gravstenar från äldre vasatiden*. Avbildningar tillägnade Rudolf Cederström ... Stockholm 1926.
- Westerin, G*, Anteckningar om Sorunda kyrka i Södertörn. Strängnäs 1906.
- Wilcke-Lindqvist, I*, Sorunda kyrka (Sörmländska kyrkor 32, 1:a uppl). Eskilstuna 1944.
- Åmark, M*, Medeltida kyrkklockor i Södermanland. i: Bidrag till Södermanlands äldre kulturhistoria XX. Strängnäs 1925. — *Densamme*, Mäster Busse Jakobsson och hans klockor, i: Fornvännen 1936. — *Densamme*, Sveriges medeltida kyrkklockor. Stockholm 1960.
- Silverstämplar tydda enligt Upmark, G*, Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850. Stockholm 1925 och *Guld- och silverstämplar*, Svenskt silversmide 1520–1850, IV. Stockholm 1963.
- Tennstämplar tydda enligt Bruzelli B*, Tenngjutare i Sverige. Stockholm 1967.

Förkortningar

ATA Antikvariskt-topografiska arkivet i VHAA, Stockholm.
DS Diplomatarium Suecanum. Fr o m år 817-, Stockholm 1928-.
inv inventarieförteckning.
KB Kungliga biblioteket, Stockholm.
K-byrån Kulturhistoriska byråns arkiv, Stockholm.
LMS Lantmäteristyrelsens arkiv, Stockholm.
NordM Nordiska Museet, Stockholm.
PÅ Pastorsämbetet.
RA Riksarkivet, Stockholm.
räk räkenskaper.
SD Svenskt Diplomatarium. Fr o m år 1401-, Stockholm 1875-.
SFT Svenska Fornminnesföreningens Tidskrift.
SHM Statens Historiska Museum, Stockholm.
st prot sockenstämmoprotokoll.
SvK Sveriges Kyrkor, Konsthistoriskt inventarium utg på uppdrag av VHAA, Stockholm 1912-.
ULA Uppsala Landsarkiv.

UUB Uppsala Universitetsbibliotek.
VHAA K Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, Stockholm.
ÖIÄ Överintendentsämbetet, Stockholm.

LANDSKAPSNAMNENS FÖRKORTNINGAR

Bl	Blekinge	Nä	Närke
Bo	Bohuslän	Sk	Skåne
Dr	Dalarna	Sm	Småland
Ds	Dalsland	Sö	Södermanland
Go	Gotland	Up	Uppland
Gä	Gästrikland	Vb	Västerbotten
Ha	Halland	Vg	Västergötland
Hr	Härjedalen	Vr	Värmland
Hs	Hälsingland	Vs	Västmanland
Jä	Jämtland	Ån	Ångermanland
La	Lappland	Ög	Östergötland
Me	Medelpad	Öl	Öland
Nb	Norrbottn		

Summary

Sorunda Church, one of the largest rural churches in Södermanland, is on the Södertörn peninsula, south of Stockholm. The church consists of a rectangular nave and a straight-ended chancel of the same width, and transepts in the north and south (figs 11–18). The north transept comprises the vestry and a burial chapel for the Fleming family, the south one the porch and a burial chapel for the Bååt family. For a long time these two noble families owned the two large estates in the parish, and, by generous donations, did much for the church. The church is built mainly of granite rubble, with brickwork around the windows and doors, in the vaulting and in the gables of the transepts, which have decorated brickwork of, on one side at least, a very unusual design (figs 17, 25). In addition, the external corners of the transepts are equipped with small bartizans (fig 28), added in the 16th century. These are remarkable on a church, but their equivalents are found more frequently in contemporary profane Swedish architecture.

BUILDING HISTORY

It has been impossible to make the detailed archaeological investigations necessary for a complete account of the complicated building history of the church. The following survey gives the main features of this history.

I. Sorunda Church was first mentioned in a document dated 1281. That there was a church on the spot earlier than this date is shown by the 12th century gravestone from Sorunda (fig 105), now in the Museum of National Antiquities, and a tooled stone with figure reliefs, which can be dated to the end of the 12th century, now used secondarily in the southwest corner of the nave (fig 34). It has been possible to demonstrate that the lower parts of the north side of the tower and an adjacent part of the north wall of the nave are remains of this church. This Romanesque church had a narrower, probably straight-ended chancel (fig 131A).

II. Some time during the high medieval period, the church was enlarged (fig 131B). The tower and the north wall of the nave were retained. The nave was extended to twice its former length and widened southwards. The vestry probably belongs to this period. A notice dating from the end of the 17th century states that the church was enlarged in 1410 “with all three St Lawrence Chapels”. These have been identified with the two burial chapels and a small chapel added on the south side of the tower. Since it is hardly likely that the church had three chapels dedicated to the same saint, the information was probably misunderstood, and it may be that the date 1410 refers instead to the above-mentioned extension of the nave. The vestry vaulting and pre-

served remains of a window and doorway in the south wall of the nave (figs 19–22) date these parts to the 14th century or the early years of the 15th.

III. The next building period was during late medieval times (fig 131C). The south chapel was added to the tower, and the south wall of the Romanesque tower was completely demolished. The upper parts of the other tower walls were demolished, too, as was the upper part of the west gable of the nave. The lower part of the gable was pierced to make an entrance into the south chapel, and a powerful masonry pier was left standing to support the gable and the new tower. The top of the widened and heightened tower was equipped with a brick storey with ornamental brickwork which dates the rebuilding to the end of the 15th century or c 1500. The north burial chapel was erected during the same period—intended first as a sanctuary dedicated to a saint. The porch probably belongs to this period, but may have been built earlier. Around 1500, the nave was vaulted with three stellar vaults (fig 60). They have rings at the intersection points of the ribs, a type found in several churches in central Sweden dating from this time.

IV. The south burial chapel (fig 33), may have existed as a sanctuary even during the late Middle Ages, but was probably built from the beginning as a burial chapel for the Bååt family, in which case it was erected during the 1540’s (fig 131D). It is decorated with paintings (figs 40–57) dated 1549, thus executed during the reign of Gustaf Vasa, a period very poor in church paintings in Sweden. The paintings depict scenes from the Old and New Testaments, with inscriptions in Latin and in Swedish from a translation of the Bible made in 1541. The datings of the north and south gables are uncertain. The north gable may have been built in conjunction with the erection of the north burial chapel. The south one, like the four bartizans, can hardly have been built before the 1540’s, possibly as late as the 1570’s, when building is mentioned.

V. The north chapel (fig 114) was converted into a burial chapel around 1600, and was provided with elegant painted decoration, (figs 58–59) probably by a German master. In 1689 the church was damaged by fire, especially the tower, which was not repaired until about 1730, when it was given its present roof. An extensive restoration was made in 1842, when the furnishings were partly renewed in Gothic style. In 1898–1901 the church was restored by G Pettersson, and the nave was painted (figs 29–30). During the most recent restoration (planned and supervised by C Laurent) during the years 1963–64, these paintings were partly covered and some alterations were made to the fixed furnishings (figs 31–32).

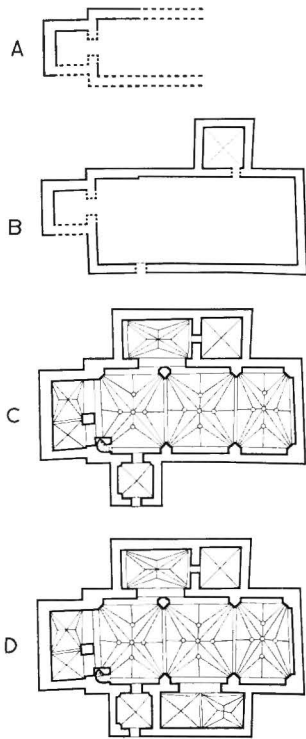

Fig 131. Kyrkans plan-utveckling, 1:1 000.

Development of plan of church.

FURNISHINGS

Medieval furnishings

Among the medieval objects in the church, a Virgin shrine (figs 1, 68–72) is of special interest. It is of oak, with a sculptured central part and painted doors. On the outsides of the doors is the Annunciation, on the insides four virgins: Saint Catherine of Alexandria, Saint Margaret, Saint Barbara and Saint Dorothy. The shrine, which was restored in 1933, is attributed to the workshop of the Lübeck master Hermen Rode, and was probably made during the 1480's. The triptych above the high altar is also from Lübeck (figs 64–66). It has a representation of the Pentecostal miracle, flanked by figures of saints. The figures vary greatly in quality, and it is obvious that several people worked on the triptych.

Since 1963, the Museum of National Antiquities has had a rood from Sorunda Church, a realistic piece of Swedish work dating from the beginning of the 16th century (figs 73–74). A limestone bowl of a baptismal font dating from the latter part of the 13th century was again taken into use in the church in 1929 and provided with a new base (fig 83). The bowl is ornamented with a round-arched frieze in bas-relief. The original base has since been found, but defect. Among the church textiles are a cope (figs 98–99) and a chasuble (figs 100–102), both with embroidery dating from the latter part of the 15th century, on the former Swedish, on the latter Rhineland or Netherland work. The main sub-

ject on the chasuble is a Crucifixion; there, too, are St Peter, St Thomas, St John the Baptist and Saint Bridget receiving a revelation. The representation of Saint Bridget has been found to be based on a wood cut from *Onus mundi*, printed in Nürnberg in 1481. Saint Bridget is also among the saints embroidered on the border of the cope, where the patron saint of the church, Lawrence, is also to be found.

Post-Reformation furnishings

In addition to the above-mentioned triptych, there is, on the altar, a silver crucifix with chased reliefs, by Ture Jerkeman and donated in 1948 (fig 67). The same silversmith has made the silver dish in the font (fig. 84). It is decorated in the same technique as the altar crucifix, and was donated to the church in 1952.

The pulpit (figs 75–77) was given to the church in 1667 by Baroness Helena Fleming. It is richly carved and painted in many colours. The balustrade of the organ loft is in the same style (fig 79). This balustrade was reduced considerably in length at the restoration of 1898–1901. The piece removed was used in a new gallery on the north wall of the nave (fig 80). Both the pulpit and the balustrade have been attributed to Marcus Hebel from Holstein, who was active in Sweden from about 1640. The organ (fig 32) was finished in 1964, and was built by Olof Hammarberg, of Göteborg. Previously there was an organ dating from 1878, a few parts of which are incorporated in the new organ (fig 30).

Most of the old church silver was stolen in 1848 and never recovered. Among the objects stolen was a chalice, dating from 1475, with figures on the foot. A silver-gilt chalice and a new paten were donated to the church a year or two after the theft. The chalice (fig 85) is Stockholm work, probably by Ferdinand Sehl, the elder. The viaticum chalices were not stolen. Two of them are exactly the same, with elegantly engraved leaf ornamentation on the bases (fig 88). According to the hallmarks, these were made in Stockholm in 1738, by Johan Wittkopf. The third was made in 1829 by Gustav Möllenberg, Stockholm, and was donated to the church the following year (fig 89). Hanging in the nave and chancel are brass chandeliers, donated during the later part of the 17th century and around 1700 by members of the Bååt and Fleming families. Three antependia date from the second half of the 17th century, one of them a splendid antependium with gold embroidery and application in red silk, donated in 1698 by Carl Gabriel Bååt and Christina Bielke (fig 97).

The church has numerous monuments. Among the incised slabs in the floor (fig 106–111) are several beautiful ones dating from the 16th century in memory of members of the Bååt family. In the Bååt burial chapel there is, on the east wall, a tablet (fig 112) with strap ornamentation and a long commemoration poem in memory of Peder Grip of Fällnäs in the parish, who was drowned in Lake Mälaren in 1534 (or 1533); according to the inscription it was Grip's widow, Görvel Sparre, who had the tablet made. This may not have been until 1596, a date found on the upper part of the tablet. The inscription is in a mixture of Danish and Swedish, which

suggests that it was executed in Skåne or Denmark, where the widow settled, and where she was later married twice, to Danish Privy Councillors.

In the Fleming burial chapel there is, against the north wall, a monument (figs 114–115) in black and white marble in memory of Privy Councillor Erik Fleming († 1679). It was executed by a Flemish sculptor, Nicolaes Millich, the most prominent exponent of Netherland classicism in Sweden, where he was active during the periods 1669–76 and 1682–87. The monument was probably made between his two visits to Sweden, if so in Antwerp, c 1676–78. The monument has, among other things, busts of Erik Fleming and his two wives. The two large statues, one on each side

of the monument, are in sandstone, and represent Faith and Justice.

There are many funerary and ancestral coats-of-arms in the two burial chapels and in the nave of the church (figs 116–120).

In the arch between the tower and the nave are two beautiful wrought-iron grille gates (figs 127–128), placed there at the restoration of 1963–64. The gates—made during the 17th century—were formerly part of a grille separating the Fleming burial chapel from the church. There was a similar grille in front of the Bååt burial chapel, most of it preserved, but moved in the middle of the 18th century to Sköldinge Church, Södermanland.

FÖLJANDE KYRKOR I SÖDERMANLAND HAR UTKOMMIT I SERIEN
SVERIGES KYRKOR, KONSTHISTORISKT INVENTARIUM:

Strängnäs domkyrka I: 1, Medeltidens byggnadshistoria,
Södermanland I: 1 (Text och Planscher), volym 100.

Strängnäs domkyrka I: 2, Nyare tidens byggnadshistoria samt beskriv-
ning av kyrkogården och begravningsplatsen, Södermanland I: 2,
volym 124.

Sorunda kyrka, band III: 1, volym 146.

UNDER UTARBETANDE:

Strängnäs domkyrka I: 3, Kalkmålningar. Källor och använd litteratur.
Register till band I.

Strängnäs domkyrka II, Fast inredning, inventarier.

Ösmo kyrka.

Sveriges Kyrkor

KONSTHISTORISKT INVENTARIUM

VOLYM 146

SÖDERMANLAND

Band III, häfte 1

Sotholms härad

